

SUOMEN ROMANIPOLIITTINEN OHJELMA

Työryhmän esitys

Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:48

ISBN 978-952-2911-1 (nid.)
ISBN 978-952-00-2912-8 (PDF)

ISSN 1236-2115 (painettu)
ISSN 1797-9897 (verkkójulkaisu)

URN:ISBN 978-952-00-2912-8
<http://urn.fi/URN:ISBN978-952-00-2912-8>

www.stm.fi/Julkaisut

KUVAILEHTI

Julkaisija Sosiaali- ja terveysministeriö	Julkaisun päivämäärä 25.11.2009
Tekijät Romanipoliittisen ohjelman valmistelun työryhmä Puheenjohtaja: Kansanedustaja Pekka Haavisto Sihteerit: Ylitarkastaja Sarita Friman-Korpela Projektikoordinaattori Hannele Syrjä	Toimeksiantaja Sosiaali- ja terveysministeriö HARE-numero ja toimielimen asettamispäivä STM129:00/2008; 12.12.2008
Julkaisun nimi Suomen romanipoliittinen ohjelma. Työryhmän esitys	
Tiivistelmä Sosiaali- ja terveysministeriö asetti joulukuussa 2008 työryhmän valmistelemaan Suomen ensimmäistä romanipoliittista ohjelmaa. Päätöksen taustalla oli pääministeri Matti Vanhasen antama toimeksianto romaniasiain neuvottelukunnalle valmistella muistio romanien elinolojen kehittämisestä Suomessa. Työryhmän toimikausi oli 1.1.-30.9.2009. Romanipoliittista ohjelmaa on valmistellut viranomaisista, tutkimuslaitoksista ja romanien edustajista koostunut laajapohjainen työryhmä. Suomen ensimmäisen romanipoliittisen ohjelman yleisenä tavoitteena on edistää romanien osallisuutta ja yhdenvertaisuutta elämän eri osa-alueilla valtavirtaistamalla yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden edistäminen osaksi yhteiskunnan toimintoja. Ohjelman visio on, että vuonna 2017 Suomi on edelläkävijä romaniväestön yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edistämässä Euroopassa. Tavoitteena on, että tehokkailta ja yhtäaikaisilla toimenpiteillä luodaan edellytykset romaniväestön ihmisoikeuksien ja sosioekonomisen aseman huomattavaksi parantumiseksi yhteiskunnassa, ja että romaniväestön vaikuttamismahdollisuudet ja integroituminen yhteiskuntaan vahvistuvat, samalla kun romanikulttuuri ja -identiteetti säilyvät elävinä ja kehittyvät. Romanipoliittisen ohjelman lähtökohtana on, että nykyinen lainsäädäntö ja palvelujärjestelmä luo hyvän pohjan romaniväestön yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Lisäksi kaikilla viranomaistasoilla tarvitaan erityistoimenpiteitä romaniväestön osallisuuden ja tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutumiseksi. Ohjelman periaatteena on myös romaniväestön oman toimijuuden ja toimintakyvyn vahvistaminen romaniväestön omia vahvuuksia hyödyntäen. Käytännössä yhdenvertaisuus ja osallisuus toteutuvat arjessa ja paikallisella tasolla. Tästä syystä kuntien rooli korostuu yhdenvertaisuuden edistämässä. Romanipoliittisessa ohjelmassa esitetään valtion talousarvioon liitettäväksi erityisavustus kunnille ohjelmassa esitettyjen, romaniväestön yhdenvertaisuutta edistävien ja peruspalveluja täydentävien toimintakäytäntöjen kehittämiseksi. Romaniväestön koulutukseen osallistumisen vahvistaminen ja yleinen koulutustason nostaminen ovat romanipoliittisen ohjelman ensisijaisia tavoitteita. Koulutus avaa ovet sekä työmarkkinoille ja laajemminkin yhteiskunnalliseen osallisuuteen täysivaltaisina kansalaisina. Sosioekonominen eriytyminen alkaa jo varhaislapsuudessa, minkä vuoksi romanilasten osallistuminen varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen on ensiarvoisen tärkeää. Osaa romaniväestöstä uhkaa syrjäytyminen, mikä vuoksi tarvitaan toimenpiteitä sekä lasten, nuorten, perheiden että vanhusten tukemiseksi. Romanien oikeus omaan kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen on turvattu perustuslaissa. Romanikieli on uhanalainen kieli, jonka osaaminen ja käyttö on vähentynyt romaniväestön keskuudessa. Romanikielen säilyminen kehittämällä muun muassa sen yliopistotasoisista opetusta ja tutkimusta on romanien kulttuuristen oikeuksien toteutumisen edellytys.	
Asiasanat romanit, osallisuus, yhdenvertaisuus, romanikieli, romanikulttuuri, kansainvälinen yhteistyö, romaniasiain hallinto	
Bibliografiset tiedot Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:48 ISBN 978-952-00-2911-1 (nid.), ISBN 978-952-00-2912-8 (PDF) ISSN 1236-2115 (painettu), ISSN 1797-9897 (verkkojulkaisu) URN:ISBN:978-952-00-2912-8 http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-2912-8	Muut tiedot www.stm.fi/julkaisut
	Kokonaissivumäärä 132
	Kieli Suomi
	Hinta - €
	Luottamuksellisuus Julkinen
Tätä julkaisua myy ja välittää Yliopistopainon kirjamyynä, http://kirjakauppa.yliopistopaino.fi/books@yliopistopaino.fi 00014 HELSINGIN YLIOPISTO Puhelin (09) 7010 2363 tai (09) 7010 2366 Fax (09) 7010 2374	Kustantaja SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖ

PRESENTATIONSBLAD

Utgivare Social- och hälsovårdsministeriet	Utgivningsdatum 25.11.2009
Författare Arbetsgruppen för beredning av ett nationellt politiskt program avseende romer Ordförande: Riksdagsman Pekka Haavisto Sekreterare: Överinspektör Sarita Friman-Korpela Projektkoordinator Hannele Syrjä	Uppdragsgivare Social- och hälsovårdsministeriet
	Projektnummer och datum för tillsättandet av organet STM129:00/2008; 12.12.2008
Publikationens titel Förslag från arbetsgruppen för beredning av ett politiskt program avseende romer (ROMPO) till Finlands politiska program avseende romer. Arbetsgruppens promemoria	
Referat <p>Social- och hälsovårdsministeriet tillsatte i december 2008 en arbetsgrupp för att bereda Finlands första politiska program som avser romer. Beslutet baserar sig på statsminister Matti Vanhanens uppdrag till delegationen för romska ärenden att utarbeta en promemoria om utveckling av romernas levnadsförhållanden i Finland. Arbetsgruppens mandatperiod var 1.1–30.9.2009. Det politiska programmet avseende romer har beretts av en bredbaserad arbetsgrupp som består av representanter för myndigheter, forskningsinstitut och romer.</p> <p>Visionen i programmet avseende romer är att Finland ska år 2017 vara en föregångare i Europa när det gäller att främja den romska befolkningens likabehandling och delaktighet. Det allmänna målet för Finlands första politiska program avseende romer är att främja romernas delaktighet och likabehandling inom olika delområden i samhället. Detta ska ske genom att integrera principen om främjandet av likabehandling och icke-diskriminering i samhällets olika verksamheter.</p> <p>Det politiska programmet utgår ifrån att den nuvarande lagstiftningen och servicesystemet ska utgöra ett bra underlag för främjandet av likabehandlingen av den romska befolkningen. Därtill behövs särskilda åtgärder på alla myndighetsnivåer för att säkerställa den romska befolkningens delaktighet och uppnå faktisk likabehandling. En princip i programmet är också att stärka den romska befolkningens aktörskap och funktionsförmåga genom att utnyttja deras egna styrkor.</p> <p>Kommunernas roll vid främjandet av likabehandling framhävs eftersom likabehandling och delaktighet förverkligas i vardagen och på lokal nivå. I programmet föreslås att till statsbudgeten ska fogas specialunderstöd till kommunerna för utveckling av sådan handlingspraxis som hänvisas till i programmet och som främjar den romska befolkningens likabehandling och kompletterar basservicen.</p> <p>Primära mål i programmet är att stärka romernas deltagande i utbildning och att höja deras allmänna utbildningsnivå. Det romska språket, rommani, är ett hotat språk, även om romernas rätt att upprätthålla sitt språk och sin kultur tryggas i grundlagen. En förutsättning för att romernas kulturella rättigheter ska kunna förverkligas är att bevara det romska språket bl.a. genom att utveckla dess undervisning och forskning på universitetsnivå.</p>	
Nyckelord delaktighet, förvaltning av romska ärenden, internationellt samarbete, likabehandling, rom(er), rommani, romsk kultur	
Bibliografiska data Social- och hälsovårdsministeriets rapporter 2009:48 ISBN 978-952-00-2911-1 (inh.), ISBN 978-952-00-2912-8 (PDF) ISSN 1236-2115 (print), ISSN 1797-9897 (online) URN:ISBN 978-952-00-2912-8 http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-2912-8	Ovriga uppgifter www.stm.fi/svenska Sidoantal 132 Pris - € Språk Finska Sekretessgrad Offentlig
Distribution och försäljning Universitetstryckeriets bokförsäljning http://kirjakauppa.yliopistopaino.fi/books@yliopistopaino.fi PB 4 (Berggatan 3 A) FI-00014 HELSINGFORS UNIVERSITET Tfn (09) 7010 2363 eller (09) 7010 2366 Fax (09) 7010 2374	Förlag SOCIAL- OCH HÄLSOVÅRDSMINISTERIET

DOCUMENTATION PAGE

Publisher Ministry of Social Affairs and Health, Finland	Date 25 November 2009					
Authors Working Group Preparing a National Policy on Roma Chairman: Congressman Pekka Haavisto Secretary: Senior inspector Sarita Friman-Korpela project co-ordinator Hannele Syrjä	Commissioned by Ministry of Social Affairs and Health Date of appointing the organ 12.12.2008					
Title of publication Proposal by the Working Group Preparing a National Policy on Roma (ROMPO) for Finland's National Policy on Roma. Working group report						
Summary <p>The Ministry of Social Affairs and Health set up in December 2008 a working group to draft the first Finnish National Policy on Roma. The decision to appoint the working group was based on the assignment given by Prime Minister Matti Vanhanen to the Advisory Board on Romani Affairs to draft a memorandum on developing the living conditions of Roma in Finland. The Working Group's term was from 1 January to 30 September 2009. The Policy on Roma has been prepared by a broad-based working group consisting of representatives of authorities, research institutes and Roma in Finland.</p> <p>The vision of the programme is that Finland will be in 2017 a forerunner in Europe in promoting the equal treatment and inclusion of the Roma population. The overall objective of Finland's first National Policy on Roma is to promote the inclusion and equal treatment of the Roma in different spheres of life by mainstreaming the promotion of equal treatment and non-discrimination into different functions in society.</p> <p>The starting point in the Policy on Roma is that the present legislation and service system should create a good foundation for promoting the equal treatment of the Roma population. Furthermore, special measures are needed at all levels of authorities to reach the goal of inclusion and de facto equal treatment of the Roma. A principle in the policy is also to reinforce the Roma population's active involvement and functional capacity by making use of their own strengths.</p> <p>The role of the local authorities in promoting equal treatment is emphasised, since in practice equal treatment and inclusion are realised in everyday life and at the local level. The Policy on Roma includes a proposal for adding to the state budget a particular grant for municipalities that they could use for developing the practices referred to in the Policy to promote the equal treatment of and to complement the basic services for the Roma population.</p> <p>Strengthening the participation of Roma in education and raising their level of education in general are primary objectives in the Policy on Roma. The Romani language is a language under threat, even though the right of the Roma to maintaining their language and culture is safeguarded under the Finnish Constitution. Maintaining the Romani language, among other things by developing its instruction and research at university level, constitutes a prerequisite for implementation of the cultural rights of the Roma.</p>						
Key words administration of Romani affairs, equal treatment, inclusion, international cooperation, Roma, Romani culture, Romani language						
Bibliographic data Reports of the Ministry of Social Affairs and Health 2009:48 ISBN 978-952-00-2911-1 (pb), ISBN 978-952-00-2912-8 (PDF) ISSN 1236-2115 (print), ISSN 1797-9897 (online) URN:ISBN:978-952-00-2912-8 http://urn.fi/URN:978-952-00-2912-8	Other information www.stm.fi/english§ <table border="1" data-bbox="869 1713 1412 1848"> <tr> <td data-bbox="869 1713 1157 1780">Number of pages 132</td> <td data-bbox="1157 1713 1412 1780">Language Finnish</td> </tr> <tr> <td data-bbox="869 1780 1157 1848">Price - €</td> <td data-bbox="1157 1780 1412 1848">Publicity Public</td> </tr> </table>		Number of pages 132	Language Finnish	Price - €	Publicity Public
Number of pages 132	Language Finnish					
Price - €	Publicity Public					
Distribution and sales Helsinki University Print Bookstore http://kirjakauppa.yliopistopaino.fi/books@yliopistopaino.fi P.O. Box 4 (Vuorikatu 3 A) FI-00014 HELSINKI UNIVERSITY, FINLAND Tel +358 9 7010 2363 or +358 9 7010 2366 Fax +358 9 7010 2374	Financier MINISTRY OF SOCIAL AFFAIRS AND HEALTH					

Sosiaali- ja terveysministeriölle

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 12.12.2008 työryhmän valmistelemaan romanipoliittista ohjelmaa. Työryhmän tehtävänä oli laatia ohjelma, joka edistää romanivähemmistöön kuuluvien henkilöiden yhdenvertaisuutta ja osallisuutta elämän eri osa-alueilla. Työryhmän toimikausi oli 1.1. – 30.9.2009.

Työryhmän tehtävänä oli

- 1) valmistella ja koordinoita romanivähemmistön yhdenvertaisuuteen ja syrjimättömyyteen tähtäävä romanipoliittinen ohjelma
- 2) toimia yhteistyössä romanipoliittisen ohjelman valmistelussa eri hallinnonalojen kesken
- 3) laatia hallinnonaloittain romanipoliittiseen ohjelmaan kirjattavat toimenpidesuositukset ja tehdä ehdotuksia tarvittavista selvityksistä
- 4) informoida romanipoliittisen ohjelman valmistelusta romaniasiain neuvottelukuntaa ja keskeisiä romanijärjestöjä säännöllisesti ja kuulla ohjelman valmisteluun liittyviä kannanottoja
- 5) järjestää kuulemistilaisuuksia.

Työryhmän puheenjohtajana on toiminut kansanedustaja Pekka Haavisto, joka on myös romaniasiain neuvottelukunnan puheenjohtaja. Työryhmän varapuheenjohtajana on toiminut neuvotteleva virkamies Viveca Arrhenius sosiaali- ja terveysministeriöstä. Työryhmän jäseniä olivat (varajäsenet sulussa) ylitarkastaja Maria Biskop opetusministeriöstä (opetusneuvos Arja Mäkeläinen, opetusministeriö), yksikön päällikkö Sofie From-Emmesberger ulkoasiainministeriöstä, erikoistutkija Kimmo Granqvist Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta (erikoistutkija Anneli Hänninen, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus), puheenjohtaja Janette Grönfors Nevo Roma ry:stä, neuvotteleva virkamies Päivi Haavisto-Vuori työ- ja elinkeinoministeriöstä (neuvotteleva virkamies Timo Lähdesmäki, työ- ja elinkeinoministeriö), toimittaja Raila Halmetoja Romanitaiteenkeskus ry:stä, suunnittelija Henna Huttu Oulun lääninhallituksesta (12.1.2009 asti), jonka jälkeen suunnittelija Leena Mämmi Oulun lääninhallituksesta/Pohjois-Suomen alueellinen romaniasiain neuvottelukunta (romanikulttuurin ohjaaja Henry Lindgren, Pohjois-Suomen alueellinen romaniasiain neuvottelukunta), asuntoneuvos Raija Hynynen ympäristöministeriöstä (ylitarkastaja Jorma Pietiläinen, ympäristöministeriö), varapuheenjohtaja Unto Jääpuro Suomen romaniyhdistys ry:stä (sihteeri Päivi Majaniemi, Suomen romaniyhdistys ry), erikoistutkija Timo Kauppinen Terveiden ja hyvinvoinnin laitokselta (tutkija Jouko Karjalainen, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos), erityisasiantuntija Sinikka Keskinen sisäasiainministeriöstä (ylitarkastaja Timo Makkonen, sisäasiainministeriö), hallitusneuvos Mirja Kurkinen oikeusministeriöstä (ylitarkastaja Ulla Westermarck, oikeusministeriö), suunnittelija Malla Laiti Etelä-Suomen lääninhallituksesta/Etelä-Suomen alueellinen romaniasiain neuvottelukunta (varapuheenjohtaja Taito Lehmusta, Etelä-Suomen alueellinen romaniasiain neuvottelukunta), suunnittelija Tuula Lindberg Länsi-Suomen lääninhallituksesta/Länsi-Suomen alueellinen romaniasiain neuvottelukunta (merkonomi Tenho Lindström, Länsi-Suomen alueellinen romaniasiain neuvottelukunta), varapuheenjohtaja, sosiaalineuvos Väinö Lindberg valtakunnallisesta romaniasiain neuvottelukunnasta (merkonomi Alida Friman, valtakunnallinen romaniasiain neuvottelukunta), opetusneuvos Leena Nissilä Opetushallituksesta (erityisasiantuntija Susanna Rajala, Opetushallitus), harjoittelija Tiina Pikkarainen ulkoasiainministeriöstä, suunnittelija Helena Valentin Itä-Suomen lääninhallituksesta/Itä-Suomen alueellinen romaniasiain neuvottelukunta, puheenjohtaja Tino Varjola Suomen Romanifoorumi ry:stä (toiminnanjohtajan sijainen Kyösti Florin, Suomen Romanifoorumi ry; toiminnanjohtaja Miranda Vuolasranta, Suomen Romanifoorumi ry), erityisasiantuntija Jaana Viemerö Kuntaliitosta, toiminnanjohtaja Tuula Åkerlund Romano Missio ry:stä (kansanedustaja, hallituksen puheenjohtaja Leena Rauhala, Romano Missio ry) sekä valtiotieteiden ylioppilas Katja Ärling Kromana ry:stä (työnsuunnittelija Tuula Lindgren, Kromana ry). Lisäksi työryhmän työhön ovat osallistuneet asiantuntijoina vähemmistövaltuutettu Johanna Suurpää Vähemmistövaltuutetun toimistosta ja tutkija Henry Hedman Kotimaisten kielten tutkimuslaitokselta. Työryhmä on ohjelman valmistelussa kuullut lisäksi useita asiantuntijoita eri hallinnonaloilta.

Työryhmän sihteereinä toimivat projektikoordinaattori Hannele Syrjä Etelä-Suomen lääninhallituksesta ja ylitarkastaja Sarita Friman-Korpela sosiaali- ja terveysministeriöstä.

Työryhmä on kokoontunut kahdeksan kertaa, jonka lisäksi työryhmän valmistelevala alatyöryhmä kokoontui yhdeksän kertaan. Alatyöryhmän kokoonpano vaihteli käsiteltävinä olevien asiakokonaisuuksien mukaan.

Työryhmän tehtävänä oli järjestää kuulemistilaisuuksia. Romaniväestölle suunnattuja alueellisia kuulemistilaisuuksia toteutettiin yhteensä viisi; Helsingissä 18.2.2009, Oulussa 9.3.2009, Turussa 10.3.2009, Jyväskylässä 30.3.2009 ja Savonlinnassa 1.4.2009. Lisäksi eräiden, romaniväestöltään suurien kuntien opetustoimen ja sosiaalitoimen johdon edustajille järjestettiin

oma kuulemistilaisuutensa sosiaali- ja terveysministeriössä 13.5.2009 yhteistyössä Kuntaliiton kanssa.

Saatuaan tehtävänsä suoritetuksi, työryhmä luovuttaa kunnioittavasti muistionsa sosiaali- ja terveysministeriölle.

Helsingissä 25 päivänä marraskuuta 2009

Pekka Haavisto

Viveca Arrhenius

Sofie From-Emmesberger

Janette Grönfors

Raila Halmetoja

Unto Jääpuro

Sinikka Keskinen

Malla Laiti

Väinö Lindberg

Leena Nissilä

Tino Varjola

Tuula Åkerlund

Maria Biskop

Kimmo Grandqvist

Päivi Haavisto-Vuori

Raija Hynynen

Timo Kauppinen

Mirja Kurkinen

Tuula Lindberg

Leena Mämmi

Helena Valentin

Jaana Viemerö

Katja Ärling

Sarita Friman-Korpela

Hannele Syrjä

SISÄLLYS

1	Esipuhe	17
2	Romanipoliittisen ohjelman lähtökohdat	18
2.1	Ohjelman valmistelun lähtökohdat	18
2.2	Romaniväestön asema ja romanipolitiikka	19
2.3	Romanipolitiikan hallinnolliset rakenteet	19
2.4	Romanit ja yhdenvertaisuuspolitiikka	20
2.5	Romanipolitiikan kansainvälinen kehys	22
2.6	Kokonaisvaltaisen romanipoliittisen ohjelman tarve	25
2.7	Kytkeytyminen kansalliseen kehittämiseen	27
3	Romanipoliittisen ohjelman tavoitteet, linjaukset ja keinot	28
3.1	Tavoitteet ja visio	28
3.2	Ohjelman painopisteet ja toimintalinjaukset	28
3.3	Ohjelman keinot	31
4	Ohjelman toimintalinjaukset ja toimenpiteet	35
4.1	Romanilasten ja -nuorten koulutukseen osallistumisen vahvistaminen	35
4.1.1	Lisätään romanilasten osallistumista ja yhdenvertaisuutta varhaiskasvatuksessa	35
4.1.1.1	Lisätään romanilasten osallistumista varhaiskasvatukseen	35
4.1.1.2	Vahvistetaan romanilasten oppimis- ja koulunkäyntivalmiuksia	36
4.1.1.3	Vahvistetaan romanilasten kulttuurisia oikeuksia	37
4.1.1.4	Kehitetään yhteistyötä ja tuetaan vanhemmuutta	37
4.1.2	Lisätään romanilasten ja -nuorten osallisuutta ja yhdenvertaisuutta perusope- tuksessa ja toisen asteen koulutuksessa	39
4.1.2.1	Kehitetään toimia ja yhteistyömuotoja romanilasten ja -nuorten koulun- käynnin tukemiseksi ja peruskoulun suorittamiseksi	39
4.1.2.2	Kehitetään koulujen käytäntöjä ja toimintatapoja romanioppilaan oppi- misen tukemiseksi	40
4.1.2.3	Kehitetään toimia ja toimintatapoja koulutuksen nivelvaiheiden tueksi sekä tuetaan romaninuorten sijoittumista toisen asteen koulutukseen	41
4.1.2.4	Lisätään tietoa romanikulttuurista ja romaniväestön olosuhteista opetta- jankoulutuksessa ja oppimateriaaleissa	42
4.1.2.5	Lisätään romanilasten- ja nuorten osallistumis- ja harrastusmahdolli- suuksia	43
4.2	Aikuisen romaniväestön koulutuksen vahvistaminen ja työmarkkinoille sijoittumisen edistäminen	44
4.2.1	Tehostetaan romaniväestön osallistumista ammatilliseen koulutukseen	45
4.2.1.1	Selvitetään aikuisen romaniväestön koulutustarpeita ja suunnataan am- matillista koulutusta romaniväestölle	45
4.2.1.2	Tuetaan ja lisätään aikuisen romaniväestön hakeutumista tutkinto- tavoitteiseen ammatilliseen koulutukseen	46
4.2.1.3	Laajennetaan romaniväestön ammatillisen koulutuksen vaihtoehtoja ja amatillisia valintoja	47
4.2.2	Tuetaan ja edistetään romaniväestön sijoittumista työmarkkinoille	48
4.2.2.1	Vahvistetaan romanien integroitumista työmarkkinoille tehostamalla työhallinnon palveluja ja moniammatillista yhteistyötä	49
4.2.2.2	Kehitetään romanien työllistymistä tukevia palveluja ja toimintamuo- toja	50

4.2.2.3	Kehitetään romaniväestölle uusia työllistymisen muotoja ja vahvistetaan edellytyksiä romanien yrittäjyydelle	51
4.2.2.4	Lisätään romaniväestölle tietoa työelämän käytännöistä sekä tiedotusta työnantajille romanien syrjinnän ehkäisemiseksi ja ennakkoluulojen purkamiseksi	52
4.3	Romaniväestön yhdenvertaisen kohtelun ja palveluihin pääsyn edistäminen vakiinnuttamalla romanit huomioon ottavia toimintakäytäntöjä	54
4.3.1	Edistetään romaniväestön hyvinvointia ja tehostetaan sosiaali- ja terveystalouden kohdentumista	55
4.3.1.1	Kartoitetaan romaniväestön elinoloja sekä terveys- ja hyvinvointipalvelujen tarvetta ja käyttöä eri ikäryhmissä	55
4.3.1.2	Tehostetaan syrjäytymisen ehkäisyä ja vahvistetaan sosiaali- ja terveystalouden palveluja	55
4.3.1.3	Lisätään tiedotusta romaniväestölle osana sosiaali- ja terveydenhuollon ennaltaehkäisevää toimintaa	56
4.3.2	Turvataan yhdenvertainen kohtelu asumisessa ja vähennetään turvattomuutta	58
4.3.2.1	Kehitetään asumispalveluiden yhdenvertaisuutta ja edistetään romaniväestön asumiseen ja asuinoloihin liittyvien ongelmien ratkaisemista	59
4.3.2.2	Edistetään romaniväestön yhdenvertaista kohtelua viranomaiskäytännöissä turvattomuuden vähentämiseksi	61
4.4	Romanikielen ja -kulttuurin säilymisen ja kehittymisen tukeminen	63
4.4.1	Edistetään romanikielen ja -kulttuurin kehittymistä	64
4.4.1.1	Kehitetään romanikielen opetusta ja opettajien koulutusta	64
4.4.1.2	Laajennetaan ja vahvistetaan romanikielen opetusta perus- ja aikuis- koulutuksessa	64
4.4.1.3	Vahvistetaan romanien kielellisten oikeuksien toteutumista	65
4.4.1.4	Tuetaan romanien kulttuuritoiminnan kehittymistä ja esilletuomista	66
4.4.1.5	Vahvistetaan romanivähemmistön osallisuutta ja romanikielen ja -kulttuurin näkyvyyttä YLE:n ohjelmatoiminnassa	66
4.5	Romaniväestön yhdenvertaisuuden edistäminen ja syrjinnän ehkäiseminen	68
4.5.1	Vahvistetaan romaniväestön yhdenvertaisuutta ja syrjimättömyyttä	68
4.5.1.1	Edistetään romaniväestön yhdenvertaisia mahdollisuuksia ja tasavertaista kohtelua sekä torjutaan heihin kohdistuvaa syrjintää	68
4.5.1.2	Puretaan romaniväestöön kohdistuvia ennakkoasenteita ja lisätään tietoa romaniväestön tilanteesta ja romanikulttuurista	69
4.5.1.3	Puututaan romaniväestön kokemaan moniperusteiseen syrjintään sekä ryhmän sisäiseen syrjintään	70
4.6	Romanipolitiikan kehittäminen ja romaniväestön osallistumismahdollisuuksien vahvistaminen	71
4.6.1	Kehitetään romaniasian hallinnollisia rakenteita ja vahvistetaan romanipolitiikkaa	71
4.6.1.1	Vahvistetaan romaniasioiden hoidon institutionaalisia rakenteita sekä kansallisella että alueellis-paikallisella tasolla	72
4.6.1.2	Vahvistetaan romanivähemmistön oikeuksien toteutumista ja yhteiskunnallisia vaikuttamismahdollisuuksia	73
4.6.1.3	Vahvistetaan edellytykset pitkäjänteisen romanipolitiikan kehittämiseksi, toimeenpanolle ja seurannalle	74
4.6.2	Edistetään osallistumista kansainväliseen yhteistyöhön romanikysymyksissä	75
5	Ohjelman toimeenpano ja seuranta	77
5.1	Romanipoliittisen ohjelman keskeiset toimijat	77
5.2	Toimeenpano ja seuranta	78
6	Yhteenveto ohjelmasta	79

LIITTEET

LIITE 1.	Romanipoliittista ohjelmaa valmistelleen työryhmän kokoonpano 1.1.–30.9.2009	85
LIITE 2.	Toimintalinjausten nykytilanteen kuvaus ja liittyminen muuhun kehittämiseen.....	87
LIITE 3.	Ohjelman toimeenpano- ja seurantasuunnitelma	119
LIITE 4:	Lyhenneluettelo	127

1 Esipuhe

Suomen romanit ovat perustuslaissa tunnustettu, niin kutsuttu vanha vähemmistö, joka on asunut maassa lähes viisi sataa vuotta. Itsenäistyneen Suomen kansalaisuuslain myötä romanit ovat olleet virallisesti Suomen kansalaisia vuodesta 1919. Perusoikeusuudistus vuonna 1995 ja uusi perustuslaki vuonna 2000 vahvistivat romanien lainsäädännöllistä ja muodollista asemaa vähemmistönä, jonka kulttuuriset ja kielelliset oikeudet on tunnustettu.

Pohjoismaisella universalilla hyvinvointipolitiikalla on ollut merkittävä rooli Suomen romanien sosioekonomisen aseman tasaajana. Monessa suhteessa romaniväestö ei ole kuitenkaan kyennyt kuromaan kiinni sosiaalista, taloudellista ja koulutuksellista eroa suhteessa pääväestöön. Toisaalta romaniväestön pieni lukumäärä, 10 000–12 000, ja asuminen hajallaan eri puolilla maata vaikuttavat siihen, etteivät romanien olosuhteet ja heidän tarpeensa nouse esille yleistä väestön hyvinvointia tai elinolosuhteita koskevissa selvityksissä, eikä siten välttämättä myöskään kehittämistoiminnassa.

Vaikka romanien yhteiskunnallista asemaa on parannettu sekä lainsäädäntöä että romaniasiain hallinnollisia rakenteita kehittämällä, romanien aseman kohentuminen ei ole ollut varsinaisesti määrätietoisien kehittämisselitysten tulosta. Aivan viime vuosikymmenen lopulla laadittiin lähes viiteenkymmeneen vuoteen ensimmäinen kattava selvitys, Romanipolitiikan strategiat (1999), romaniväestön aseman tavoitteelliseksi kohentamiseksi. Selvityksessä esitetyt toimenpiteet ovat osin toteutuneet, mutta monet selvityksessä esiin nostetut kehittämistarpeet, kuten romanien osallistuminen koulutukseen ja työmarkkinoille sekä romanien kohtaaman syrjinnän poistaminen ovat edelleen ajankohtaisia.

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti joulukuussa 2008 työryhmän valmistelemaan Suomen ensimmäistä romanipoliittista ohjelmaa. Päätöksen taustalla oli pääministeri Matti Vanhasen antama toimeksianto romaniasiain neuvottelukunnalle valmistella muistio romanien elinolojen kehittämisestä Suomessa. Esiselvitys valmistui kesäkuussa 2008. Samaan aikaan myös Euroopan neuvosto ja Euroopan unioni ovat olleet aloitteellisia romanipolitiikan kehittämiseksi sekä eurooppalaisella tasolla että jäsenvaltioissa.

Työryhmän asettamis päätöksen mukaan työryhmän tehtävänä on ollut valmistella ja koordinoita romanivähemmistön yhdenvertaisuuteen ja syrjimättömyyteen tähtäävä romanipoliittinen ohjelma, jonka tarkoituksena on edistää romaniväestön yhdenvertaisuutta ja osallisuutta elämän eri osa-alueilla. Romanipoliittisen ohjelman kattamisalueet määriteltiin työryhmän toimeksiannossa. Työryhmän tehtävänä oli toimia yhteistyössä eri hallinnonalojen kesken ja laatia hallinnonaloittain toimenpidesuosituksia ja tehdä ehdotuksia tarvittavista selvityksistä.

Romanipoliittisen ohjelman valmistelu käynnistyi tammikuussa 2009. Työryhmän puheenjohtajana on toiminut kansanedustaja Pekka Haavisto, joka on myös romaniasiain neuvottelukunnan puheenjohtaja. Työryhmän varapuheenjohtajana on toiminut neuvotteleva virkamies Viveca Arrhenius sosiaali- ja terveysministeriöstä. Työryhmän sihteerinä ovat toimineet projektikoordinaattori Hannele Syrjä ja ylitarkastaja Sarita Friman-Korpela. Laajaan työryhmään on kuulunut kaiken kaikkiaan 26 jäsentä, jotka ovat edustaneet romaniasioiden kannalta keskeisiä ministeriöitä, romaniasian neuvottelukuntia, Opetushallitusta, Terveysten ja hyvinvoinnin laitosta, Kotimaisten kielten tutkimuskeskusta, Kuntaliittoa sekä romanijärjestöjä. Lisäksi

vähemmistövaltuutettu on osallistunut asiantuntijana työryhmän työskentelyyn. Työryhmä on kokoontunut kahdeksan kertaa. Työryhmän kokoonpano on esitetty liitteessä 1.

Ohjelman valmistelussa tärkeällä sijalla on ollut varmistaa romaniväestön omat osallistumis- ja vaikutusmahdollisuudet ohjelman laadintaan. Tätä tavoitetta ovat tukeneet romaniväestölle suunnatut alueelliset kuulemistilaisuudet, jotka toteutettiin Helsingissä 18.2.2009, Oulussa 9.3.2009, Turussa 10.3.2009, Jyväskylässä 30.3.2009 ja Savonlinnassa 1.4.2009. Lisäksi eräiden, romaniväestöltään suurien kuntien opetustoimen ja sosiaalitoimen johdon edustajille järjestettiin oma kuulemistilaisuutensa sosiaali- ja terveysministeriössä 13.5.2009. Työryhmä on ohjelman valmistelussa kuullut lisäksi useita asiantuntijoita eri hallinnonaloilta.

Romanipoliittista ohjelmaa valmistellut työryhmä on tähdännyt kokonaisvaltaisen ja konkreettisen ohjelman luomiseen romanipoliitiikan ja sen toimeenpanon kehittämiseksi ja esittää, että romanipoliittinen ohjelma ja siinä esitetyt toimenpiteet ja niiden rahoitus otetaan huomioon seuraavan hallituksen hallitusohjelman laadinnassa.

Eri elämäntilanteille suuntautuvat toimintalinjaukset romanien osallisuuden ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi muodostavat ohjelma-asiakirjan keskeisen sisällön. Ohjelma-asiakirjan liitteessä 2 on taustoitettu erikseen toimintalinjausten nykytilannetta ja liittymistä muuhun kansalliseen kehittämiseen. Ohjelma-asiakirjan liitteenä 3 on myös ehdotus toimeenpanon seurannasta erikseen nimettyjen toimenpiteiden osalta.

2 Romanipoliittisen ohjelman lähtökohdat

2.1 Ohjelman valmistelun lähtökohdat

Romanipoliittisen ohjelman valmistelussa tavoitteena on ollut laatia kokonaisvaltainen, konkreettinen toimenpideohjelma, jolla voidaan saada aikaan pysyviä vaikutuksia romaniväestön yhdenvertaisuuden ja osallisuuden toteutumiseksi ja marginalisoitumisen ehkäisemiseksi.

Ohjelman valmistelu on perustunut käytettävissä olevaan romaniväestön sosioekonomista asemaa koskevaan tietämykseen ja romaniväestön elinoloihin liittyvien kehittämistarpeiden ja yhdenvertaisuuden esteenä olevien tekijöiden kartoittamiseen. Valmistelussa on otettu huomioon kansainvälisen romanipoliitiikan kehitys sekä yhdenvertaisuuden edistämiseen tähtäävät toimet samoin kuin ohjelman teemojen kytkeytyminen eri hallinnonalojen kansalliseen kehittämistoimintaan. Valmistelussa keskeinen merkitys on ollut romaniväestön omalla osallistumisella ja kuulemisella.

Romanien määrästä, väestön ikärakenteesta ja sosioekonomisesta asemasta ei ole saatavissa täsmällistä ja kattavaa tietoa. Suurin syy tähän on tilastotietojen puuttuminen, koska henkilöitä ei Suomessa rekisteröidä etnisin perustein. Erillisiä selvityksiä ja kartoituksia on tehty romaniväestön osalta varsin vähän. Ohjelman valmistelussa tunnistetut kehittämistarpeet romaniväestön yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edistämiseksi perustuvat käytettävissä olleisiin selvityksiin, romaniasiaan neuvottelukuntien asiantuntemukseen ja romanijärjestöjen, asiantuntijoiden sekä romaniväestön näkemyksiin kehittämistarpeista.

Koska romaniväestön tarkkaa lukumäärää ei tiedetä ja tulkinnat vaihtelevat siitä, kuka on romani, noudatetaan ohjelmassa lähtökohtaisesti itseidentifikaatioon perustuvaa laveaa määritte-

lyä. Ohjelmassa romaniväestöön katsotaan kuuluviksi ne henkilöt, jotka itse määrittelevät itsensä romaneiksi, ovat syntyperältään romaneja tai elävät romaniyhteisön piirissä.

2.2 Romaniväestön asema ja romanipolitiikka

Vähemmistön oikeuksia korostava romanipolitiikka on vahvistunut Suomessa 1960-luvun lopulta alkaen, jolloin Suomessa koettiin suuri yhteiskunnallinen rakennemuutos niin elinkeinorakenteen muuttumisen kuin maastamuuton ja kaupungistumisen myötä. Tämä rakennemuutos kosketti voimakkaasti myös romaniväestöä. Kehityksen myönteinen puoli on ollut romaniväestön asumisolosuhteiden paraneminen. Se on puolestaan vaikuttanut romanien koulunkäynnin asteittaiseen vakiintumiseen ja koulutetun romaniväestön määrän kasvuun. Romanien asuinolojen kohentuminen on hyvä esimerkki määräämääräisen erityislainsäädännön avulla saavutetusta huomattavasta parannuksesta romanien elinolosuhteisiin.

Maatalousyhteiskunnan muuttuminen teollisuusyhteiskunnaksi ja paikoilleen asettuminen merkitsivät kuitenkin romanien perinteisten ammattien katoamista. Muun muassa hevostenkasvatus ja -hoito menettivät merkitystään maatalouden koneellistumisen myötä samoin kiertämiseen perustuneet käsityöläisyys, kauppa ja muut elannon hankkimistavat. Asumisolosuhteiden muutoksen on todettu vaikuttaneen myös romanien perinteiseen yhteisöön ja laajan perhemuodon muuttumiseen lähemmäksi ydinperhemallia, jolla puolestaan on vaikutuksia muun muassa kulttuurisen perinteen ja romanikielen jatkuvuuteen sekä yhteisöllisyyden osittaiseen heikkenemiseen.

Romanipolitiikan keskiössä ovat olleet erityisesti romaniväestön elinolosuhteisiin, kulttuurin suojaamiseen ja syrjinnän ehkäisyyn liittyvät kysymykset. Romaniväestön osallistuminen koulutukseen ja erityisesti ammatillinen koulutus nousivat esiin 1970-luvulla. Toimenpiteet romanien ammatillisen koulutuksen ja työllisyyden edistämiseksi ovat olleet kuitenkin katkoksellisia, minkä vuoksi romanien koulutustason kohoaminen ja romanien integroituminen työmarkkinoille ovat edenneet hitaasti. Kasvatus, opetus ja koulutus sekä romanien työllisyys ovat nousseet vahvemmin romanipolitiikan painotuksiin vasta 2000-luvulla.

Vaikka romanien elinolosuhteet ovat kohentuneet viimeisinä vuosikymmeninä huomattavasti, heidän koulutuksellinen, taloudellinen ja sosiaalinen asemansa on pääväestöön nähden keskimäärin heikompi. Suureksi osaksi koulutuksellinen ja siihen liittyen muu sosioekonominen eriytyminen pääväestöön nähden alkaa jo lapsuudessa. Myös romaniväestön sisällä on todettu tapahtuvan sosioekonomista polarisoitumista ja osaa romaniväestöstä uhkaa syrjäytyminen. Romaniväestön olosuhteissa on myös alueellisia eroja.

2.3 Romanipolitiikan hallinnolliset rakenteet

Suomi on ollut edelläkävijämaa romanipolitiikan hallinnollisten rakenteiden kehittämisessä. Jo vuonna 1956 perustetun romaniasiain neuvottelukunnan tehtävänä on seurata ja valvoa romaniväestön sosiaalisten olojen kehitystä ja parantamista sekä tehdä tässä tarkoituksessa tarpeellisia esityksiä. Romanit tosin saivat omat edustajansa neuvottelukuntaan vasta vuonna 1968. Varsinainen romanien oikeuksia korostavan romanipolitiikan kehittäminen käynnistyi tuolloin, ja sitä tuki yleinen yhteiskunnallinen asenneilmasto.

Opetushallituksessa on toiminut vuodesta 1994 romaniväestön koulutuksen kehittämisestä ja romanikielen ja -kulttuurin edistämisestä vastaava Romaniväestön koulutuspalvelut -yksikkö. Sen tehtävänä on asiantuntijaorganisaationa vaikuttaa opetuksen suunnitteluun ja kehittämiseen siten, että romaniväestön perus- ja ammatillinen koulutus toteutuvat tasavertaisesti. Vuoden 2009 alusta yksikkö on toiminut Vapaa sivistystyö ja monikulttuurisuus -yksikköön kuuluvana Romaniväestön koulutus -ryhmänä. Yksikön toimintaa ohjaa erikseen nimetty ohjausryhmä.

Opetusministeriön alaisuudessa toimivan Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tehtäviin on vuodesta 1996 kuulunut myös romanikielen tutkimus ja huolto. Samana vuonna nimettiin asiantuntijaelimeksi Romanikielen lautakunta.

Romanipolitiikan toteutuksen kannalta merkittävä uudistus oli alueellisten romaniasiaain neuvottelukuntien ja niiden suunnittelijanvirkojen vakinaistaminen neljän lääninhallituksen yhteyteen vuoden 2006 alusta. Tämä on vahvistanut romaniasioiden hoitoa alueellisella ja paikallisella tasolla sekä viranomaisten yhteistyötä ja yhteyksiä romaniväestön kanssa.

Romanipolitiikan toteutukselle ja romanien aseman kohentamiselle paikallisella tasolla ei ole luotu vakiintuneita hallinnollisia yhteistyörakenteita. Joillakin romaniväestöltään suurilla paikkakunnilla on perustettu kuitenkin monialaisia romanityöryhmiä paikallisten romanien ja viranomaisten yhteistyörakenteeksi. Kehitys tältä osin on perustunut alueellisten romaniasiaain neuvottelukuntien aloitteellisuuteen, yksittäisten kuntien vapaaehtoisuuteen ja paikallisen romaniväestön aktiivisuuteen. Romanityöryhmien toimintamuodot ovat vaihtelevia, eikä niillä useinkaan ole erillisiä määrärahoja käytännön toimenpiteiden käynnistämiseen.

Romanipolitiikassa on korostunut hallinnollinen lähestymistapa romanien aseman kohentamiseksi. Toimintamalli on luonut hyvän kehittämisalustan ja jatkuvuutta viranomaistyöhön, joskin niukoin resurssein. Neuvottelukuntien perustaminen on ollut merkittävää romanivähemmistön edunvalvonnan ja vaikutusmahdollisuuksien kannalta. Toisaalta hallinnollinen lähestymistapa on saattanut vähentää romanien oman kansalais- ja järjestötoiminnan kehittymistä. Romaniväestön osallisuuden lisäämiseksi on tarpeen luoda edellytyksiä romaniväestön oman toimijuuden vahvistumiselle tukemalla romanien keskinäistä organisoitumista ja yhteiskunnallista aktiivisuutta.

Hallinnollisten rakenteiden osalta toimintaympäristössä on meneillään muutosprosesseja kansallisella, alueellisella ja kuntien tasolla. Niiden vaikutus tulee ottaa huomioon romanipolitiikan kehittämisessä ja hallinnollisten rakenteiden vahvistamisessa. Erityisesti tulee vahvistaa romanipolitiikan toimeenpanorakenteita.

2.4 Romanit ja yhdenvertaisuuspolitiikka

Romanivähemmistöön kuuluvien kannalta yhdenvertaisuus ja osallisuus tarkoittavat yksilön-oikeuksien ja vaikutusmahdollisuuksien toteutumista yhteiskunnassa ja samalla vähemmistöön kuuluvien kulttuuristen oikeuksien toteutumista. Romanien yhdenvertaisuuden edistämisessä kietoutuvat yhteen perusoikeuksien toteutuminen, syrjinnän ja syrjäytymisen ehkäisy sekä osallisuutta vahvistavat toimet.

Saamelaisten, romanien ja viittomakielisten oikeudet omaan kieleen ja kulttuuriin on turvattu Suomessa perustuslaissa. Vähemmistöjen asema ja heitä suojaavat rakenteet ovat jonkin ver-

ran erilaisia riippuen vähemmistömäärityksistä. Saamelaisilla alkuperäiskansana on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan, johon alkuperäiskansojen osalta luetaan myös heidän perinteiset elinkeinonsa. Romanivähemmistön asema perustuu historiallisiin ja kulttuurisiin näkökohtiin. Romanien osalta oikeudesta ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan sisältyy säännöksiä koululainsäädäntöön, päivähoitoasetukseen sekä yleisradio-toimintaa koskevaan lakiin. Kulttuurisia ja kielellisiä oikeuksia koskevien säännösten tulkinta on johtanut eri kielellisten vähemmistöjen osalta erilaiseen resursointiin ja toimeenpanon tehokkuuteen.

Suomen perustuslain mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Perustuslakiin sisältyy myös yleinen syrjinnän kieltö, jota on täsmennetty muussa lainsäädännössä. Yhdenvertaisuuden toteutumisen kannalta merkittävä on vuonna 2004 voimaan tullut yhdenvertaisuuslaki. Yhdenvertaisuuslaki velvoittaa viranomaisia edistämään kaikessa toiminnassaan tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti yhdenvertaisuutta ja tarvittaessa muuttamaan niitä olosuhteita, jotka estävät yhdenvertaisuuden toteutumista. Lakia sovelletaan kaikkien siinä kiellettyjen syrjintäperusteiden osalta työelämään ja lisäksi kielletään henkilöiden asettaminen eri asemaan etnisen alkuperän perusteella työelämän ulkopuolella, muun muassa sosiaali- ja terveystalve-luissa, sosiaaliturvaetuuksista päätettäessä ja palvelujen tarjonnassa.

Lainsäädännössä turvatuista oikeuksista huolimatta romaniväestöön kohdistuu edelleen syrjintää sekä etnistä vähemmistöä edustavana ryhmänä että yksilötasolla. Syrjintää on usein väli-listä, ”arjen rasismia”, jolle on tyypillistä jatkuvuus, ja joka on omiaan heikentämään sen koh-teeksi joutuvan itsetuntoa ja identiteettiä.

Romaneihin kohdistuvat ennakkoluulot, pelot ja kielteiset stereotypiat sekä yleinen vaikeus hyväksyä monimuotoisuutta muodostavat asennekokonaisuuden, jota eurooppalaisissa yhte-yksissä nimitetään romanivastaisuudeksi. Käsite on rinnakkainen esimerkiksi antisemitismien ja islamofobian kanssa. Ilmiön tiedostaminen sekä pelkojen ja ennakkoluulojen poistaminen edellyttävät ihmisoikeuskasvatuksen ja monimuotoisuuskoulutuksen sekä myös vuorovaiku-tuksen lisäämistä eri kansanryhmien välillä siten, että tavoitteena on yhdenvertaisuus, joka tunnustaa monimuotoisuuden osana suomalaista identiteettiä.

Yhdenvertaisuus mielletään suomalaisessa yhteiskunnassa yleisesti samanlaisuudeksi ja sa-manlaiseksi kohteluksi, jonka taustalla on oletus jo valmiiksi tasa-arvoisesta yhteiskunnasta. Näkökulma peittää usein alleen tosiasialliset erot olosuhteissa, sillä samanlainen kohtelu ei aina takaa yhdenvertaisuuden toteutumista, koska ihmisten mahdollisuudet, elämäntilanteet ja lähtökohdat ovat erilaisia. Yhdenvertaisuuden tiellä olevien erojen ja esteiden poistamiseksi tarvitaan usein huonommassa asemassa olevien tukemiseksi tarkoitettuja erityistoimia ja posi-tiivisen erityiskohtelun muotoja.

Positiivinen erityiskohtelu tarkoittaa väliaikaisia epätasa-arvoisessa asemassa oleviin kohdis-tuvia toimenpiteitä, joiden tavoitteena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutuminen taik-ka syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäiseminen. Romanivähemmistön yhdenvertaisuuden edistämiseksi on siten mahdollista kehittää määräaikaista positiivisen erityiskohtelun muotoja esimerkiksi koulutuksen, työllisyyden ja asumisen alueella sisällyttämällä positiivisen erityis-kohtelun mahdollisuus yhdenvertaisuuslain edellyttämiin yhdenvertaisuussuunnitelmiin.

Euroopan unioni korostaa *syrjimättömyyden valtavirtaistamista*, jolla tarkoitetaan syrjimättö-myysnäkökulman ja sitä tukevien toimenpiteiden viemistä osaksi lainsäädäntöprosesseja, yh-teiskunnallisesta suunnittelua, päätöksentekoa ja toimeenpanoa kaikilla tasoilla. Valtavirtaistaminen edellyttää romaniväestön olosuhteiden ja tarpeiden näkyväksi tekemistä, herkkyyttä

tunnistaa yhdenvertaisuuden esteenä olevia tekijöitä sekä romanien tilanteen huomioon ottavien toimintakäytäntöjen kehittämistä ja juurruttamista ns. normaalitoimintaan.

Osallisuus (inclusion) on toinen EU:n myötä vakiintunut käsite, joka on korvannut leimavaksi ja rajaavaksi koetun ulossulkemista kuvaavan syrjäytyminen/syrjäyttäminen -käsiteparin (exclusion). Osallisuus voidaan ymmärtää myös dynaamisempänä käsitteenä: siihen sisältyvät osallisuutta vahvistavat ulottuvuudet yksilö- ja yhteisötasolla, kuten toimintakyvyn vahvistamista kuvaava voimavaraistuminen, osallistuminen ja omaan tilanteeseen liittyvien vaikutusmahdollisuuksien lisääntyminen.

Osallisuuden vahvistaminen sekä romaniväestön ja pääväestön vuorovaikutuksen lisääminen ovat romanivähemmistön yhteiskuntaan integroitumisen edellytyksiä. Suomen romanivähemmistö on pitkään pitäytynyt oman kulttuurinsa ja yhteisönsä piirissä, mikä johtuu sekä ulossulkemisesta että puolustautumisesta aiemmin harjoitettua assimilaatiopolitiikkaa vastaan. Yhteiskuntaan integroitumisen tavat ja aste jakavat romaniväestön näkemyksiä edelleen. Kulttuurinen vuorovaikutus on viime vuosina lisääntynyt. Tätä ovat tukeneet muun muassa erilaiset yhteiset hankkeet, tiedotustoiminta ja oppaat, joilla on pyritty lisäämään romaniväestöä ja -kulttuuria koskevaa tietoa erityisesti viranomaisten piirissä. Tästä huolimatta tarvitaan edelleen tiedotusta ja vuorovaikutuksen vahvistamista, joka poistaisi ennakkoluuloja romanivähemmistöä kohtaan ja samalla vahvistaisi osallistumista koulutukseen ja työmarkkinoille, palvelujen oikeaa kohdentumista ja yhteiskunnallista osallisuutta. Tarvitaan myös toimia romaniväestön omien asenteiden muuttamiseksi, tietämyksen lisäämiseksi ja ennakkoluulojen poistamiseksi.

Vaikka romanit ovat kulttuurinen ja etninen vähemmistö, romaniväestö ei ole yhtenäinen ryhmä. Yhdenvertaisuuden edistäminen edellyttää romanivähemmistön tarkastelua monimuotoisena ryhmänä, jonka sisällä on eroja ja myös erilaisia vähemmistöjä. Viime kädessä osallisuus ja yhdenvertaisuus voivat toteutua vain, kun jokaista henkilöä kohdellaan yksilönä, ei etnisen ryhmänsä edustajana.

2.5 Romanipolitiikan kansainvälinen kehys

Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja niiden suositukset

Romanien aseman parantamisessa ja romanipolitiikan kehittämisen kannalta ihmisoikeuksia sekä taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevilla kansainvälisillä sopimuksilla on ollut merkittävä rooli. Suomi on sitoutunut sekä YK:ssa että Euroopan neuvoston piirissä useisiin, kansainvälisiin ihmisoikeuksia ja vähemmistöjen oikeuksia sekä syrjinnän kieltämistä koskeviin sopimuksiin, jotka osaltaan velvoittavat edistämään etnisten vähemmistöjen, kuten romanien oikeuksia ja asemaa.

Suomi on myös saanut eri sopimusten toimeenpanon seurannan yhteydessä kehotuksia edistää romaniväestön asemaa ja romaneihin kohdistuvan syrjinnän ehkäisyä. YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan yleissopimuksen seurannasta vastaava komitea on nostanut esiin vuonna 2007 erityisesti romaniväestön syrjinnän työhönotossa, asumisessa ja palvelujen käyttäjinä sekä tarpeen romanikielen- ja kulttuurin huomioon ottamiseen romanilasten koulutuksessa.

Myös YK:n lasten oikeuksien komitea on kiinnittänyt vuonna 2005 huomiota romanilasten osallisuuden lisäämiseen ja naisten syrjinnän poistamista koskeva komitea vuonna 2008 romaninaiisiin kohdistuva syrjinnän torjumiseen sekä romaniyhteisöissä että koko yhteiskunnassa.

YK:n rotusyrjinnän poistamista käsittelevä komitea antoi loppupäätelmänsä Suomen määräaikaisraporteissa maaliskuussa 2009. Monien todettujen myönteisten edistysaskeleiden, kuten yhdenvertaisuuslain säätämisen ohella, komitea kiinnitti huomiota romanien korkeaan työttömyysasteeseen Suomessa sekä erotteluun asumisessa. Komitea suosittelee muun muassa syrjimättömyyden vahvistamista asuntoja myönnettäessä sekä toimenpiteiden tehostamista romaniyhteisöihin kuuluvien koulutustason nostamiseksi.

Myös Euroopan neuvoston ministerikomitean loppupäätelmissä vuonna 2007 alueellisten ja vähemmistökielten eurooppalaisen peruskirjan toimeenpanosta on suosituksia Suomelle romanikielen aseman ja sen opetuksen kohentamiseksi. Lisäksi muun muassa Euroopan rasismin ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio (ECRI) on antanut useita suosituksia Suomelle romanien syrjinnän poistamiseksi asunto- ja työmarkkinoilla samoin kuin arkielämässä sekä kehotuksen tehostaa romanien koulutukseen osallistumista.

Tavoitteellisen romanipolitiikan kehittäminen

Euroopan neuvoston ja Euroopan unionin viimeaikaiset suositukset ovat vahvistaneet velvoitteita ryhtyä toimenpiteisiin romaniväestön aseman kohentamiseksi ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi jäsenmaissa.

Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen toimeenpanosta antamassaan päätöslauselmassa vuonna 2007 Euroopan neuvoston ministerikomitea kehotti muun muassa Suomea laatimaan kattavan strategian romanien aseman parantamiseksi yhteistyössä romanien kanssa. Strategiaan tulisi päätöslauselman mukaan sisältyä eri hallinnonaloilla ja -tasoilla toteutettavia hankkeita ja siinä tulisi myös luoda menetelmiä asetettujen tavoitteiden toimeenpanon ja tuloksellisuuden arvioimiseksi.

Vuonna 2008 Euroopan neuvosto kokosi yhteen kahden vuosikymmenen aikana tuotetut romanien oikeuksien kehittämistä koskevat suosituksensa Yleissuositukseen, (Council of Europe, CM Rec(2008)5), johon sisältyvät kansallisten romaniväestön asemaa koskevien poliittisten toimintalinjojen kehittämisen yleisohjeet sekä muun muassa suositukset romanien terveyden, asumisen, työllisyyden ja koulutuksen kehittämiseksi.

Kokonaisvaltainen lähestymistapa eurooppalaisen romanipolitiikan kehittämiseksi on vahvistunut myös Euroopan unionissa. Euroopan unionin Eurooppa-neuvosto kehotti vuonna 2007 komissiota tutkimaan keinoja parantaa romanien osallisuutta yhteisön alueella. Heinäkuussa 2008 annetussa EU:n komission tiedonannossa (COM (2008) 420 Final)- *Syrjimättömyys ja yhtäläiset mahdollisuudet: uusi sitoutuminen* -, ehdotetaan toimia aktiivisen syrjimättömyyden ja yhtäläisten mahdollisuuksien edistämiseksi yleisellä tasolla, ja etenkin aivan erityisistä syrjintäongelmista kärsivien romanien yhteiskunnallisen osallisuuden lisäämiseksi. Asiakirjassa komissio kehottaa jäsenmaita valmistelemaan kansalliset romanistrategiat. Suomen romanipoliittisen ohjelman valmistelu vastaa tähän komission kehoitukseen. Tiedonannossa painotetaan keinoina syrjimättömyyden vahvistamista, positiivista erityiskohtelua sekä tiedotusta ja koulutusta. Näissä toimissa tulee komission tiedonannon mukaan entistä tehokkaammin hyödyntää yhteisön rakennerahastoinstrumentteja.

Euroopan unionin Eurooppa-neuvosto kehotti komission tiedonannon ja laajan romanien asemaa käsitelleen huippukokouksen, EU Roma Summit, 16.9. 2008, pohjalta vuoden 2008 lopulla antamassaan päätöslauselmassa jäsenmaita vahvistamaan romanipoliittisia strategioita, joiden lähtökohdana tulee olla EU:n uudistettu sosiaalipoliittinen ohjelma. Ohjelmalla pyritään torjumaan kaikkien heikossa asemassa olevien ryhmien köyhyyttä ja syrjäytymistä, romanit mukaan lukien.

Jäsenvaltioita pyydetään ottamaan huomioon romaniväestön tilanne, kun ne laativat ja toteuttavat politiikkoja perusoikeuksien puolustamiseksi, köyhyyden ja syrjinnän torjumiseksi, naisten ja miesten välisen tasa-arvon edistämiseksi sekä koulutuksen, asumisen, terveyspalvelujen, työn, oikeuspalvelujen ja kulttuuripalvelujen saannin turvaamiseksi. Lisäksi tulee yksilöidä tarvittaessa tätä koskevat käytännön toimenpiteet vuosiksi 2009 ja 2010. Romaneja suosivat poliitikot on laadittava eri kohderyhmien iän mukaan ja otettava huomioon myös romani-naisten erityisongelmat.

Euroopan unionin Eurooppa-neuvoston 8.6.2009 hyväksymät Romanian osallisuutta koskevat päätelmät ottavat huomioon romanien osallisuutta koskevat peruseriaatteet suunniteltaessa ja toteutettaessa romanien täyttä osallisuutta ja ihmisoikeuksia, tasa-arvoa, syrjintää, köyhyyttä sekä syrjäytymistä koskevia politiikkoja, jotta koulutus, asuminen, sosiaali- ja terveyspalvelut, työllisyys, oikeusturva, urheilu- ja kulttuuripalvelut voidaan taata romaneille yhtäläisin perustein. Asiakirjassa kehoitetaan jatkamaan ja kehittämään EU:n ja jäsenvaltioiden Roma Platform -verkoston työtä, sekä hyödyntämään verkostoa hyvien käytänteiden levittämisessä jäsenmaiden, eri yhteistyötahojen ja kansainvälisten organisaatioiden kesken.

Komissio sekä jäsenmaat ovat sitoutuneet vahvistamaan Roma Platformin rakennetta ja muotoa komissiossa. Roma Platformin tarkoituksena on luoda keskustelu- ja yhteistyömekanismi, joka mahdollistaa myös romanien osallistumisen Euroopan unionin romanipolitiikan toteuttamiseen ja kehittämään jäsenmaiden, komission, kansalaisjärjestöjen ja asiantuntijoiden välistä vuoropuhelua romaniasioissa.

Kokonaisvaltaisen romanipolitiikan kehittämisen kannalta merkittävä hanke on ollut ETYJ:n piirissä vuonna 2003 käynnistetty toimintasuunnitelma romani- ja sintiväestön aseman parantamiseksi (*Action Plan on Improving the Situation of Roma and Sinti within the OSCE Area*). Toimintasuunnitelman tavoitteena on ollut tukea eri ETYJ -maiden kansallisten politiikkojen ja toimeenpanostrategioiden laatimista ihmis- ja vähemmistöoikeuksien turvaamiseksi. Poliittisesti sitovaan toimintasuunnitelmaan on osallistunut 56 ETYJ -maata, Suomi mukaan lukien. Suomi ei kuitenkaan ole laatinut omaa toimintasuunnitelmaan liittyvää romanipoliittista ohjelmaansa.

ETYJ:n toimintasuunnitelmassa kansallisten politiikkojen laatimiselle on asetettu useita tavoitteita. Niiden tulee 1) vastata romaniyhteisön todellisiin tarpeisiin ja ongelmiin, 2) olla kokonaisvaltaisia, 3) yhdistää sekä ihmisoikeus- että sosiaalipoliittinen lähestymistapa tasapainoisella ja kestäväällä tavalla sekä 4) vahvistaa romanien omistajuutta heihin vaikuttavan politiikan toimeenpanoon ja hallinnollisiin rakenteisiin. Tavoitteena on ollut löytää kestäviä ratkaisuja ja vahvistaa toimeenpanon keinoja myös paikallisella tasolla.

Vaikka useissa Euroopan maissa haasteet romaniväestön aseman kohentamiseksi ovat huomattavasti Suomea suuremmat, tarvitaan myös Suomessa edelleen kokonaisvaltaisia toimenpiteitä kaikilla ETYJ:n toimintasuunnitelmassa määritellyillä alueilla ottaen huomioon suomalaisen yhteiskunnan lähtökohdat ja tilanne.

ETYJ:n kokemukset toimintasuunnitelman toimeenpanosta viestittävät tarpeesta vahvistaa kansallisten romanistrategioiden toimeenpanoa, erityisesti paikallisella tasolla. Toimeenpanon heikkouksien on todettu liittyvän tehokkaiden mekanismien puutteisiin, kuten riittämättömään rahoitukseen, poliittisen tahdon vähäisyyteen sekä riittämättömään tavoitteiden ja toimenpiteiden suunnitteluun paikallistasolla.

Euroopan tasolla toimii useita romanijärjestöjä ja romanien yhteistyöfoorumeita, jotka ovat osaltaan vaikuttaneet kansainvälisten järjestöjen aktivointiin romanien aseman edistämiseksi. Kansainvälisten järjestöjen toiminnassa on vahvistettu romanijärjestöjen kanssa tehtävää yhteistyötä ja lisätty niiden vaikuttamismahdollisuuksia kansainvälisellä tasolla.

2.6 Kokonaisvaltaisen romanipoliittisen ohjelman tarve

Sosiaali- ja terveysministeriö käynnisti vuonna 1999 selvityksen, jonka tavoitteeksi asetettiin kartoittaa romaniväestön tilannetta ja laatia romanipoliitikalle peruslinjaukset ja kehittämissuositukset. Selvityksen tuloksena oli kattava raportti Romanipoliitiikan strategiat, jossa nostettiin esiin useita keskeisiä kehittämiskohteita romaniväestön aseman kohentamiseksi. Selvitys ei kuitenkaan tuolloin johtanut suunnitelmalliseen ja tavoitteelliseen kehittämistoimintaan, vaikka osa selvitysmiesten esittämistä toimenpiteistä onkin toteutunut.

Romanien asemaa on pyritty Suomessa parantamaan 1970-luvulta alkaen erilaisin projektein ja määräaikaisten toimenpitein. Niiden ongelmana on ollut kuitenkin lyhytkestoisuus ja paikallisuus, joten niiden avulla ei ole kyetty kuromaan umpeen niitä eroja, jotka uhkaavat marginalisoida romaniväestön suomalaisessa yhteiskunnassa. Voidaan arvioida, että 1990-luvun lamaa seurannut yhteiskunnallinen kehitys on hidastanut integroitumisprosessia. Myös meillä oleva talouden taantuma ja niukentuvat resurssit luovat uhkakuvia romaniväestön sosioekonomisen eriytymiskehityksen voimistumiselle. Suomen monikulttuuristuminen on johtanut mittavaan maahanmuuttopoliittikan ja maahanmuuttajien kotouttamisen kehittämiseen. Vastaavanlaisia toimia tarvitaan myös romaniväestön integroitumisen tukemiseksi.

Romaniväestön elämässä koulutukseen, asumiseen, työhön ja toimeentuloon sekä hyvinvointiin liittyvät kysymykset kietoutuvat yhteen kulttuuristen tekijöiden sekä syrjäytymisen, syrjäytymisen ja ulkopuolisuuden kokemusten kanssa. Nämä muodostavat usein kehän, jossa yhdenvertaisuuden toteutuminen edellyttää toimenpiteitä usealla alueella yhtä aikaa. Kehittäminen edellyttää toimenpiteitä sekä kielteisten ennakkoluulojen ja syrjinnän poistamiseksi että osallisuuden vahvistamiseksi ja syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Toimenpiteiden tulee perustua sekä romaniväestön tarpeisiin että kokonaisvaltaiseen ja pitkäjänteiseen suunnitelmaan, jolla sosioekonomisia eroja pääväestöön nähden kavennetaan ja romaniväestön yhteiskunnallista osallisuutta lisätään. Tämä edellyttää, että ohjelman toimeenpanossa korostetaan poikkihallinnollisen yhteistyön tarvetta ja että toimenpiteet kohdennetaan oikein ja tehokkaasti. Toimenpiteiden tulee luoda edellytyksiä ja tukea romaniväestön omien voimavarojen käyttöön saamista ja aktivoitumista.

Ohjelman valmisteluun liittynyt toimintaympäristön analyysi nostaa esiin useita vahvuuksia ja mahdollisuuksia, jotka tukevat ohjelman painopisteiden ja niihin sisältyvien toimenpiteiden määrittämistä osallisuuden ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Oleellista on, että olemassa oleva lainsäädäntö ja yhteiskunnalliset palvelurakenteet tarjoavat hyvät lähtökohdat romanit huomioon ottavien toimenpiteiden kehittämiseksi.

Ohjelman valmistelussa vahvuutena ja mahdollisuutena tavoitteiden toteutumisen kannalta on noussut esiin erityisesti romaniväestön oman aktiivisuuden lisääntyminen asemansa kohentamiseksi. Romaniyhteisöissä on vilkasta keskustelua oman kulttuurin säilymisen ehdoista ja yhteiskuntaan integroitumisen tavoista ja usein myös itsekriittistä suhteessa romaniväestön omaa toimintaa kohtaan. Romaniväestön keskuudessa on aktiivisia toimijoita – niin naisia kuin miehiä -, jotka kykenevät toimimaan tiennäyttäjinä muulle yhteisölle. Tarvitaan kuitenkin romaniväestön oman toimijuuden vahvistamista ja myös sen järjestöjen toimintamahdollisuuksien kehittämistä, jotta romanit voisivat laajemmin osallistua ja vaikuttaa täysivaltaisina toimijoina yhteiskunnassa.

Koulutuksen arvostus on kasvanut romaniväestön keskuudessa ja työmarkkinoille pääsyä pidetään tärkeänä. Tähän tarvitaan kuitenkin toistaiseksi yhteiskunnan tukitoimenpiteitä. On tärkeää, että myös romanien yhteisölliset arvot ja romaniväestössä oleva lahjakkuusreservi pääsevät monipuolisesti esiin. Romanien noudattamat kasvatusperiaatteet tuottavat parhaimmillaan sosiaalisia taitoja, kommunikointikykyä ja sellaista tunneälyä, jota on todettu tarvittavan niin työelämässä kuin laajemmin yhteiskunnan eri toiminnoissa.

Romanien yhdenvertaisuuden edistäminen ja onnistunut integroituminen suomalaiseen yhteiskuntaan, mikä tarkoittaa osallisuuden vahvistamista oma identiteetti säilyttäen, edellyttävät sekä romaniväestön oman osallistumisen ja vastuunoton vahvistamista että poikkihallinnollista yhteistyötä ja toimenpiteitä niin kansallisella, alueellisella kuin paikallisellakin tasolla.

Romaniväestön kuulemistilaisuuksissa keskeisiksi kehittämisalueiksi yhdenvertaisuuden ja osallisuuden lisäämiseksi ovat erityisesti nousseet:

- varhaiskasvatuksen, vanhemmuuden ja perheiden tukeminen sekä syrjäytymisen ehkäiseminen,
- koulutukseen osallistumisen vahvistaminen lasten perusopetuksesta ammatilliseen aikuis-koulutukseen sekä koulutuksen nivelpaiheiden tukeminen erityistoimin,
- työmarkkinoille pääsyn tukeminen ja edistäminen,
- romaniväestön oman aktiivisuuden ja yhteiskunnallisen toimijuuden vahvistaminen,
- romanikulttuurin ylläpitäminen.

Romaniväestön sisällä niin romaninaisten kuin -miestenkin ja ikäryhmien elämäntilanteisiin ja olosuhteisiin liittyy erityispiirteitä, jotka on tarpeen tunnistaa kehitettäessä toimenpiteitä yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edistämiseksi. Romaniyhteisössä keskeisimpinä sosiaalista asemaa määrittävinä tekijöinä ovat ikä ja sukupuoli, joihin liittyy vahvoja kulttuurisia tapoja, käytänteitä ja rooleja. Näillä jäsenyksillä on merkitystä myös eri elämäntilanteissa ja eri ikävaiheissa.

Monet romanien elinoloihin liittyvät ongelmat ja syrjäytymiskokemukset heijastuvat erityisesti lapsiin. Siksi romanivanhempien tiedon lisääminen varhaiskasvatukseen ja koulutukseen merkityksestä ja perheiden tukeminen on ensisijaisen tärkeää lasten hyvinvoinnin ja tulevaisuuden kannalta.

Romanien nuoruuden sanotaan olevan lyhyt. Identiteetin etsintä, varhainen aikuistuminen ja perheen perustaminen osuvat usein siihen kriittiseen vaiheeseen, jossa peruskoulun päättäminen, hakeutuminen jatkokoulutukseen tai työelämään on ajankohtaista. Romaninuoret ja heidän vanhempansa tarvitsevat siksi erityistä tukea tässä vaiheessa. Erityisenä huolen aiheena ovat nuoret romanimiehet, joita uhkaa syrjäytyminen ja jotka tarvitsevat myönteisiä malleja.

Myös nuoria romaninaisia tulisi tukea ja kannustaa itsenäiseen oman tulevaisuutensa suunnitteluun.

Nuorilla aikuisilla elämänhallintaan, vanhemmuuteen ja perhevastuuseen liittyvien kysymysten on todettu olevan alue, jolla tarvitaan tukea. Tässä suhteessa yksinhuoltajat ovat erityisen tärkeä kohderyhmä. Aikuista romaniväestöä, joka olisi halukas siirtymään työmarkkinoille, kohtaa vähäisestä koulutuksesta ja työkokemuksen puuttumisesta johtuva korkea kynnys työelämään pääsystä. Romaninaiset ovat perinteisesti osallistuneet elannon hankkimiseen kodin ulkopuolella, mutta he törmäävät työtä hakiessaan usein kielteisiin asenteisiin. Hakeutumista työmarkkinoille heikentävät usein myös lasten- ja kodinhoitoon liittyvät velvoitteet.

Keski-ikäiset romanimiehet, joilla usein on puutteellinen koulutus, jäävät helposti vaille huomiota ja riittävää tukea niin työhallinnon kuin muissakin palveluissa. Perhemuodon muuttuminen laajasta perhekäsityksestä ydinperheen suuntaan vaikuttaa romanivanhusten asemaan. Yhteisöllisyyden väheneminen lisää yksinäisyyttä ja samalla myös palvelujen tarvetta. Romanivanhukset eivät välttämättä osaa käyttää tarjolla olevia palveluja eikä heidän tarpeitaan osata ottaa riittävästi huomioon.

2.7 Kytkeytyminen kansalliseen kehittämiseen

Romanipoliittisen ohjelman tavoitteet ja linjaukset linkittyvät useaan kansalliseen politiikkaohjelmaan ja hallinnonalakohtaiseen kehittämisohjelmaan, joiden toimeenpanossa myös romanivähemmistön tarpeet, yhdenvertaisuus ja osallisuus tulee ottaa huomioon. Näitä ovat muun muassa hallituksen Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma sekä Terveyden edistämisen politiikkaohjelma samoin kun hallinnonalakohtaiset Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma - KASTE (STM), Kansallinen terveyserojen kaventamisohjelma (STM), Lastensuojelun kehittämisohjelma (STM), Lapsi- ja nuorisopoliittikan kehittämisohjelma (OPM), Sisäisen turvallisuuden ohjelma (SM) ja Asuntopoliittinen toimenpideohjelma (YM).

Perusturvauudistusta pohtivan SATA -komitean työllä ja ehdotuksilla on merkitystä myös romaniväestön kannalta. Muun muassa toimeentulotuen ja asumistuen yksilöllisissä ja talouskohtaisissa laskenta- ja myöntämisperusteissa saattaa olla tekijöitä, jotka muodostavat kannustinloukkuja myös romaniväestölle. Esimerkiksi yhden perheen jäsenen työllistyminen saattaa vaikuttaa negatiivisesti perheen kokonaistoimeentuloon, mikä heikentää motivaatiota hakeutua työmarkkinoille, jos työllistyminen ei perheen talouden kannalta ole kannattava vaihtoehto.

Kansallisiin ohjelmiin sisältyy useita romaniväestön tilanteen ja olosuhteiden kannalta tärkeitä teemoja. Kehittämisohjelmien toimenpiteet eivät useinkaan ole kohderyhmälähtöisiä. Pieni romanivähemmistö ja sen erityistarpeet jäävät helposti kehittämistyön varjoon. Romaniväestön sosioekonomisen aseman kohentamiseksi ja yhdenvertaisuuden toteutumiseksi tarvitaan erityistoimenpiteitä, joiden turvin on mahdollista tasoittaa eroja suhteessa pääväestöön ja luoda pohja romanivähemmistön yhteiskunnallisen osallisuuden vahvistumiselle. Tämä edellyttää myös romaniväestön omien järjestöjen osaamisressurssien ja toimintakyvyn vahvistamista ja toiminnan kehittämistä.

3 Romanipoliittisen ohjelman tavoitteet, linjaukset ja keinot

3.1 Tavoitteet ja visio

Romanipoliittisen ohjelman yleisenä tavoitteena on edistää romanivähemmistön osallisuutta ja yhdenvertaisuutta elämän eri osa-alueilla valtavirtaistamalla romanien osallisuuden ja yhdenvertaisuuden edistäminen osaksi yhteiskunnan toimintoja. Ohjelmaan sisältyy sekä lyhyen tähtäimen että pidemmän aikavälin tavoitteita.

Romanipoliittisen ohjelman lähtökohtana on kokonaisvaltainen lähestymistapa romaniväestön tarpeiden kannalta osuvien kehittämistoimenpiteiden käynnistämiseksi. Ohjelman tarkoituksena on saada aikaan pysyviä ja kestäviä parannuksia romaniväestön asemaan siten, että se vahvistaa romaniväestön omaa vastuunottoa ja toimintakykyä. Tavoitteena on, että tehokkailla ja yhtäaikaistamalla toimenpiteillä luodaan edellytykset romaniväestön ihmisoikeuksien ja sosioekonomisen aseman huomattavaksi parantumiseksi yhteiskunnassa, ja että romaniväestön vaikuttamismahdollisuudet ja integroituminen yhteiskuntaan vahvistuvat, samalla kun romanikulttuuri ja -identiteetti säilyvät elävinä ja kehittyvät.

Ohjelman visio on kunnianhimoinen: Suomi on vuonna 2017, Suomen itsenäisyyden satavuotisjuhlavuonna, edelläkävijä romaniväestön yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edistämisessä Euroopassa. Tehokkailla ja yhtäaikaistamalla toimenpiteillä on luotu edellytykset romaniväestön ihmisoikeuksien ja sosioekonomisen aseman huomattavaksi parantumiseksi työmarkkinoilla ja yhteiskunnassa. Romaniväestön vaikuttamismahdollisuudet ja integroituminen yhteiskuntaan ovat vahvistuneet, samalla kun on luotu edellytykset romanikulttuurin ja -identiteetin säilymiselle ja kehittymiselle. Romanit ovat etnisestä ja kulttuurisesta identiteetistään ylpeitä ja tietoisia sekä yhteiskunnan aktiivisia ja vastuullisia toimijoita.

Vision toteutuminen edellyttää päätöksentekijöiden ja hallinnon tahtotilaa, romaniväestön omaa vaikuttamista ja sitoutumista sekä yhteistyötä ja vuorovaikutusta vahvistavia rakenteita kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla. Tavoitteiden saavuttaminen edellyttää myös ohjelman toimeenpanon tehokasta seurantaa ja romanipolitiikan määrätietoista kehittämistä.

3.2 Ohjelman painopisteet ja toimintalinjaukset

Ohjelma perustuu kuudelle painopistealueelle ja niihin sisältyville toimintalinjauksille vision ja tavoitteiden toteutumiseksi. Painopistealueiden tavoitteita jäsentävät toimintalinjaukset sisältävät ohjelman täsmennetyt alatavoitteet ja toimenpiteet. Kaikkia linjauksia läpäisevinä teemoina ovat yhdenvertaisuus sekä eri ikäryhmien ja sukupuolten huomioon ottaminen.

Ohjelman painopistealueet ovat:

- Romanilasten ja -nuorten koulutukseen osallistumisen vahvistaminen kaikilla tasoilla.
- Aikuisen romaniväestön koulutukseen hakeutumisen vahvistaminen ja romanien työmarkkinoille sijoittumisen edistäminen.
- Romaniväestön yhdenvertaisen kohtelun ja palveluihin pääsyn edistäminen.
- Romanikielen ja -kulttuurin säilymisen ja kehittymisen tukeminen.
- Romaniväestön yhdenvertaisuuden edistäminen ja syrjinnän ehkäiseminen.

- Romanipolitiikan kehittäminen ja romaniväestön osallistumismahdollisuuksien vahvistaminen.

Romanilasten ja -nuorten koulutukseen osallistumisen vahvistaminen kaikilla tasoilla

Koulutuksen vähäisyys on syynä huono-osaisuuteen ja romanien keskeinen työllistymisen este suomalaisilla työmarkkinoilla. Koulutukseen osallistumisen vahvistaminen kaikilla koulutusasteilla on siten ohjelman keskeisiä pitkän tähtäyksen tavoitteita. Koulutuksellinen eriytyminen alkaa jo lapsuudessa. Tavoitteena on kannustaa romanilasten osallistumista varhaiskasvatukseen sekä tukea heidän peruskoulunkäyntiään ja siirtymistään jatko-opintoihin.

Toimintalinjaus 1. Lisätään romanilasten osallistumista ja yhdenvertaisuutta varhaiskasvatuksessa.

Toimintalinjaus 2. Lisätään romanilasten ja -nuorten osallisuutta ja yhdenvertaisuutta perusopetuksessa ja toisen asteen koulutuksessa

Aikuisen romaniväestön koulutukseen hakeutumisen vahvistaminen ja romanien työmarkkinoille sijoittumisen edistäminen

Heikko koulutausta, vähäinen ammatillinen osaaminen ja työkokemuksen puuttuminen ovat romanien keskeisiä työllistymisen esteitä. Romaniväestön kannalta erityisesti aikuisille suunnattu ammatillinen koulutus on tärkeää, koska monet romanit hakeutuvat vasta aikuisiällä koulutukseen ja työmarkkinoille. Integroituminen työmarkkinoille on keskeinen keino edistää osallisuutta ja estää romaniväestön marginalisoituminen ja riippuvuus tulonsiirroista.

Toimintalinjaus 3. Tehostetaan romaniväestön osallistumista ammatilliseen koulutukseen

Toimintalinjaus 4. Tuetaan ja edistetään romaniväestön sijoittumista työmarkkinoille

Romaniväestön yhdenvertaisen kohtelun ja palveluihin pääsyn edistäminen

Sosiaaliin tekijöihin, terveyteen ja toimeentuloon liittyvät kysymykset muodostavat pohjan romaniväestön hyvinvoinnin edistämistä ja syrjäytymisen ehkäisemistä koskeville toimille. Tutkimustiedot ovat osoittaneet, että sosiaalisen aseman ja terveydentilan välillä vallitsee voimakas yhteys: mitä huonompi on sosiaalinen asema, sitä huonompi on terveys. Väestön terveyserojen on todettu lisääntyneen ja niiden kaventamiseksi on ryhdytty toimenpiteisiin. Romaniväestön hyvinvointiin ja terveyteen liittyvistä kysymyksistä tiedetään vähän samoin kuin palvelujen tarpeesta ja palvelujen kohdentumisesta, minkä vuoksi tarvitaan lisää tutkimustietoa.

Romaniväestön elinolosuhteet ovat kohentuneet erityisesti asuntopoliittisten toimenpiteiden johdosta. Palveluista juuri asumiseen liittyy kuitenkin edelleen monia ongelmia, ja kansainväliset järjestöt ovatkin toistuvasti antaneet Suomelle huomautuksia romanien asumiseen liittyvästä syrjinnästä. Asumisen ongelmiin liittyy myös syrjäytymisestä johtuvia piirteitä, minkä vuoksi syrjäytymisen ehkäiseminen on ohjelman keskeisiä tavoitteita.

Painopisteen tavoitteena on edistää yhdenvertaisuutta vakiinnuttamalla romanit huomioivia toimintakäytäntöjä. Tavoitteena on tehostaa romaniväestön asumiseen ja asuinoloihin liittyvien ongelmien ratkaisemista turvaamalla syrjimättömät toimintakäytännöt, lisäämällä palveluja koskevaa neuvontaa romaniväestölle ja edistämällä yhdenvertaista kohtelua viranomais- ja palvelukäytännöissä.

Turvattomuuden vähentäminen edellyttää romaniväestön yhdenvertaisuuteen tähtääviä toimenpiteitä erityisesti turvallisuus-, oikeus- ja rikosseuraamusviranomaisten toimintojen kehittämisessä.

Toimintalinjaus 5. Edistetään romaniväestön hyvinvointia ja tehostetaan sosiaali- ja terveyspalvelujen kohdentumista.

*Toimintalinjaus 6. Turvataan yhdenvertainen kohtelu asumisessa ja vähennetään turvattu-
muutta*

Romanikielen ja -kulttuurin säilymisen ja kehittymisen tukeminen

Romanikieli on uhanalainen kieli. Sen osaaminen ja käyttö on vähentynyt Suomen romanien keskuudessa. Romanien oman historian ja kulttuuriperinteen tuntemuksella sekä romanikielen osaamisella on olennainen merkitys romanivähemmistön ja yksittäisten romanien identiteetin kannalta. Romanikielen opetuksen kehittäminen ja kielen elvyttäminen ovat keskeisiä haasteita romanikulttuurin säilymiseksi. Myös romanien oma kulttuuritoiminta ja luovan toiminnan edellytysten kehittäminen sekä osallistuminen ja osallisuus taiteeseen ja kulttuuriin tukevat romanivähemmistön yhdenvertaisuuden toteutumista.

Toimintalinjaus 7. Edistetään romanikielen ja -kulttuurin kehittymistä

Romaniväestön yhdenvertaisuuden edistäminen ja syrjinnän ehkäiseminen

Romanit ovat keskimäärin pääväestöä huonommassa asemassa työelämään, asumiseen ja tarpeitaan vastaaviin palveluihin pääsyssä heihin kohdistuvan syrjinnän ja kielteisten ennakkoluulojen vuoksi. Romanien kohtaamat ennakkoluulot ja syrjintä esimerkiksi työhönotossa, koulutuksessa ja palveluissa edellyttävät aktiivisia toimia syrjinnän tunnistamiseksi ja torjumiseksi sekä käyttäytymismalleihin ja kielteisiin asenteisiin vaikuttamiseksi.

Euroopan unionin lähtökohtana osana romanien osallisuuden lisäämistä on syrjimättömyyden valtavirtaistaminen. Syrjinnän seurannan kehittäminen sekä yhdenvertaisuuslain toimeenpano ja sen edellyttämien yhdenvertaisuussuunnitelmien laadullinen ja määrällinen kehittäminen ovat keskeisiä keinoja syrjimättömyyden valtavirtaistamisessa Suomessa.

Toimintalinjaus 8. Vahvistetaan romaniväestön yhdenvertaisuutta ja syrjimättömyyttä

Romanipolitiikan kehittäminen ja romaniväestön osallistumismahdollisuuksien vahvistaminen

Romaniväestön aseman pysyvä parantaminen edellyttää kokonaisvaltaisen romanipolitiikan kehittämistä ja sen toimeenpanon jatkuvuutta. Romanipolitiikan toimeenpano edellyttää hallinnollisten rakenteiden vahvistamista sekä riittävää resursointia. Tähän vaikuttavat myös meillä olevat muutokset sekä yhdenvertaisuusasioiden hallinnossa että alue- ja paikallishallinnossa.

Ihmisoikeudet ja romaniväestön integroituminen yhteiskuntaan toteutuvat käytännössä paikallisella tasolla. Vuorovaikutuksen ja osallisuuden vahvistumiseksi on tarpeen kehittää erityisesti paikallisia yhteistyö- ja toimintarakenteita. Romaniväestön yhteiskunnallisen osallisuuden vahvistamiseksi ja toimintamahdollisuuksien lisäämiseksi on tarpeen myös vahvistaa romanijärjestöjen osaamista, toimintakykyä ja vaikutusmahdollisuuksia.

Euroopan tasolla romanipolitiikan kehittäminen on aktiivisessa vaiheessa. On tärkeää, että Suomi osallistuu ja vaikuttaa eurooppalaisen romanistrategian muovautumiseen tuomalla oman asiantuntemuksensa mukaan kehittämiseen. Tässä vuorovaikutuksessa Suomella on myös mahdollisuus oppia muiden maiden kokemuksista ja hyvistä toimintamalleista.

Toimintalinjaus 9. Kehitetään romaniasiain hallinnollisia rakenteita ja vahvistetaan romanipolitiikkaa ja sen toimeenpanoa.

Toimintalinjaus 10. Edistetään osallistumista kansainväliseen yhteistyöhön romanikysymyksissä

3.3 Ohjelman keinot

Ohjelman tavoitteiden ja vision toteutumiseksi romanipoliittisen ohjelman tulee perustua pitkäjänteiselle kehittämiselle, viranomaisten yhteistyölle ja romanivähemmistön oman aktiivisuuden ja vastuunoton vahvistamiselle. Toimenpiteiden tulee olla yhtäaikaista ja toisiaan tukevia eri hallinnonaloilla ja -tasoilla sekä riittävästi resursoituja. Lisäksi tarvitaan romanipolitiikan toimeenpanon kytkemistä muuhun kansalliseen kehittämiseen ja rakennerahasto-ohjelmiin.

Ohjelman lähtökohtana on edistää romaniväestön yhdenvertaisuutta ja osallisuutta valtavirtaistamalla romanien yhdenvertaisuuden huomioon ottaminen normaalikäytäntöihin ja tehostamalla tosiasiallisen yhdenvertaisuuden saavuttamista erityistoimenpitein koulutuksellisten ja muiden sosioekonomisten erojen kaventamiseksi ja romaniväestön pysyvän marginalisoidumisen estämiseksi.

Lainsäädännön keinot

Ohjelmaan sisältyy lainsäädäntöä koskevia ehdotuksia lähinnä romaniasiain hallinnon rakenteiden kehittämiseksi. Lähtökohtana on, että nykyinen lainsäädäntö tarjoaa hyvän pohjan romaniväestön osallisuuden ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Eri yhteyksissä tarvitaan kuitenkin säännösten tulkinnan täsmentämistä ja toimeenpanon varmistamista. Romaniväestöä koskevien säännösten tulee toteutua myös käytännössä. Tämä koskee niin kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien toteutumista kuin tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistämistä syrjinnän kieltävän ja yhdenvertaisuuslainsäädännön avulla.

Syrjimättömyyden valtavirtaistamisperiaate

Yhdenvertaisuuden edistämisen keinoja ovat valtavirtaistaminen, erityistoimenpiteet ja positiivinen erityiskohtelu. Syrjimättömyyden ja yhdenvertaisuuden valtavirtaistamista tukevat yhdenvertaisuuslaki ja sen edellyttämät yhdenvertaisuussuunnitelmat. Yhdenvertaisuussuunnittelun tehostaminen ja romanien yhdenvertaisuuden huomioon ottaminen ohjelmaperusteisessa kansallisessa kehittämistoiminnassa ovat olennaisia keinoja valtavirtaistamisessa.

Yhdenvertaisuuslain mukaisiin yhdenvertaisuussuunnitelmiin sisältyvä positiivisen erityiskohtelun mahdollisuus on keino edistää aliedustetun ryhmän, kuten romanien, yhdenvertaisuutta esimerkiksi työhönotossa ja koulutukseen valinnoissa.

Ohjaus ja suositukset

Useimmat ohjelmassa ehdotetuista toimenpiteistä ovat toteutettavissa valtavirtaistamisen lähtökohdista nykyistä viranomaistoimintaa ja palvelujärjestelmää tehostamalla ja kehittämällä romaniväestön olosuhteet ja palvelutarpeet huomioivia toimintakäytäntöjä. Hallinnon keinoja edistää romanipolitiikan toimeenpanoa ovat tässä suhteessa tulos- ja informaatio-ohjaus, suositukset sekä romaniväestön huomioon ottaminen eri hallinnonalojen yhdenvertaisuussuunnitelmissa, toimintasuunnitelmissa ja kehittämisohjelmissa.

Useimmat kansallisista kehittämisohjelmista toteutetaan erilaisin hankkein. Hankehakua suunniteltaessa ja rahoitusta myönnettäessä tulee varmistaa, että myös romanivähemmistön tarpeet huomioivia hankkeita tulee rahoituksen piiriin ja että ohjelmien toimenpiteissä huomioidaan yhdenvertaisuuden edistämisen näkökulmasta romaniväestön tarpeet.

Budjettirahoitus ja erityistoimenpiteet

Ohjelmaan sisältyy ehdotuksia romaniväestöön suunnatuiksi erityistoimenpiteiksi, joiden tavoitteena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistäminen. Esitysten toimeenpano edellyttää erillistä valtion tulo- ja menoarvioon sisältyvää rahoitusta. Tällaisia ovat ehdotettu valtionavustus kunnille romaniväestölle suunnattujen tukitoimien ja peruspalveluja täydentävien palvelujen kehittämiseksi ja romanikulttuurin tukemiseen tarkoitettu lisärahoitus. Myös romanipolitiikan toimeenpanorakenteiden vahvistaminen ja henkilöresurssien lisääminen edellyttävät tarkoituksenmukaista rahoitusta.

Euroopan unionin rahoitus

Euroopan unionin rakennerahastot ja ohjelmat ovat tärkeä kehittämisinstrumentti sosiaalisen osallisuuden, koulutuksen ja työllisyyden lisäämiseksi. Unionin komissio korostaa kannanotoissaan rakennerahastojen hyödyntämisestä romaniväestön osallisuuden lisäämiseksi.

Suomessa ESR -hankkeita on kohdistettu romaniväestölle erityisesti edellisellä ohjelmakaudella toteutetun Equal -yhteisöaloiteohjelman toisella toteutuskierröksellä (2004-2007). Näistä hankkeista on saatu myönteisiä tuloksia. Nykyisellä ohjelmakaudella romanien aseman kohentaminen ja osallisuuden lisääminen eivät ole erityisenä painotuksena eikä erityisiä romaaneille suunnattuja hankkeita ole toistaiseksi käynnistetty. ESR -ohjelmakauden välitarkistus vuonna 2011 tarjoaa mahdollisuuden suunnata ESR -toimintaa romaniväestön olosuhteiden kohentamiseksi.

EU:n Progress -ohjelmasta (2007-2013) rahoitettava syrjinnän vastainen tiedotuskampanja YES – Yhdenvertaisuus Etusijalle, joka tähtää syrjimättömyyden ja yhdenvertaisen kohtelun sekä monimuotoisuuden hyväksymisen edistämiseen, on myös romanivähemmistön kannalta merkittävä hankekokonaisuus, jonka kautta on mahdollisuus tukea romanipoliittisen ohjelman tavoitteiden toteuttamista.

Tutkimukset ja selvitykset

Koska Suomessa ei ole käytettävissä romaniväestön määrää tai sosioekonomista asemaa koskevia tilastoaineistoja, tarvitaan romaniväestön olosuhteista erillisselvityksiä ja tutkimuksia

kehittämistoimenpiteiden tarkoituksenmukaiseksi kohdentamiseksi samoin kuin romanipoliitiikan toimeenpanon seurannan ja tuloksellisuuden arvioinnin kehittämiseksi.

Ohjelmassa esitetään muun muassa laajan tutkimuksen toteuttamista, jonka tarkoituksena on kartoittaa erityisesti romaniväestön hyvinvointia, terveydentilaa ja elinolosuhteita. Romaniväestöä koskevissa tutkimuksissa ja selvityksissä tulee ottaa huomioon myös eri ikäryhmät ja sukupuolen mukaiset tarkastelut sekä toimenpiteiden vaikutukset. Erillistutkimuksia tulee uusia säännöllisesti esimerkiksi 4-5 vuoden välein kehityksen seuraamiseksi.

Romanit ovat perinteisesti suhtautuneet heihin kohdistuviin tutkimuksiin varauksella. Romaniväestön suhtautumista tutkimuksiin ja selvityksiin on kartoitettu ohjelman valmisteluun liittyneiden kuulemistilaisuuksien yhteydessä. Kuulemisten perusteella selvitysten toteuttamiseen suhtaudutaan myönteisesti, kun tutkimuksen tarkoitus ja tavoite tuodaan selkeästi ja perustellen esiin (esimerkiksi romaniväestön tilanteen parantaminen), ja kun tutkimuksen toteutuksessa sekä aineistojen käsittelyssä ja tallentamisessa noudatetaan tutkimuseettisesti luotettavia menettelytapoja. Romanitaustaisten henkilöiden toivotaan osallistuvan tutkimusten toteutukseen.

Romanien oma osallistuminen

Romaniväestön oma osallistuminen ja vastuuttaminen heitä itseään koskevissa asioissa on edellytys hallinnollisten toimenpiteiden onnistumiselle. Romanijärjestöjen ja romaniasiaain neuvottelukuntien sekä paikallisten ja alueellisten yhteistyörakenteiden työtä kehittämällä lisätään romaniväestön omaa osallisuutta sekä luodaan edellytyksiä romaniyhteisön sisäisen keskustelukulttuurin vahvistamiselle.

Ohjelman tavoitteena on luoda edellytyksiä romaniväestön osallisuuden ja yhdenvertaisuuden lisääntymiselle. Niiden toteutuminen edellyttää myös romaniväestön omaa aktiivisuutta ja vastuunottoa.

Hyvien käytäntöjen levittäminen

Romanipoliittisessa ohjelmassa nostetaan esiin joitakin hyviä käytäntöjä, joita on kehitetty romanien yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edistämiseksi. Hyviä toimintamalleja on luotu eri projekteissa muun muassa EU:n osarahoituksella samoin kuin Raha-automaattiyhdistyksen rahoituksella. Mallien juurruttamiseksi normaalikäytäntöihin tarvitaan koottua tietoa kehitetyistä toimintamalleista, oppimista saaduista kokemuksista ja aktiivista jo kehitettyjen mallien soveltamista ja siirtämistä eri toimintaympäristöihin.

Monet esitellyistä hyvistä toimintamalleista eivät niinkään edellytä mittavaa taloudellista resurssointia kuin strategista otetta ja tahtotilaa nykyisten palvelujen, toimintakäytäntöjen ja sektorirajat ylittävien yhteistyömuotojen kehittämiseksi.

Keskeisiä toimenpide-ehdotuksia ohjelman eri toimintalinjauksissa

- Sisällytetään romanien yhdenvertaisuuden edistämiseksi valtion talousarvioon kiinteää määrärahaa, kolme miljoonaa euroa, valtionavustukseksi kunnille romaniväestölle suunnattujen tukitoimien, peruspalveluja täydentävien palvelujen ja yhteistyörakenteiden kehittämiseksi. (*Toimintalinjaus 9 sekä toimintalinjaukset 1, 2, 5*)

- Otetaan romanilasten erityistarpeet huomioon uudistettaessa varhaiskasvatuksen perusteet. *(Toimintalinjaus 1)*
- Parannetaan romanikielen opetuksen edellytyksiä tuottamalla romanikulttuuria esittelevää ja romanikielistä virike- ja opetusmateriaalia päivähoitoon ja esiopetukseen ikäryhmälle 0-6 -vuotiaat. *(Toimintalinjaus 1)*
- Tuetaan romanilasten perusopetuksen kehittämishankkeissa syntyneiden hyvien toimintamallien levittämistä ja vakiinnuttamista valtakunnallisesti opetustoimen käytäntöihin. *(Toimintalinjaus 2)*
- Toteutetaan selvitys aikuisen romaniväestön koulutustarpeesta ja laaditaan sen pohjalta kehittämisehdotukset ammatillisen koulutuksen suuntaamiseksi ja kehittämiseksi. *(Toimintalinjaus 3)*
- Toteutetaan yhteistyössä TE -keskusten kanssa ESR -rahoitteinen pilottihanke, jossa kehitetään romaneille suunnattuja ohjaus- ja tukipalveluja kouluttamalla romanitaustaisia tukihenkilöitä työllistymisen ohjausprosesseihin. *(Toimintalinjaus 4)*
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL) toteuttaa laajan tutkimuksen, jossa selvitetään romaniväestön elinolosuhteisiin, terveyteen, hyvinvointiin ja asumiseen liittyvää tilannetta sekä romaniväestön palvelutarpeita. *(Toimintalinjaus 5)*
- Selvitetään, minkä alueellisen sosiaalialan osaamiskeskuksen tehtäväksi voitaisiin antaa erityisosaamisalueena romaniväestön sosiaali- ja terveystalvelujen sekä sitä koskevan tiedotuksen ja koulutuksen kehittäminen. *(Toimintalinjaus 5)*
- Selvitetään mahdollisuuksia käynnistää erillinen, romanien asumisongelmien ratkaisemiseen ja hyvien toimintamallien kehittämiseen ja levittämiseen tähtäävä valtakunnallinen hanke. *(Toimintalinjaus 6)*
- Selvitetään edellytyksiä romanikielen yliopistotasoisesta opetuksen järjestämiseksi tarkoituksenmukaisella tavalla. *(Toimintalinjaus 7)*
- Varataan valtion talousarvioon lisärahoitusta romanien taiteellisen toiminnan edistämiseen ja esittämiseen. *(Toimintalinjaus 7)*
- Toteutetaan valtakunnallinen, romaneihin kohdistuvien ennakkoluulojen purkamiseen tähtäävä tiedotuskampanja romanivähemmistön näkyvyyden lisäämiseksi ja romanipoliittisen ohjelman toimeenpanon tueksi. *(Toimintalinjaus 8)*
- Kehitetään romanijärjestöjen osaamista ja toimintamahdollisuuksia toteuttamalla voimavaraistamisen pilottihanke romaniväestön vaikuttamismahdollisuuksien lisäämiseksi. *(Toimintalinjaus 9)*
- Vahvistetaan yhteistyörakenteita romaniväestön osallisuuden lisäämiseksi edistämällä paikallisten romanityöryhmien perustamista niihin kuntiin tai seutukuntiin, joissa asuu romaniväestöä. *(Toimintalinjaus 9)*
- Vahvistetaan romanipoliittikan toimeenpanoa perustamalla asiantuntijan virka RONKiin ja nimeämällä romanasioista vastaavat virkamiehet eri hallinnonaloja edustaviin ministeriöihin. *(Toimintalinjaus 9)*
- Sisällytetään valtioneuvoston periaatepäätös romanipoliittisen ohjelman toimeenpanosta osaksi seuraavan hallituksen ohjelmaa. *(Toimintalinjaus 9)*
- Laaditaan Suomelle kansallinen ja kansainvälinen romanistrategia ja luodaan romanipoliittikan koordinointiin ministeripoliittisiin keskusteluihin perustuva toimintakäytäntö. *(Toimintalinjaus 10)*

4 Ohjelman toimintalinjaukset ja toimenpiteet

4.1 Romanilasten ja -nuorten koulutukseen osallistumisen vahvistaminen

Romaniväestön koulutustason nostaminen on Euroopan laajuisesti tunnistettu ainoaksi keinoksi pysyvästi estää romaniväestön marginalisoituminen ja riippuvuus erilaisista toimeentulotukimuodoista. Koulutuksen vähäisyys on syynä huono-osaisuuteen ja myös keskeinen romanien työllistymisen este suomalaisilla työmarkkinoilla. Koulutukseen osallistumisen vahvistaminen kaikilla koulutusasteilla ja pohjan luominen myös korkeasti koulutettujen romanien määrän kasvulle on siten ohjelman keskeisiä pitkän tähtäyksen tavoitteita.

Romaniväestön koulutuksellinen eriytyminen alkaa lapsuudessa. Suomessa romanilapset osallistuvat vähälukuisesti varhaiskasvatukseen. Romanilasten siirtäminen erityisopetukseen, poissaolot koulusta, peruskoulun keskeyttäminen tai suorittaminen välttävin arvoin on yleistä. Romaninuorten hakeutuminen toisen asteen koulutukseen on monesta syystä heikkoa eikä vajavaisesti suoritettu peruskoulu tarjoa hyviä lähtökohtia jatkokoulutukseen pääsulle. Lisäksi monella romaninuorella peruskoulun päätyminen osuu varhaiseen aikuistumisvaiheeseen, jolloin osallistumista koulutukseen ei koeta ensisijaisen tärkeäksi. Haasteena on kannustaa romanilasten osallistumista varhaiskasvatukseen sekä tukea heidän peruskoulunkäyntiään ja siirtymistään toisen asteen opintoihin.

Romaniväestön koulutukseen osallistumista ja koulutustason nostamista tuetaan varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen kehittämiseen tähtääviin toimintalinjauksiin sisältyvillä tavoitteilla ja toimenpiteillä.

4.1.1 Lisätään romanilasten osallistumista ja yhdenvertaisuutta varhaiskasvatuksessa

Tavoitteena on vahvistaa romanilasten osallistumista varhaiskasvatukseen ja tukea heidän oppimis- ja koulunkäyntivalmiuksiensa kehittymistä. Tavoitteena on kehittää varhaiskasvatuksen sisältöjä ja toimintakäytäntöjä siten, että ne tukevat romanilapsen oppimisvalmiuksien ja kulttuuri-identiteetin kehittymistä sekä vanhemmuutta romaniperheissä.

4.1.1.1 Lisätään romanilasten osallistumista varhaiskasvatukseen

Vaikka yhä useammat romanilapset osallistuvat varhaiskasvatukseen, osallistumista tulisi huomattavasti lisätä. Tulisi myös varmistaa, että osallistuminen on säännöllistä ja että erityisesti osallistuminen esiopetukseen olisi kattavaa. Varhaiskasvatukseen osallistumisen kehittymistä tulisi myös seurata esimerkiksi osallistumisen alueellisten erojen selvittämiseksi.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Otetaan romanilasten varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen osallistumisen edistäminen erityiseksi painopisteeksi 	STM, OPM	Kunnat
<ul style="list-style-type: none"> Kehitetään avoimen varhaiskasvatuksen muotoja ja parannetaan tiedotustoimintaa 	STM	THL Aluehallinto

varhaiskasvatuksesta romanivanhemmil- le.		AlueRONKit* Kunnat Järjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Lisätään erityisesti romanilasten esiope- tukseen osallistumista parantamalla tiedo- tustoimintaa romanivanhemmille esiope- tuksen tärkeydestä muun muassa neuvo- loissa tapahtuvien lasten 3- ja 5- vuotistarkastusten yhteydessä. 	STM, OPM	THL, OPH Aluehallinto AlueRONKit Kunnat

* Toimenpidetaulukoissa vastuu- tai osallistujatahona lyhenne RONK tarkoittaa valta-
kunnallista romaniasiain neuvottelukuntaa ja AlueRONK alueellisia romaniasiain neu-
vottelukuntia.

4.1.1.2 Vahvistetaan romanilasten oppimis- ja koulunkäyntivalmiuksia

Romanilasten oppimis- ja koulunkäyntivalmiuksien kehittäminen edellyttää huomion kiinnit-
tämistä romanilasten lähtökohtiin ja oppimisen edellytysten vahvistamiseen. Erityisen tärkeää
on tukea romanilasten suomen- tai ruotsinkielen hallinnan sekä matemaattisten ja hienomoto-
risten valmiuksien kehittymistä. Romanilasten varhaiskasvatuksessa tulisi niin ikään tukea
lapsen omaa kulttuuritaustaa samoin kuin valmiuksia sosiaaliseen kanssakäymiseen oman yh-
teisön ulkopuolella. Nämä tekijät tulisi huomioida varhaiskasvatuksen henkilöstön koulutuk-
sessa tuottamalla koulutusaineistoa ja hyödyntämällä eri tiedonsaantikanavia kuten esimerkiki
Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen Varttua -varhaiskasvatuksen verkkopalvelua.

Lisäksi tulee parantaa opettajien ja päivähoidon henkilökunnan valmiuksia yhteistyöhön ro-
manivanhempien kanssa. Romanitaustaisen henkilöstön palkkaaminen sekä varhaiskasvatuk-
sen että peruskoulun piiriin on todettu erityisen tehokkaaksi keinoksi lasten ja perheiden tu-
kemisessä.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Otetaan romanilasten erityistarpeet huo- mioon uudistettaessa varhaiskasvatuksen perusteet. 	STM	OPM
<ul style="list-style-type: none"> Sisällytetään romanilasten olosuhteita ja romanikulttuuria käsittelevien opintoko- konaisuuksien sisällyttämistä lastentar- hanopettajien, lähihoitajien ja perhepäi- vähoitajien koulutukseen ja täydennys- koulutukseen. 	OPM	OPH THL
<ul style="list-style-type: none"> Lisätään tietoa romanikulttuurista ja ro- manilasten olosuhteista tukemalla päivä- hoidon, esiopetuksen ja koulun henkilo- stön valmiuksia tiedostaa romanilasten erityistarpeet ja tarve oppimisvalmiuksi- en vahvistamiseen. 	STM OPM	THL OPH Aluehallinto Kuntaliitto

4.1.1.3 Vahvistetaan romanilasten kulttuurisia oikeuksia

Romanilasten kulttuurisen identiteetin tukeminen on lapsen oikeuksien ja hyvinvoinnin kannalta tärkeää. Varhaiskasvatuksessa on mahdollista tukea kulttuurisen identiteetin rakentumista sekä romanikielen opetuksen että romanitaustaisten varhaiskasvattajien tuella. Lastensuojelun toimenpiteiden piirissä olevien romanilasten ja –nuorten yhteyttä omaan yhteisöönsä ja kulttuurinsa on tärkeä ylläpitää.

Varhaiskasvatuksen tärkeä tehtävä on myös tukea molempien kulttuurien – suomalaisen ja romanin - yhteensovittamista, ja helpottaa koulutaipaleen aloittamista, mikä on usein oman yhteisönsä piirissä kasvaneille romanilapsille suuri elämänmuutos.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Parannetaan romanikielen opetuksen edellytyksiä tuottamalla romanikulttuuria esittelevää ja romanikielistä virikemateriaalia päivähoitoon ja esiopetukseen ikäryhmälle 0-6 -vuotiaat. 	STM OPM	THL, OPH
<ul style="list-style-type: none"> Otetaan huomioon varhaiskasvatuksen suunnitelmissa myös tarve lisätä pääväestöön kuuluvien lasten ja heidän vanhempiansa tietoa romanikulttuurista. 	STM	THL, OPM, OPH
<ul style="list-style-type: none"> Tuetaan sijaishuollon piirissä olevien romanilasten kasvatusta ja oikeuksia omaan kieleen ja kulttuuriin. 	STM	Aluehallinto Kunnat Lapsiasiainvaltuutettu
Vahvistetaan romanikielen opetusta, romanikulttuurin tuntemusta ja monimuotoisuutta sekä romanilasten identiteetin kehittymistä kannustamalla kuntia palkkaamaan romanitaustaisia varhaiskasvattajia ja romanikulttuurinohjaajia päiväkoteihin sekä käynnistämällä kielipesätoimintaa.	STM	VM Aluehallinto AlueRONKit Kuntaliitto Kunnat

4.1.1.4 Kehitetään yhteistyötä ja tuetaan vanhemmuutta

Perheillä ja vanhemmilla on ensisijainen lasten kasvatustavastuu. Romaniväestön osallisuuden lisäämisen kannalta erityisesti yhteistyö neuvoloiden ja päivähoidon kanssa sekä tietämyksen lisääminen perhepalveluista ja eri tukimuodoista on tarpeen. Myös perheiden tukemiseen liittyvien palveluiden kehittämisessä tulee ottaa huomioon romaniväestön ja erityisesti yksinhuoltajavanhempien tarpeet.

Osallisuuden vahvistamisen näkökulmasta on tärkeä kehittää yhteistyömuotoja päivähoidon ja esiopetuksen sekä romaniperheiden välillä kasvatuskumppanuuden periaatteella. Varhaiskasvatuksessa ja perhetyön vahvistamisessa romanitaustaisen päiväkotihenkilöstön ja perhetyöntekijöiden rekrytoiminen tukee osallisuuden toteutumista. Myös perhekeskuksissa tulee kiinnittää huomiota romaniperheiden tarpeisiin.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Kohdennetaan tukipalveluita romaniperheille neuvolatoiminnassa ja kuntien perhetyössä. 	STM	Aluehallinto AlueRONKit Kuntaliitto Kunnat Paikalliset romanityöryhmät
<ul style="list-style-type: none"> Kannustetaan kuntia hyödyntämään mahdollista valtionavustusta romaniväestön suuntautuvaan perhetyöhön ja ammatillisesti pätevien, romanitaustaisten perhetyöntekijöiden palkkaamiseen. 	STM	Kuntaliitto Aluehallinto AlueRONKit Kunnat Paikalliset romanityöryhmät

Hyvät käytännöt

Romanitaustaiset varhaiskasvatusavustajat

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön sosiaalialan kehittämishanke rahoitti vuosina 2004-2007 kolme romanilasten varhaiskasvatuksen hanketta Turussa, Vantaalla ja Varkaudessa. Paikkakunnilla on suhteessa suuri romaniväestö. Hankkeissa pyrittiin kehittämään toimintamallia, jonka avulla lisätään romanilasten osallistumista varhaiskasvatuspalveluihin ja esiopetukseen. Olennainen elementti hankkeiden toteutuksessa olivat romanitaustaiset projektityöntekijät, jotka toimivat sekä perhetyöntekijöinä, lastenohjaajina päiväkodissa että koulunkäyntiavustajina.

Tulokset osoittavat, että toimenpiteillä on ollut myönteisiä vaikutuksia. Esimerkiksi Turussa perhekäyntien ja muun tiedotuksen lisäämisen seurauksena syksyllä 2004 esiopetuksen aloitti suurin osa alueen romanilapsista. Lisäksi 2-4 -vuotiaita on osallistunut päivähoitoon.

Romanitaustainen työntekijä toi säännöllisyyttä romanilasten osallistumiseen päivähoitoon ja esiopetukseen. Tukihenkilön toimenkuva laajentui myös perheiden tukemiseen samalla kun tukihenkilön avulla työstettiin yhteyttä kotiin ja päiväkodin välillä. Hanke lisäsi päiväkotihenkilöstön tietoa romanikulttuurista ja romanilapsen kehityksen haasteista.

Kauhajoen malli

Kauhajoki on romaniväestöltään yksi Suomen suurimmista kunnista asukasluvuun verrattuna. Kaupungissa on jo pitkään toiminut romanityöryhmä, mikä perustuu paikallisen romaniväestön omaan aktiivisuuteen. Kaupunki on myös palkannut kaksi romanitaustaista, ammatillisesti pätevää koulunkäynninohjaajaa. Näistä toinen toimii sillan- ja verkostorakentajana sekä romanien yhteiskunnallisen integroitumisen tukena. Toinen koulunkäynninohjaajista on toiminut työnsä ohella myös valtioavusteisen romanilasten perusopetushankkeen koordinaattorina.

Perusopetushankkeen tuloksena on syntynyt romanilasten ja -nuorten kasvatukseen ja koulutuksen siirtymävaiheiden tueksi tarkoitettu Opas kasvatuskumppanuuteen romanikodin kanssa. Oppaassa ehdotetaan otettavaksi käyttöön kolmen romanitaustaisen ohjaajan toimintamalli, jossa varhaiskasvatuksen ohjaaja tukee varhaiskasvatukseen osallistuvia lapsia ja perheitä;

koulunkäynnin ohjaaja tukee peruskouluikäisiä lapsia ja nuoria; sekä palveluohjaaja, joka tukee nuoria aikuisia hakeutumisessa koulutukseen ja työelämään.

Alueella on toteutettu myös seutukunnallisia romanien koulutukseen osallistumiseen ja työllistymiseen tähtääviä hankkeita, joista parhaillaan toteutetaan Kolmas ovi –hanketta. Siinä osallistujien ohjauksella sekä yksilö- ja työvalmennuksella on tärkeä rooli.

4.1.2 Lisätään romanilasten ja -nuorten osallisuutta ja yhdenvertaisuutta perusopetuksessa ja toisen asteen koulutuksessa

Perusopetuksen alueella on meneillään runsaasti kehittämistoimia, jotka tukevat myös romanilasten koulutusta. On varmistettava, että romanilasten tarpeet otetaan huomioon kehittämissuunnitelmassa. Opetushallitus on jakanut kunnille romanilasten perusopetuksen tukemiseksi vuosille 2008–2010 erillistä valtionavustusta. Sen lisäksi tarvitaan myös muita kohdennettuja, romanien erityiset tarpeet huomioon ottavia toimenpiteitä.

Tavoitteena on ottaa käyttöön tukimuotoja romanilasten peruskoulun menestykselliseksi suorittamiseksi, vahvistaa oppilaanohjausta ja oppimista edistäviä tukitoimenpiteitä sekä tukea romaninuorten hakeutumista toisen asteen koulutukseen. Romanivanhempien tiedon lisääminen ja yhteistyön vahvistaminen romaniperheiden kanssa tukevat lasten osallistumista koulutukseen. Romanitaustaisen henkilöstön palkkaaminen kouluun on lasten kannalta erityisen hyödyllistä koulunkäynnin tukemiseksi. He toimivat lasten identiteetin tukijoina, mutta myös kulttuurin tulkkeina pääväestön suuntaan.

4.1.2.1 Kehitetään toimia ja yhteistyömuotoja romanilasten ja -nuorten koulunkäynnin tukemiseksi ja peruskoulun suorittamiseksi

Romanilapsilla ja -nuorilla on erityinen tarve saada tukea koulunkäyntiinsä perusopetuksessa. Koska hyvin monilta romanivanhemmilta itseltään puuttuvat valmiudet tukea lastensa koulunkäyntiä, tarvitaan erityisesti koulujen toiminnassa oppimis- ja koulunkäyntivalmiuksia vahvistavaa tukea. Muun muassa Lapsiasiainvaltuutetun toimiston tuottaman romanilasten hyvinvointia koskevan selvityksen tulokset osoittavat romanilasten hyötyvän erityisesti romanitaustaisten koulunkäyntiavustajien antamasta tuesta.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Parannetaan täydennyskoulutuksella opettajien valmiuksia tukea romanioppilaita. 	OPM	OPH Aluehallinto Kunnat
<ul style="list-style-type: none"> Lisätään kodin ja koulun yhteistyötä ja tiedotusta vanhemmille sekä vahvistetaan yhteistyömuotoja paikallisella tasolla kouluviranomaisten ja paikallisten romanityöryhmien välillä. 	OPM	OPH Kunnat AlueRONKit Paikalliset romanityöryhmät Romanijärjestöt

<ul style="list-style-type: none"> • Taataan turvallinen oppimisympäristö ja puututaan tehokkaasti myös romanilasten koulukiusaamiseen. 	OPM	Kunnat Paikalliset romanityöryhmät Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> • Kannustetaan kuntia palkkaamaan romanitaustaisia koulunkäyntiavustajia. 	OPM	OPH Kuntaliitto AlueRONKit Kunnat Paikalliset romanityöryhmät Romanijärjestöt

4.1.2.2 Kehitetään koulujen käytäntöjä ja toimintatapoja romanioppilaan oppimisen tukemiseksi

Romanilasten ja -nuorten koulumenestykseen vaikuttavat joissakin tapauksissa oppimisvaikeudet. Useimmiten syynä ovat puutteelliset oppimisvalmiudet, jotka johtuvat vähäisestä osallistumisesta varhaiskasvatukseen sekä vanhempien ja kotien valmiuksista tukea lasten oppimista. Kouluissakaan ei aina tunnisteta oppimisvalmiuksien puutteita.

Romanilasten opetuksen kehittämisessä suomen/ruotsinkielen hallinnan sekä matemaattisten ja hienomotoristen valmiuksien vahvistaminen ovat oppimisen kannalta keskeisiä alueita, joihin tulisi kiinnittää huomiota jokaisen romanilapsen osalta jo koulunkäyntiä aloitettaessa.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> • Kehitetään romanioppilaiden opiskelua yleisopetuksessa. Opiskelua tuetaan kehittämällä tukiopetusta, opinto-ohjausta ja oppilashuollon palveluja. 	OPM, OPH	Kunnat THL
<ul style="list-style-type: none"> • Kiinnitetään huomiota romanilasten oppimisvaikeuksien tunnistamiseen ja tehostettuun tukemiseen sekä erityisopetukseen siirtämisen perusteiden varmistamiseen. 	OPM	Kunnat OPH
<ul style="list-style-type: none"> • Tuetaan romanilasten perusopetuksen kehittämishankkeessa syntyneiden hyvien toimintamallien levittämistä ja vakiinnuttamista valtakunnallisesti opetustoimen käytäntöihin. 	OPM, OPH	Kuntaliitto
<ul style="list-style-type: none"> • Tuetaan romanioppilaiden osallistumista läksykerhoihin ja muuhun opiskelua tukevaan kerhotoimintaan. 	OPM	OPH Kunnat Paikalliset romanityöryhmät Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> • Tuetaan romanioppilaan kaksoisidentiteettiä vahvistamalla romanikielen opetusta ja osaamista mm. kielipesä -toiminnan avulla. 	OPM, OPH	Kunnat Aluehallinto Koulutuksen järjestäjät Romanijärjestöt

4.1.2.3 Kehitetään toimia ja toimintatapoja koulutuksen nivelvaiheiden tueksi sekä tuetaan romaninuorten sijoittumista toisen asteen koulutukseen

Osallisuuden lisäämisen, nuorten syrjäytymisen ehkäisyyn ja perusopetuksesta jatkokoulutukseen siirtymisen kannalta erityisesti koulutuksen nivelvaiheiden on todettu olevan ratkaisevassa asemassa. Romanilapsilla ensimmäinen haasteellinen siirtymä on jo alakoulusta yläkouluun. Nivelvaiheiden ylittämiseksi on todettu tarvittavan erityistä tukea ja yhteistyöhön perustuvia toimintatapoja.

Yläkouluikäiset romanilapset ovat koulunkäynnin kannalta erityisen haasteellisessa vaiheessa, jolloin motivointiin, oppilaanohjaukseen ja opintojen loppuunsaattamiseen tulee kiinnittää erityisesti huomiota. Romaninuoret tarvitsevat myös tukea aikuiseksi kasvamisessa, jota voidaan tarjota muun muassa oppilashuollon keinoin.

Romanilapsilla on omassa yhteisössään vielä toistaiseksi vähän malleja koulutukseen hakeutuneista ja eri ammateissa toimivista romaneista, mikä korostaa oppilaanohjauksen ja ammatinvalinnan ohjauksen merkitystä romaninuorten kannalta. On tärkeää, että romaninuoret pääsevät yhdenvertaisesti osallistumaan myös työelämään tutustumisjaksoille ja on varmistettava, ettei heihin kohdistu syrjintää työpaikkojen saamisessa.

Vuonna 2005 käynnistyneen Nuorten yhteiskuntatakuun rinnalla on toteutettu opetusviranomaisten vastuulla olevaa koulutustakuuta, jolla on pyritty nopeuttamaan nuorten koulutukseen ja koulutuksesta työelämään siirtymistä. Koulutustakuun toimeenpanon on todettu edellyttävän vahvistamista ja huomion kiinnittämistä enemmän erityisesti etnisiä vähemmistöjä edustaviin nuoriin.

Nuorisolakiin perustuva työpajatoiminta on muodostunut tärkeäksi keinoksi syrjäytymisen ehkäisyssä ja työllistymisen edistämässä. Nuorten työpajat ovat alle 29-vuotiaille nuorille tarkoitettuja valmennus- ja työharjoittelupaikkoja. Työpajoilla nuoria on mahdollista tukea opintojen loppuunsaattamisessa, koulutukseen ja työpaikan hakemisessa sekä ammattitaidon kehittämisessä. Erityisesti vailla jatkokoulutuspaikkaa olevia romaninuria tulisi ohjata myös työpajatoiminnan piiriin. Myös vaihtoehdoisen ammattikoulun tarjoamaa koulutusmallia tulisi hyödyntää romaninuorten tukemisessa.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Tuetaan romanioppilaita koulunkäynnin nivelvaiheissa ja varmistetaan peruskoulun loppuun saattaminen riittävin tukitoimin. 	OPM, OPH	Aluehallinto Kunnat
<ul style="list-style-type: none"> Otetaan romanilasten ja -nuorten tarpeet huomioon osana oppilas- ja opiskelija-huollon kehittämistoimintaa. 	OPM	OPH Kunnat Koulutuksen järjestäjät
<ul style="list-style-type: none"> Kannustetaan oppilaanohjauksessa romaninuorten osallistumista toisen asteen opintojen suunnitteluun ja tuetaan romanioppilaita toisen asteen koulutukseen hakemisessa tehostamalla myös perusopetuksen sekä lukioiden ja ammatillisen koulutuksen yhteistyötä. 	OPM	STM Aluehallinto Kunnat Oppilaitokset

<ul style="list-style-type: none"> Rohkaistaan ja ohjataan koulujen oppilaanohjauksessa romaninuoria hyödyntämään ammatillisen koulutuksen joustavia suorittamistapoja sekä hyödyntämään valmistavien ja valmentavien koulutusten mahdollisuuksia. 	OPM	OPH Kunnat Ammatilliset oppilaitokset
<ul style="list-style-type: none"> Ohjataan ja kannustetaan romaninuoria hyödyntämään tarvittaessa ammatilliseen peruskoulutukseen sisältyvän erityisopetuksen mahdollisuutta. 	OPM	OPH Kunnat Ammatilliset oppilaitokset
<ul style="list-style-type: none"> Hyödynnetään oppisopimusta, vaihtoehtoisen ammattikoulun tarjoamia mahdollisuuksia sekä nuorten työpajatoimintaa romaninuorten työssäoppimisen, koulutukseen ohjautumisen sekä työmarkkinoille pääsyn väylänä. 	OPM	TEM Kunnat Paikalliset romanityöryhmät Työnantajat
<ul style="list-style-type: none"> Otetaan romaninuorten erityistarpeet huomioon kuntien monialaisen yhteistyön ja etsivän nuorisotyön järjestämisessä. 	OPM	Kuntaliitto Kunnat Paikalliset romanityöryhmät Romanijärjestöt

4.1.2.4 Lisätään tietoa romanikulttuurista ja romaniväestön olosuhteista opettajankoulutuksessa ja oppimateriaaleissa

Yhdenvertaisten mahdollisuuksien vahvistaminen edellyttää tiedon ja vuorovaikutuksen lisäämistä. Romanilapsen yksilöllisten koulutuksellisten oikeuksien toteutumista vahvistaa oikean tiedon lisääminen romanikulttuurista, romanivähemmistön historiasta ja olosuhteista. Kasvatustieteellisen koulutuksen osalta olisi tärkeää varmistaa, että opetukseen sisältyy romaniväestöä ja -kulttuuria sisältäviä opintokokonaisuuksia.

Muun muassa perusopetuksen oppimateriaaleissa sekä yhteiskuntaopetuksessa ja monimuotoisuuskasvatuksessa on tarpeen varmistaa romanivähemmistöä koskevan tiedon oikeellisuus ja sisällyttäminen opetukseen.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Kannustetaan korkeakouluja sisällyttämään luokanopettajien ja ammatillisen koulutuksen opettajien koulutukseen selkeästi romanikulttuuriin ja romanilasten ja -nuorten maailmaan kohdentuvia opintoja. 	OPM Yliopistot ja korkeakoulut	RONK Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Vaikutetaan siihen, että opettajien vuotuisessa täydennyskoulutuksessa käsitellään myös romanilasten ja -nuorten opetukseen liittyviä aihekokonaisuuksia samoin kuin syrjinnän ja kiusaamisen tunnistamista ja siihen puuttumisen keinoja. 	OPM	Aluehallinto Kunnat Työmarkkinajärjestöt

<ul style="list-style-type: none"> • Laaditaan internetpohjainen oppimateriaali romanien historiasta ja kulttuurista käytettäväksi koulujen ja oppilaitosten opetussuunnitelmien mukaisissa opinnoissa sekä opetusmateriaaleissa. 	OPM, OPH	RONK Romanijärjestöt
--	----------	-------------------------

4.1.2.5 Lisätään romanilasten- ja nuorten osallistumis- ja harrastusmahdollisuuksia

Vaikka koulutukseen osallistuminen on romanilasten ja -nuorten kannalta erityisen tärkeää, lapsuus ja nuoruus ovat muutakin kuin opintoja ja valmistautumista työelämään. Lapsuus ja nuoruus ovat elämänvaiheita, jolloin luodaan pohja aikuisuudelle ja itsenäisen, täysivaltaisen kansalaisen aseman saavuttamiselle. Harrastukset ja osallistuminen vapaa-ajantoimintaan tukevat osallisuutta ja vuorovaikutusta sekä vahvistavat kykyä toimia yhteiskunnan jäsenenä.

Nuorten maailmaan kohdistuu paljon paineita oman identiteetin etsinnässä ja itsenäistymisessä, joita romaninuorilla maahanmuuttajanuorten tapaan lisää liikkuminen kahden kulttuurin välimaastossa. Myös syrjinnän kokemukset heikentävät identiteettiä. Romaninuorilla aikuistuminen, itsenäistyminen ja irtautuminen kodista sekä mahdollinen oman perheen perustaminen tapahtuvat usein hyvin varhaisessa vaiheessa. Romanitytöt ja -pojat tarvitsevat erityistä tukea oman tulevaisuuden suunnittelussa, aikuistumisessa ja tasapainoisen kaksoidentiteetin omaksumisessa.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> • Otetaan romanilapset ja -nuoret huomioon kunnallisia lastensuojelulain mukaisia lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmia laadittaessa ja toimenpiteitä suunniteltaessa. 	STM	OPM Lapsiasiainvaltuutettu Kuntaliitto AlueRONKit Kunnat Paikalliset romanityöryhmät Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> • Tuetaan ja lisätään koulujen toiminnassa ja kuntien lapsi- ja nuorisotyössä romanilasten ja -nuorten mahdollisuuksia osallistua harrastustoimintaan. 	OPM	Kunnat Paikalliset romanityöryhmät Romanijärjestöt Liikuntajärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> • Parannetaan romanilasten ja nuorten mahdollisuuksia osallistua, vaikuttaa ja tulla kuulluksi omissa asioissaan sekä yhteiskunnassa yleensä että romaniyhteisön omissa rakenteissa. 	OPM	Lapsiasiainvaltuutettu RONK AlueRONKit Kunnat Romanijärjestöt

Hyvät käytännöt

Romanitaustaiset koulunkäyntiavustajat

Suomessa on koulutettu romanitaustaisia koulunkäyntiavustajia, joiden toiminnasta kouluyhteisössä on saatu myönteisiä kokemuksia. Ammattitaitoiset avustajat tukevat lasta ja nuorta ja

tuovat samalla uutta osaamista yhteistyöhön romanivanhempien ja -yhteisön kanssa. Tuki edistää romanilasten koulunkäyntiä, vähentää poissaoloja ja keskeyttämisiä. Romanitaustainen koulunkäyntiavustaja on myös vahva roolimalli romanilapsille romani-identiteetin ja työelämän yhteensovittamisessa. Ammattitaitoinen koulunkäyntiavustaja tukee koulussa myös muita kuin romanitaustaisia oppilaita. Toimintamalli tukee kokemusten mukaan yhdenvertaisuuden ja kulttuurisen monimuotoisuuden kehittämistä koko kouluyhteisössä.

Romanitaustaisia koulunkäyntiavustajia tulisi kouluttaa lisää. Toistaiseksi romanitaustaisia koulunkäyntiavustajia toimii yksittäisissä kunnissa. Haasteena on toimintamallin vakiinnuttaminen paikkakunnille, joilla on romaniväestöä. Toimintamallin merkitystä kunnan kannalta pitkällä tähtäyksellä romaniväestön osallisuuden vahvistajana ei ole riittävästi tunnustettu.

Toisaalta halukkuutta hakeutua koulunkäyntiavustajan tehtäviin heikentää työtehtävään sisältyvä vähäinen viikkotuntimäärä ts. toimen luonne osa-aikatyönä, joka ei takaa riittävää toimeentuloa. Suunnitteilla oleva koulunkäyntiavustajan ja aamu- ja iltapäiväkerhojen ohjaajan tutkintojen yhdistäminen luo edellytyksiä kokopäivätoimien perustamiselle. Käytännön vakiinnuttamista on helpottanut myös kiertävä koulunkäyntiavustaja –malli, jolloin koulunkäyntiavustaja työskentelee useammassa koulussa.

Kangasniemen parityöskentelymalli

Kangasniemellä toteutettu hanke romanilasten koulunkäynnin tukemiseksi osoittaa, että myös pääväestön edustajat voivat olla rakentamassa tuloksellista yhteistyötä koulun ja romanikotien välillä. Hankkeessa koulun erityisopettaja ja koulunkäyntiavustaja toimivat työparina. Erityisopettaja tuki romanilasten oppimista ja koulunkäyntiavustaja lapsia koulunkäynnissä ja yhteydenpidossa vanhempiin. Projektin tuloksena kodin ja koulun välinen yhteistyö ja luottamus vahvistuivat samalla kun lasten osallistuminen opetukseen muodostui säännölliseksi, oppimistulokset paranivat ja he saivat peruskoulun päätökseen.

Romaninuoriin suuntautuva nuorisotyö

Helsingin kaupungin Nuorisoasiankeskuksen romanityössä on kehitetty useita toimintamuotoja ja romaninuorten tavoittamiseksi ja heidän yksilölliseksi tukemiseksi elämänhallinnassa, koulunkäynnissä ja työllistymisessä samoin kuin vuorovaikutuksen lisäämiseksi romaninuorten ja valtaväestön nuorten välillä. Toimintamallia tukee romanityöntekijän mukanaolo. Toimintamuotoja ovat muun muassa Lassilan romaniclubi, joka toimii matalan kynnyksen kohtaamispaikkana ja vertaisryhmänä, romaninuorten työllistäminen nuorisotaloille, yökahvila-toiminta sekä nuoria ja vanhempia romanimiehiä yhdistävä lentopallotoiminta. Toiminnan kautta on tavoitettu hyvin romaninuria ja kyetty ohjaamaan yhteistyöverkoston kautta useita romaninuria koulutukseen.

4.2 Aikuisen romaniväestön koulutuksen vahvistaminen ja työmarkkinoille sijoittumisen edistäminen

Romanit ovat koulutuksessa aliedustettu ryhmä. Romanien halukkuus kouluttautua on eri selvitysten perusteella lisääntynyt viime vuosina, mutta hakeutuminen toisen asteen koulutukseen tai sen jälkeiseen koulutukseen on vielä suhteellisen vähäistä. Romanien työmarkkinoille

sijoittumisen edellytyksiä kartoittaneen tutkimuksen (Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu, 22/2008) mukaan vähäinen koulutus ja työkokemuksen puute ovat syrjinnän ohella keskeisiä romanien työllistymisen esteitä. Suurelta osalta työttömänä työnhakijana olevista romaneista puuttuu ammatti ja monilla myös peruskoulutus on puutteellinen tai heikko.

Nuorten romanien toisen asteen koulutukseen osallistumisen lisäämisen ohella on erityisen tärkeää vahvistaa aikuisen romaniväestön ammatillista koulutusta, koska monet romanit hakeutuvat vasta aikuisiällä koulutukseen ja työmarkkinoille. Aikuisen romaniväestön tietämys koulutus- ja ammattivaihtoehtoista sekä opiskeluvalmiudet ovat usein puutteellisia, mikä vähentää myös opiskelumotivaatiota. Tästä syystä tarvitaan erityistoimia aikuisen romaniväestön ammatillisen perus- ja jatkokoulutuksen laajentamiseksi sekä sen toteutusmuotojen ja rakteiden kehittämiseksi.

Romanit ovat pääosin heikossa työmarkkina-asemassa oleva ryhmä. Romanien sijoittumiseksi työmarkkinoille tarvitaan työllistymisen edellytysten parantamista ja työllistymisen tuki- ja ohjauspalvelujen kehittämistä. Osa työnhakijana olevista romaneista tarvitsee peruskoulutuksen ja ammatillisen osaamisen vahvistamista, osa tarvitsee tukea erityisesti työpaikan saamiseksi. Työelämäkynnyksen ylittäminen on myös koulutetuille romaneille vaikeaa. Tavoitteena on tehostaa työhallinnon toimenpiteitä työnhakijoina oleville romaneille ja tukea työelämäkynnyksen ylittämistä vaikuttamalla syrjimättömien rekrytointi- ja työelämäkäytäntöjen kehittämiseen.

Toimenpiteitä aikuisen romaniväestön työllistymisen edellytysten parantamiseksi ja integroitumiseksi työmarkkinoille toteutetaan kahdessa painopisteessä, joiden tuloksellisuus perustuu poikkihallinnolliselle koordinoinnille ja yhteistyölle.

4.2.1 Tehostetaan romaniväestön osallistumista ammatilliseen koulutukseen

Tavoitteena on selvittää aikuisen romaniväestön koulutustarpeita sekä lisätä romaniväestön hakeutumista ammatilliseen koulutukseen. Tavoitteena on kehittää aikuisille romaneille suunnatun koulutuksen muotoja ja toteutustapoja hyödyntämällä ESR -hankkeissa kehitettyjä toimintamalleja sekä laajentaa romaniväestön ammatillisen koulutuksen vaihtoehtoja ja ammatillisia valintoja. Lisäksi tavoitteena on vahvistaa vapaan sivistystyön roolia romanien opiskeluvalmiuksien ja koulutuksen edistämiseksi. Romanien ammatillisen koulutuksen kehittäminen edellyttää poikkihallinnollisen yhteistyön vahvistamista sekä kansallisella että paikallisella tasolla.

4.2.1.1 Selvitetään aikuisen romaniväestön koulutustarpeita ja suunnataan ammatillista koulutusta romaniväestölle

Romanien osallistumisesta koulutukseen ja heidän koulutustarpeistaan ei ole olemassa kattavaa selvitystä. Romaniväestön ammatilliseen koulutukseen osallistumisen vahvistaminen edellyttää kattavaa koulutustarpeiden kartoitusta koulutuksen suuntaamiseksi ja kehittämiseksi siten, että koulutus vastaa sekä romanien että työelämän tarpeita. Tarvitaan myös yhteyksien vahvistamista koulutuksen kentälle hyviksi käytännöiksi todettujen koulutusmallien vakiinnuttamiseksi. Samoin tarvitaan yhteyksien vahvistamista käytännön työelämään romanien työharjoittelu- ja työssäoppimismahdollisuuksien lisäämiseksi.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Toteutetaan selvitys aikuisen romaniväestön koulutustarpeesta ja laaditaan sen pohjalta kehittämissuunnitelmat ammattillisen koulutuksen suuntaamiseksi ja kehittämiseksi. 	OPM	OPH TEM
<ul style="list-style-type: none"> Varmistetaan, että koulutuksen toteuttajat ja työnantajatahot tunnistavat syrjinnän vaikutukset romanien työllistymisen esteenä ja tehostetaan toimia koulutukseen liittyvien työpaikkojen saamiseksi. 	OPM, TEM	SM Aluehallinto Työmarkkinajärjestöt

4.2.1.2 Tuetaan ja lisätään aikuisen romaniväestön hakeutumista tutkintotavoitteiseen ammatilliseen koulutukseen

Hyödyntämällä olemassa olevia koulutuspalveluita ja kehittämällä sen pohjalta romanien koulutuksen toteutusta on mahdollista vaikuttaa väestönsosan yleiseen koulutustasoon. Osalle aikuista romaniväestöstä on tarpeen luoda edellytykset suorittaa ja täydentää peruskoulun oppimäärään liittyviä opintoja.

Aikuisen romaniväestön ammatilliseen koulutukseen pääsemiseksi ja opinnoissa menestymisen tueksi myös aikuisille tarkoitettuun ammatilliseen peruskoulutukseen voidaan liittää ohjaavan ja valmistavan koulutuksen piirissä kehitettyjä opintoja tukevia toimintamalleja ja hyödyntää näyttötutkintojärjestelmän tarjoamat mahdollisuudet ottaa huomioon erilaiset opiskeluvalmiudet opintojen henkilökohtaistamisprosessin kautta.

Romaneille suunnattujen koulutushankkeiden kokemusten mukaan tarvitaan myös opiskeluun motivoivaa ja kannustavaa tukea oppimaan oppimisen lisäksi. Osallistumista koulutukseen heikentävät usein muut opiskelijoiden elämäntilannetta hankaloittavat tekijät, jonka vuoksi ohjauksellinen tuki on tärkeää.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Kohdistetaan perusopetuksen lisäopetusta romaneille ja hyödynnetään erityisesti kansanopistojen tarjontaa lisäopetuksessa. 	OPM	TEM Aluehallinto Kunnat Vapaan sivistystyön järjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Vahvistetaan ammatillisten oppilaitosten valmiuksia tukea romaninuoria opinnoissa suoriutumisessa ohjauksen ja opiskelijahuollon keinoin. 	OPM	Kunnat AlueRONKit Paikalliset romanityöryhmät
<ul style="list-style-type: none"> Suunnataan nuorille romaneille opintoihin ohjaavaa ja valmentavaa koulutusta siten, että heidän valmiutensa integroitua yleisen koulujärjestelmän tarjoamiin opiskelumahdollisuuksiin ja monimuotoisiin opiskelijaryhmiin vahvistuu. 	OPM	TEM Kunnat ja kuntayhtymät Koulutuksen järjestäjät
<ul style="list-style-type: none"> Luodaan menettelytapoja aikuisen roma- 	OPM	TEM

niväestön koulutukseen osallistumisen käytännön esteiden poistamiseksi ja hyödynnetään aikuisten romanien ammatillisessa peruskoulutuksessa valmentavan koulutuksen malleja sekä opiskelun henkilökohtaistamista.		Kuntayhtymät Koulutuksen järjestäjät
<ul style="list-style-type: none"> Selvitetään opintoihin kannustavien rahoitusjärjestelmien kehittämismahdollisuuksia aliedustettujen ryhmien koulutukseen osallistumisen vahvistamiseksi ja kannustetaan kuntia hyödyntämään tähän myös ennalta ehkäisevää ja täydentävää toimeentulotukea. 	OPM	STM, TEM Aluehallinto Kunnat

4.2.1.3 Laajennetaan romaniväestön ammatillisen koulutuksen vaihtoehtoja ja ammatillisia valintoja

Ammatillisten roolimallien puuttuminen omassa yhteisössä samoin kuin tiedonpuute eri ammateista ja niihin vaadittavasta koulutuksesta on tunnistettu tekijöiksi, jotka heikentävät romanien integroitumista koulutusjärjestelmään ja työmarkkinoille. Erityisesti aikuisten romanien koulutushankkeista tehdyissä selvityksissä on nostettu esiin ammatinvalinnan ohjauksen ja opinto-ohjauksen merkitys romanien kannalta.

Muun muassa sosiaali- ja terveyshuollon sekä kasvatus- ja opetustoimen tehtävissä tarvitaan romanitaustaisia työntekijöitä. Heillä on todettu olevan tärkeä rooli romaniväestön osallisuuden vahvistamisessa ja vuorovaikutuksen lisäämisessä. Romaniväestön kouluttautumista näille aloille tulisi tukea eri koulutusmuotojen avulla. Tämän lisäksi tulisi koulutusneuvonnassa ja ammatinvalinnanohjauksessa tukea romanien hakeutumista yksilöllisten kykyjen mukaan eri ammattialojen koulutuksiin ja eri koulutusasteille.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Tiedotetaan romaniväestölle aikuisopiskelun ohjaus- ja neuvontapalveluista sekä koulutuksellisista ja ammatillisista vaihtoehtoista ja vahvistetaan opinto- ja ammatinvalinnanohjausta. 	OPM	TEM OPH AlueRONKit Koulutuksen järjestäjät
<ul style="list-style-type: none"> Tuetaan oppisopimuskoulutuksen kehittämistä ja lisätään romaniväestön oppisopimuskoulutusta eri työtehtäviin ja ammattialoille yksityisellä ja julkisella sektorilla hyödyntämällä myös tuettua oppisopimusmahdollisuutta. 	OPM	TEM Koulutuksen järjestäjät
<ul style="list-style-type: none"> Tuetaan AKKU -työryhmän esittämien toimenpiteiden toteutusta aikuisen romaniväestön koulutukseen osallistumisen edistämiseksi. 	OPM	TEM STM
<ul style="list-style-type: none"> Hyödynnetään nykyistä tehokkaammin 	OPM	Vapaan sivistystyön järjestöt

vapaan sivistystyön oppilaitosten ja aikuiskoulutuksen opintotarjontaa romanien koulutuksessa ja sekä otetaan romanit huomioon opintotietojen kehittämistyössä.		Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Tuetaan romanijärjestöjen ja vapaan sivistystyön järjestöjen yhteistyön kehittämistä romaniväestön koulutuksen laajentamiseksi. 	OPM, RONK	Romanijärjestöt Vapaan sivistystyön järjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Asetetaan työryhmä selvittämään, millä keinoilla etnisten vähemmistöjen rekrytoitumista julkisen hallinnon tehtäviin voitaisiin edistää. 	SM	Vähemmistövaltuutettu OPM RONK

Hyvät käytännöt

Aikuisten romanien koulutusmallit

Euroopan sosiaalirahaston osarahoittamissa hankkeissa on kehitetty toimivia koulutuksen ja opetuksen malleja, jotka ottavat huomioon romaniväestön lähtökohdat. Toimintamalleja on kehitetty koulutuksen nivelvaiheiden tukemiseen, kuten Romako- ja Roti-projekteissa, ja aikuisten romanien kouluttautumiseen erityisesti Euroopan sosiaalirahaston Equal –yhteisöaloiteohjelmassa.

Roti-hankkeessa romaneille suunnatussa ammatillisessa koulutuksessa opiskelijaryhmän tukena on toiminut romanitaustainen tukihenkilö, mikä on esimerkiksi vähentänyt koulutuksen keskeyttämistä ja helpottanut oppilaiden elämäntilanteisiin liittyvien ongelmien ratkaisemista, jotka usein heikentävät motivaatiota tai estävät osallistumista koulutukseen.

Rom Equal -hankkeessa (2004–2007) kehitettiin koulutusmalli romanien ammattitutkintoon tähtäävään aikuiskoulutukseen, jossa kantavana ajatuksena oli koulutusprosessin ja sen tukimuotojen kehittäminen. Mallissa olennaisia osia ovat riittävän pitkä ammattiopintoihin valmentava orientaatiovaihe, näyttötutkintona suoritettavat ammatilliset opinnot yksilöllisen opetussuunnitelman mukaan sekä teoriaopetuksen lomassa tapahtuva työharjoittelu. Opiskelijoiden tukena toimi opiskeluvaiheessa romanikulttuurin tunteva henkilö ja työssäoppimisen tukena mentori työpaikalla.

Rom Equal -hankkeen toteutukseen osallistunut Helsingin Diakoniaopisto ja Seurakuntaopisto ovat käynnistäneet yhteistyössä vuonna 2009 romanien koulutukseen keskittyvän Tsétanes -koulutuskeskuksen, jossa hyödynnetään romanien erityistarpeet huomioon ottavaa koulutusmallia sosiaali- ja terveysalalle valmistavassa koulutuksessa.

4.2.2 Tuetaan ja edistetään romaniväestön sijoittumista työmarkkinoille

Romanit ovat yksi erityisen heikossa työmarkkina-asemassa oleva ryhmä. Painopisteen tavoitteena on vahvistaa romanien integroitumista työmarkkinoille. Tämä edellyttää toimenpiteitä

työllistymisen edellytysten vahvistamisessa, jota tukevat muun muassa romanien ammatillisen koulutuksen ja osaamisen vahvistamiseen tähtäävät kehittämistoimenpiteet.

Kielteisten asenteiden ja syrjinnän ohella koulutuksen ja työkokemuksen puute ovat suurella osalla romaneista työllistymisen esteenä. Ennakkoluulojen vuoksi myös koulutetuilla romaneilla on vaikeuksia työllistyä. Työnhakijana olevien romanien on todettu tarvitsevan erityistä tukea työllistymisprosessin eri vaiheissa, joten työhallinnon toimenpiteiden ja henkilökohtaisen asiakastyön tehostaminen sekä tuki- ja ohjauspalvelujen ja niihin liittyvien prosessien kehittäminen ovat painopisteen keskeisiä tavoitteita. Tavoitteena ovat lisäksi työnantajayhteysien sekä uusien työllistymisen muotojen kehittäminen.

4.2.2.1 Vahvistetaan romanien integroitumista työmarkkinoille tehostamalla työhallinnon palveluja ja moniammatillista yhteistyötä

Työnhakijana olevat romanit ovat työllistymisen esteiden ja edellytysten suhteen erilaisissa tilanteissa. Osa tarvitsee tukea erityisesti työelämävalmiuksien kohentamiseen ja ammatillisen osaamisen vahvistamiseen, ammattitaitoiset ja koulutetut romanit erityisesti työllistymistä tukevia toimenpiteitä. Viime aikoina huomiota on kiinnitetty erityisesti nuorten miesten lisääntyneeseen työttömyyteen. Sama huolenaihe koskee nuoria romanimiehiä, mutta myös nuoria romaninaisia. Romaniväestön kohdalla vaikeuksia työllistyä on kuitenkin niin naisilla kuin miehillä kaikissa ikäryhmissä.

Jo TE-toimistojen tavanomaisia palveluja tehostamalla ja romanien erityiset palvelutarpeet tunnistamalla (valtavirtaistaminen) voidaan tukea romaniasiakkaita työllistymispolulla. Tämä edellyttää erityisesti panostamista henkilökohtaiseen palveluun ja intensiiviseen asiakastyöhön, koska useimmilla työnhakijana olevilla romaneilla on heikko koulutuksellisten ja ammatillisten vaihtoehtojen tuntemus, vähäiset kokemukset työelämästä ja valmiudet itsenäiseen tiedonhakuun.

Tutkimustulosten mukaan vain pieni osa työnhakijoina olevista romaneista on työhallinnon tehostettujen toimenpiteiden piirissä. Tarvitaan palvelutarvearvioinnin ja räätälöityjen työnhakusuunnitelmien laadinnan tehostamista siten, että niihin sisältyy työllistymisen kannalta tarkoituksenmukaisia toimenpiteitä.

Tarvitaan myös romaniasiakkaan sitoutumisen vahvistamista, jonka edellytyksenä on kannustava ja ohjaava asiakastyö. Viranomaistoimien lisäksi tarvitaan työikäisen romaniväestön oman aktiivisuuden vahvistamista, jossa muun muassa romanijärjestöillä on merkittävä tuki-rooli.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Vahvistetaan asiakastyössä yksilöllistä palvelutarvearviointia siten, että kartoitetaan romanityönhakijoiden konkreettiset työllistymisen esteet ja tehostetaan yksilöllisiin tarpeisiin perustuvien työnhakusuunnitelmien laadintaa ja palveluprosesseja TE -toimistojen sisäisessä sekä ul- 	TEM	TE-keskukset ja -toimistot AlueRONKit

koisessa yhteistyössä.		
<ul style="list-style-type: none"> • Edistetään työnhakijana olevien romanien mahdollisuuksia osallistua työvoimapoliittiseen ja ammatilliseen koulutukseen vahvistamalla koulutusmotivaatiota ja koulutustarpeiden tunnistamista TE -toimiston sisäisen yhteistyön avulla (koulutus, neuvonta, ammatinvalinnanohjaus, muut ohjaavat palvelut) ja huomioimalla mahdollisuuksien mukaan yksilökohtaiset tilanteet koulutukseen pääsyn tukemisessa. 	TEM	TE-keskukset ja -toimistot
<ul style="list-style-type: none"> • Tehostetaan yhteiskuntatakuun piirissä olevien romaninuorten työllistymistä ja koulutukseen ohjausta sekä TE -toimistojen ja kuntien moniammatillista yhteistyötä. 	TEM	OPM, STM Kunnat Kuntaliitto
<ul style="list-style-type: none"> • Vahvistetaan moniammatillista palvelua tarvitsevien, vaikeasti työllistyvien romanien ohjausta palveluihin, kuten työvoiman palvelukeskusten työllistymistä tukevien palvelujen piiriin. 	TEM	TE-keskukset STM Kunnat Paikalliset romanityöryhmät
<ul style="list-style-type: none"> • Hyödynnetään aktiivisesti myös työpaja-toiminnan ja kuntouttavan työtoiminnan mahdollisuuksia työllistymisen tukena. 	TEM, OPM	STM THL Kunnat Paikalliset romanityöryhmät
<ul style="list-style-type: none"> • Edistetään työnhakijana olevien romanien työllistymistä avoimille työmarkkinoille hyödyntämällä TE -toimiston tukitoimia, kuten työnhaun tukea, työelämävalmennusta ja palkkatukea sekä suuntaamalla tiedotusta työnantajille mahdollisuudesta solmia oppisopimus palkkatuella ja käyttää ns. TOPPIS -mallia. 	TEM	TE-keskukset ja -toimistot

4.2.2.2 Kehitetään romanien työllistymistä tukevia palveluja ja toimintamuotoja

Romaniasiakkaat kuuluvat usein heikoimmassa työmarkkina-asemassa oleviin työnhakijoihin, jotka tarvitsevat aktiivista ja tehostettua yksilöllistä tukea työllistymispolulla. Työnhakijana olevalla romaniasiakkaalla ei useinkaan ole riittävästi valmiuksia itsenäiseen koulutusta, työllistymismahdollisuuksia tai työelämää koskevaan tiedonhankintaan. Myös tiedot eri ammateista ja niihin vaadittavasta koulutuksesta tai muista koulutusvaihtoehdoista ovat usein puutteellisia. Monet romanit tarvitsevat myös kannustavaa motivointia ja rohkaisemista sekä tukea työllistymisprosessissa. Asiakastyö ja tehokas ohjaus edellyttävät siten sekä intensiivistä työotetta ja tukiprosessia, mikä merkitsee myös sitä, että palvelutilanteet edellyttävät henkilökohtaista palvelua ja tavallista suurempia ajallisia resursseja.

TE-toimistoissa on tärkeää kehittää koko asiakaspalveluhenkilöstön osaamista ja taitoja romanien yksilöllisessä asiakaskohtaamisessa. Työnhakijana olevilta romaneilta puuttuvat usein asioimistaidot ja työhallinnon toimenpiteiden merkityksen tuntemus. Käytännön asiakastilanteissa tyypillistä on ”yhteisen kielen” puuttuminen. Romanitaustaisten ohjaajien toimiminen tulkkeina ja välittäjinä tällaisissa tilanteissa on osoittautunut myös hyödylliseksi käytännöksi.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Laajennetaan TE -toimistojen romaniasiainyhdyshenkilö -toimintaa ja lisätään koulutusta sekä kehitetään toiminnan sisältöä siten, että se tukee romaniasiakkaiden palvelujen ja työllistymisen tukimuotojen kehittämistä. 	TEM	TE -keskukset ja –toimistot AlueRONKit Paikalliset romanityöryhmät Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Toteutetaan yhteistyössä TE -keskusten kanssa ESR -rahoitteinen pilottihanke, jossa kehitetään romaneille suunnattuja ohjaus- ja tukipalveluja kouluttamalla romanitaustaisia tukihenkilöitä työllistymisen ohjausprosesseihin. 	TEM	TE -keskukset AlueRONKit
<ul style="list-style-type: none"> Kehitetään ja kohdennetaan romanityönhakijoille työhön valmentavia ja työnetsijäpalveluita hyödyntämällä romanien työllistämishankkeissa kehitettyjä toimintamalleja. 	TEM	TE -keskukset Romaniasiainyhdyshenkilöt
<ul style="list-style-type: none"> Tuetaan työelämäkynnyksen ylittämistä vaikuttamalla työnantajiin ja koulutuksen tuottajiin työharjoittelu- ja työpaikkojen saamiseksi työnhakijoina oleville romaneille. 	TEM	TE –toimistot Romaniasiainyhdyshenkilöt Koulutuksen järjestäjät

4.2.2.3 Kehitetään romaniväestölle uusia työllistymisen muotoja ja vahvistetaan edellytyksiä romanien yrittäjyydelle

Kaupanteko on kuulunut perinteisesti romanien elinkeinoihin. Romaniväestö on tottunut joustaviin työnteon muotoihin, jota tulisi hyödyntää kehittämällä uudenlaisia työllistymisen muotoja, kuten eri muotoista yrittäjyyttä. Esimerkiksi romaninaisia tulisi kannustaa yrittäjyyteen muun muassa osuuskuntamuotoisen yrittäjyyden kautta. Erityisesti yrittäjyysneuvonnassa ja –koulutuksessa tulisi ottaa huomioon romanien tuen tarve liikeideoiden työstämisessä ja liike-toiminnan suunnittelussa, jossa voidaan hyödyntää maahanmuuttajille suunnattuun yrittäjäkoulutukseen kehitettyjä malleja.

Monien romanijärjestöjen sosiaalinen auttamistyö perustuu vapaaehtoistyöhön. Samalla kun yhä suurempi osa kuntien ja työhallinnon täydentävistä palveluista tuotetaan ostopalveluina myös kolmannelta sektorilta, tulisi romanijärjestöjen osaamista ja tietotaitoa vahvistamalla kehittää niiden toimintaa palvelujen tuottajina ja sitä kautta myös työpaikkojen tarjoajina ja työnantajina. Tulevaisuudessa järjestöt voisivat siten yhä enemmän tarjota ostopalveluina esimerkiksi romaniväestölle suunnattuja palveluohjaus-, asioimis- ja muita tukipalveluita.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Luodaan edellytyksiä romanijärjestöille toimia palvelujen tuottajana ja romanitukihenkilöiden työllistäjänä hyödyntämällä myös työllisyyspoliittista avustusta järjestöille. 	TEM	TE-keskukset AlueRONKit Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Otetaan TE -keskusten ja TE -toimistojen yrityspalveluissa huomioon romanit potentiaalisina yrittäjinä ja kehitetään heille suunnattua yrittäjäyysneuvontaa, -koulutusta ja tukipalveluita. 	TEM	TE-keskukset Uusyritys -keskukset Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Tiedotetaan romaniväestölle osuuskuntamuotoisen yrittäjyyden mahdollisuuksista ja tukimuodoista. 	TEM	TE-keskukset

4.2.2.4 Lisätään romaniväestölle tietoa työelämän käytännöistä sekä tiedotusta työnantajille romanien syrjinnän ehkäisemiseksi ja ennakkoluulojen purkamiseksi

Romanien työmarkkinoille sijoittumisen edistämiseksi tarvitaan tiedon lisäämistä ja molempuolista asenteiden ja ennakkoluulojen purkamista. Kielteiset asenteet ja syrjintä työhautilanteissa ovat edelleen esteenä romanien työllistymiselle. Tarvitaan tiedon lisäämistä sekä romanikulttuurista että romanien kohtaamasta syrjinnästä työnantajille, työmarkkinajärjestöille, eri viranomaisille ja koulutuksen tuottajille. Tavoitteena on vaikuttaa syrjimättömien rekrytointi- ja työelämäkäytäntöjen kehittämiseen.

Vähäisestä työelämäkokemuksesta johtuen työikäinen romaniväestö tuntee huonosti työelämäkäytäntöjä ja työsuhteisiin liittyviä asioita samoin kuin edunvalvontaan liittyvää toimintaa. Tiedottamalla romaniväestölle kattavasti työnhakuun liittyvistä kysymyksistä ja työelämäkäytännöistä voidaan vahvistaa oma-aloitteisuutta ja kykyä itsenäiseen työnhakuun sekä työsuhteisiin liittyvien oikeuksien ja velvoitteiden tuntemusta.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Laaditaan monipuolisesti työsuhteista sekä työpaikka- ja työelämäkäytännöistä kertova opas/verkkosivusto työikäiselle romaniväestölle. 	TEM	RONK Romanijärjestöt Vähemmistövaltuutettu Työelämän osapuolet
<ul style="list-style-type: none"> Suunnataan ja lisätään romanikulttuuriin, romanien olosuhteisiin sekä romanien työmarkkinoilla kohtaamaan syrjintään liittyvää tietoutta TE-toimistojen virkailijoille, työmarkkinajärjestöille ja valvontaviranomaisille. 	TEM, STM	SM Aluehallinto AlueRONKit Työelämän osapuolet Työsuojeluviranomaiset
<ul style="list-style-type: none"> Selvitetään keinoja toteuttaa tiedotuskampanja yhteistyössä työnantaja- ja yrittäjäjärjestöjen kanssa, jonka tavoitteena on lisätä työpaikkojen tarjontaa romaneille. 	TEM, SM	RONK Romanijärjestöt Työelämän osapuolet

<ul style="list-style-type: none"> • Toteutetaan työelämän syrjintään, erityisesti rekrytointiin, liittyvää tutkimusta, jossa romanit ovat mukana yhtenä ryhmänä. 	TEM, SM	RONK Vähemmistövaltuutettu Työelämän osapuolet
--	---------	--

Hyvät käytännöt

Jyväskylän kaupungin romanipalvelut ja palvelutulkkkaus -malli

Jyväskylän seudulla asuu noin 500 romanina. Jyväskylän kaupunki perusti romanityöryhmän vuonna 2003. Kaupunki hallinnoi ja toteutti Romanit työelämään Equal –kehittämiskumppanuushankkeen vuosina 2004–2007. Hankkeessa kehitettiin muun muassa TuRom – kahden-suuntainen integraatio –koulutusmalli sekä kulttuurivälittäjä -toimintamallia.

Romanit työelämään -hankkeen myönteiset tulokset ja kokemukset palveluohjauksen hyödyllisyydestä ovat olleet pohjana Jyväskylän kaupungin romanipalvelut -toiminnolle, jossa työskentelee kolme romanitaustaista ohjaajaa. Toiminta on sijoitettu aikuissosiaalityön ja perusturvan palveluyksikköön ja siellä työskentelevät romanitaustaiset ohjaajat, kaksi naista ja yksi mies, ovat kaupungin palveluksessa.

Ohjaajien tehtäviin kuuluu romaniasiakkaiden tukeminen koulutus- ja työllistymispolulle minkä lisäksi toimintoihin kuuluvat 9-luokkalaisten nuorten tukeminen ja kodin ja koulun välisen yhteistyön vahvistaminen sekä lasten ja perheiden tukeminen ja päihdetyö. Toimintaan sisältyy myös syrjäytymisen ehkäisyyn tähtäävää etsivää työtä, jolloin asiakkaiden tavoittamista ja luottamuksen saavuttamista auttaa ohjaajien oma romanitausta.

Ohjaajat toimivat asiakkaan tukena ja tarvittavan palveluverkoston kokoajina. Tavoitteena on tukea asiakkaan toimintakykyä ja oma-aloitteisuutta hakeutumisessa koulutukseen tai työelämään ja ohjata asiakas tarvittaviin palveluihin. Ohjaajat osallistuvat tarvittaessa asiakkaan kanssa tapaamisiin TE-toimistossa, työvoiman palvelukeskuksessa, sosiaalitoimistossa ja muissa palveluissa.

Vaikka ohjaaja on tukihenkilö, tehtävässä korostuu neutraali välittäjän tehtävä. Toiminnan hyöty syntyy viranomaisten toimintatapoja koskevan ja asiakkaiden tarpeita koskevan asiantuntemuksen yhdistymisestä ohjaajien työssä. Jyväskylässä tätä toimintaa nimitetään palvelutulkkaukseksi.

Tuettu ohjaus ja työnetsijäpalvelut

Vuonna 2008 käynnistynyt kolmevuotinen TEMPO -projekti on Helsingin Diakonissalaitoksen ja Uudenmaan TE-keskuksen rahoittama projekti, joka toimii työvoimatoimistojen ja romani- ja maahanmuuttaja -työnhakijoiden työllistymisprosessin tukena. TEMPOssa henkilökohtainen tukihenkilö tukee ja ohjaa heikon koulutustaustan omaavia pitkäaikaistyöttömiä joko jatkokoulutukseen tai työmarkkinoille. Projekti tarjoaa osallistujille muun muassa työvalmennusta, ura- ja opinto-ohjausta, palveluohjausta ja psykososiaalista tukea.

TEMPOn ohjaajat ovat myös suoraan yhteydessä työnantajatahoihin ja tiedottavat romani- ja maahanmuuttajataustaisten henkilöiden työllistämiseen liittyvistä kysymyksistä ja tukimuodoista. Projektin ohjaajat voivat tarvittaessa olla mukana työnhakijan ja työnantajan ensim-

mäisessä tapaamisessa. Tämän tyyppinen tuki- ja ohjaustyö on koettu tärkeäksi romanien työmarkkinoille pääsyn helpottamisessa.

TE-toimiston infotilaisuudet romaneille

Savonlinnassa työ- ja elinkeinotoimiston järjestämistä säännöllisistä infotilaisuuksista romaniväestölle on saatu myönteisiä kokemuksia. Infotilaisuudet ovat etenkin pienillä paikkakunnilla tehokas keino lisätä romaniväestön tietoa palveluista ja madaltaa kynnystä työhallinnon palveluihin hakeutumiseksi.

4.3 Romaniväestön yhdenvertaisen kohtelun ja palveluihin pääsyn edistäminen vakiinnuttamalla romanit huomioon ottavia toimintakäytäntöjä

Romaniväestön hyvinvoinnin edistämistä ja syrjäytymisen ehkäisemistä koskevien toimien kehittäminen edellyttää tietoa terveyteen, elinolosuhteisiin ja taloudelliseen toimeentuloon liittyvistä kysymyksistä. Eri maissa on havaittu, että romanien sairastavuus on suurempi kuin pääväestöjen ja odotettavissa oleva elinikä lyhyempi. Samanlaisia arvioita on esitetty Suomessa. Romaniväestön terveyteen ja hyvinvointiin liittyvää tutkimustietoa ei ole kuitenkaan käytettävissä. Tarvitaan myös tietoa romaniväestön hyvinvointipalveluiden tarpeesta sekä palveluiden saatavuudesta ja kohdentumisesta.

Romanijärjestöjen ja paikallisten toimijoiden tietojen ja kokemusten perusteella romaniväestön sisällä on tapahtumassa sosioekonomista eriytymistä ja osa romaneista on syrjäytymässä sekä omasta yhteisöstään että yhteiskunnasta. Erityiseksi huolenaiheeksi romaniväestön kuulemistilaisuuksissa ovat nousseet nuoret aikuiset ja nuoret perheet. Monissa romaniperheissä kohdataan ongelmia sekä vanhemmuuden että yleensä elämänhallinnan osalta.

Romaniväestön elinolosuhteet ovat kohentuneet erityisesti aiemmin toteutettujen asuntopoliittisten toimenpiteiden johdosta. Palveluista juuri asumiseen liittyy kuitenkin edelleen monia ongelmia, ja kansainväliset järjestöt ovatkin toistuvasti antaneet Suomelle huomautuksia romanien asumiseen liittyvästä syrjinnästä. Myös Vähemmistövaltuutettu raportoi toistuvasti romanien kokemasta syrjinnästä asumisessa ja asukasvalinnoissa.

Romanien kokema syrjintä ja arjen rasismi ovat omiaan lisäämään romaniväestön turvattomuutta ja heikentämään luottamusta valtaväestöön ja viranomaistoimintaan. Turvattomuuden vähentämiseksi tulee kehittää tehokkaita toimenpiteitä ja vuorovaikutusta vahvistavia yhteistyömuotoja.

Romanien yhdenvertaisen kohtelun ja palveluihin pääsyn vahvistamiseen tähtäviä toimenpiteitä toteutetaan kahdessa painopisteessä, joista toinen painottuu sosiaali- ja terveystalouden kehittämiseen ja toinen romanien asumiseen liittyvien toimien kehittämiseen sekä turvattomuuden vähentämiseen.

4.3.1 Edistetään romaniväestön hyvinvointia ja tehostetaan sosiaali- ja terveyspalvelujen kohdentumista

Tavoitteena on kartoittaa romaniväestön elinoloja sekä terveys- ja hyvinvointipalvelujen tarvetta ja käyttöä eri ikäryhmissä sekä kehittää sosiaali- ja terveyspalvelujen laatua niin, että ne ottavat paremmin huomioon romaniväestön tarpeet.

Romaniväestön palvelutarpeiden tunnistaminen ja toimenpiteiden kohdentaminen heidän hyvinvointinsa edistämiseksi on pitkällä tähtäimellä kannattavaa myös terveydenhoidosta ja syrjäytymisestä aiheutuvien yhteiskunnallisten kustannusten vähentämisen kannalta.

4.3.1.1 Kartoitetaan romaniväestön elinoloja sekä terveys- ja hyvinvointipalvelujen tarvetta ja käyttöä eri ikäryhmissä

Romaniväestön terveyden ja hyvinvoinnin nykytilanteesta ei ole käytettävissä kattavaa tutkimustietoa. Myös romanien kokemuksia palvelujärjestelmän asiakkaina ja palvelujen saajina on selvitetty varsin vähän. Kehittämistoimenpiteiden kohdentamiseksi tarvitaan erillisselviytyksiä, joita tulee uusia säännönmukaisesti kehittämistoimenpiteiden tuloksellisuuden seuraamiseksi.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> • Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) toteuttaa laajan tutkimuksen, jossa selvitetään romaniväestön elinolosuhteisiin, terveyteen, hyvinvointiin ja asumiseen liittyvää tilannetta sekä romaniväestön palvelutarpeita. 	STM	THL, YM
<ul style="list-style-type: none"> • Otetaan huomioon romaniväestön erityistarpeet ja THL:n toteuttaman tutkimuksen kehittämis ehdotukset suunniteltaessa ja kehitettäessä terveys- ja sosiaalipalveluja. 	STM	THL Aluehallinto RONK, AlueRONKit
<ul style="list-style-type: none"> • Kansallisissa sosiaali- ja terveysalan ja muissa hyvinvoinnin kehittämisohjelmissa otetaan erikseen huomioon romaniväestön tarpeet . 	STM	THL Aluehallinto RONK

4.3.1.2 Tehostetaan syrjäytymisen ehkäisyä ja vahvistetaan sosiaali- ja terveyspalveluja

Vakavan syrjäytymisuhan alla oleviin romaneihin sekä erityisesti romanilapsiin ja –vanhuksiin on tarpeen kiinnittää erityistä huomiota. Tavoitteena on perhetyön vahvistaminen sekä monialaisen yhteistyön edistäminen osallisuuden lisäämiseksi.

Sosiaali- ja terveyspalvelujen kohdentamisessa tiedonvälitys ja yhteyksien luominen romaniväestöön on edellytyksenä palvelujen toimivuudelle. Vuorovaikutuksen lisäämisessä romani-

taustaiset sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset ovat tehokas keino sillanrakentajina samoin kuin paikallisten romanityöryhmien toiminnan laajentaminen ja kehittäminen.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Tehostetaan monialaista yhteistyötä romanien syrjäytymisen ehkäisyssä paikallisella tasolla yhteistyössä romanitoimijoiden kanssa. 	STM	Kuntaliitto AlueRONKit Kunnat OPM TEM ja TE -toimistot Paikalliset romanityöryhmät Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Suunnataan resursseja kuntien romaniväestöön kohdistuvaan perhetyöhön ja aikuissosiaalityöhön. 	STM	Kuntaliitto Kunnat Paikalliset romanityöryhmät
<ul style="list-style-type: none"> Selvitetään, minkä alueellisen sosiaalialan osaamiskeskuksen tehtäväksi voitaisiin antaa erityisosaamisalueena romaniväestön sosiaali- ja terveyspalvelujen sekä sitä koskevan tiedotuksen ja koulutuksen kehittäminen. 	STM	Sosiaalialan osaamiskeskustoiminnan neuvottelukunta Sosiaalialan osaamiskeskukset RONK
<ul style="list-style-type: none"> Neuvolatoiminnassa ja kansanterveyslain mukaisessa lasten ja nuorten terveysneuvonnassa ja terveystarkastuksissa otetaan huomioon romaniperheiden kokonaistilanne ja mahdollinen tuen tarve. 	STM	Kunnat Kuntaliitto Paikalliset romanityöryhmät
<ul style="list-style-type: none"> Kannustetaan kuntia ottamaan romanivanhusten palvelutarpeet huomioon kuntien ikääntymispoliittisissa strategioissa ja vanhusten palvelujen kehittämisessä. 	STM	Kunnat Kuntaliitto Paikalliset romanityöryhmät Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Kannustetaan kuntia hyödyntämään mahdollista erityisvaltionavustusta romanitaustaisten työntekijöiden rekrytoimiseksi sosiaali- ja terveyspalveluihin. 	STM	Aluehallinto Kunnat Kuntaliitto

4.3.1.3 Lisätään tiedotusta romaniväestölle osana sosiaali- ja terveydenhuollon ennaltaehkäisevää toimintaa

Romaniväestöllä on kansalaisina periaatteessa samanlaiset mahdollisuudet kuin pääväestölläkin hyödyntää julkisen palvelujärjestelmän tuottamia palveluja. Käytännössä yhdenvertaisen kohtelun esteenä saattavat kuitenkin olla muun muassa tiedon puute hyvinvointiin liittyvistä tekijöistä ja tarjolla olevista palveluista samoin kuin kulttuuriset erot, jotka tulevat esiin terveys- ja sosiaalipalveluihin liittyvissä vuorovaikutustilanteissa.

Eri selvitysten tulokset osoittavat, että romaniväestö tuntee heikosti terveyden ja hyvinvoinnin ylläpitämiseen liittyviä tekijöitä. Romaninuoria tulisi kannustaa myös liikunnan pariin sekä kouluissa että kuntien vapaa-ajantoiminnassa.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Lisätään romaniväestön ja -järjestöjen tietoutta sosiaali- ja terveyspalveluista sekä sosiaali- ja terveysalan järjestöistä esimerkiksi kehittämällä verkkosivupalveluja romaniväestölle. 	STM	THL RONK Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Tehostetaan romaniväestölle suunnattua ennaltaehkäisevää päihdetyötä ja kiinnitetään huomiota romaninuoriin yhtenä ehkäisevän päihdetyön erityiskohderyhmänä. 	STM	THL Aluehallinto/AVI Kunnat Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Otetaan kuntien liikuntapalveluissa huomioon eri ikäryhmiin kuuluvien romaninaisten ja -miesten liikuntaharrastusmahdollisuudet ja tiedottaminen liikuntapalveluista romaniväestölle. 	OPM	Aluehallinto/ELY Kuntaliitto Kunnat Paikalliset romanityöryhmät Romanijärjestöt Liikuntajärjestöt

Hyvät käytännöt

Sosiaali- ja terveysalalle suunnatut oppaat

Monet terveydenhoidossa syntyvät ongelmat liittyvät romaneilla sekä kielellisiin että laajempiin kulttuurisiin eroihin suhteessa pääväestöön. Terveydenhoidon ja sosiaalitoimen henkilöstön on hyvä tiedostaa tällaiset kulttuuriset tekijät asiakas kohtaamisen ja vuorovaikutuksen parantamiseksi. Palveluissa kohdattavien kulttuuristen pulmien välttämiseksi on laadittu muun muassa erilaisia oppaita eri viranomaisia varten. Opetushallitus on muun muassa julkaissut ”Romani ja terveyspalvelut – Opas terveydenhuollon ammattilaisille” -julkaisun. Myös omaishoitajille on tuotettu opas ja valmisteilla on hammashoitajille tarkoitettu opas romaniasiakkaiden palvelujen parantamiseksi.

Oulun kaupungin, romanijärjestöjen ja hanketoimijoiden yhteistyönä tuottama Vast vastensa -käsikirja sosiaalialan ammattilaisille (2006) on kattava esittely romanien historiasta ja kulttuurista sekä romanien kohtaamisesta asiakkaana. Käsikirjassa paneudutaan erityisesti romanien kanssa tehtävän sosiaalityön erityiskysymyksiin ja nostetaan esiin hyviä käytäntöjä.

Kaalo – matalan kynnyksen päiväkeskus romaneille

Helsingin Diakonissalaitos käynnisti vuonna 2005 Raha-automaattiyhdistyksen tuella projektin, jonka tavoitteena oli kehittää erityisesti syrjäytymisvaarassa oleville romaneille matalan kynnyksen palvelukeskus ja luoda romaniasiakkaille koulutus- ja työllistymispolkuja. Projekti tavoitti hyvin pääkaupunkiseudun romaniväestöä ja projektissa luotu toimintamalli on vakiintunut matalan kynnyksen päiväkeskukseksi.

Kaalon asiakaskunta on usein hyvin vaikeassa elämäntilanteessa, johon liittyy päihteiden käyttö. Asiakastyö on siten myös erityisen haasteellista. Kaalossa toiminnan lähtökohtana on ymmärtää ja purkaa syrjäytymistä edistäviä ongelmatilanteita romaniväestön tapakulttuurista ja arvomaailmasta käsin. Palveluiden periaatteisiin kuuluu asiakkaan elämäntilanteen selvitte-

ly, mahdollisten tuen tarpeiden löytäminen ja asiakkaan palveluohjaus julkisen palvelujärjestelmän piiriin. Osa henkilökunnasta tekee etsivää jalkautunutta työtä päiväkeskuksen ulkopuolella.

Helsingin kaupungin romaniperhetyö

Helsingin kaupungin romaniperhetyö käynnistyi sosiaaliviraston alueellisena hankkeena vuosina 2001-2004 ja vakiintui vakinaiseksi työmuodoksi lapsiperheiden palveluihin kaikkien Helsingin perhekeskusten alueella vuonna 2005. Romanityöstä vastaa kaksi romanitaustaista sosiaaliohjaajaa.

Romaniperhetyön tavoitteena on perheiden ja lasten ongelmien ennaltaehkäisy, korjaava hoitotyö ja muutostyö sekä perheiden kokonaisvaltainen tukeminen. Työmuotoja ovat palveluohjaus ja kulttuuritulkkaus viranomaisille ja romaniperheille eri asiointiyhteyksissä, moniammatillinen verkostotyö, perhekerho sekä kotikäynnit ja intensiivinen asiakastyö, johon liittyvät arjen hallinnan tukeminen, keskusteluapu ja motivointituki.

Romaniperhetyöllä on saavutettu myönteisiä tuloksia ja se on osoittautunut tärkeäksi työmuodoksi muun muassa romaninuorten syrjäytymisen ehkäisyssä erityisesti itäisen Helsingin alueella.

Nikulan toimintakeskus romaneille Lahdessa

Lahden kaupunki, Hämeen TE -keskus sekä Elämä ja Valo ry ovat käynnistäneet romaniväestölle suunnatun matalan kynnyksen toimintakeskuksen. Keskuksella on käytössään oma kiinteistö toimitilana. Keskuksen toiminta-ajatuksena on tuottaa romaniväestölle heidän tarpeensa huomioon ottavia ja kulttuurisensitiivisiä sosiaalialan palveluja, kuten romanivanhusten koti-apua, lapsiperheiden lastenhoitopalvelua sekä syrjäytymistä ehkäisevää harrastus- ja virkistystoimintaa. Lisäksi Nikulan toimintakeskus työllistää tai kouluttaa pitkäaikaistyöttömiä tai vaikeasti työllistyviä romaneja. Sosiaalialan opiskelijoilla on mahdollisuus suorittaa työharjoittelujaksoja toimintakeskuksessa. Toimintakeskus Nikula ylläpitää romanitietopankkia ja tarjoaa luento- ja koulutuspalveluja romanikulttuurista. Toimintakeskuksen työntekijät ovat romaneja.

4.3.2 Turvataan yhdenvertainen kohtelu asumisessa ja vähennetään turvattomuutta

Tavoitteena on lisätä yhdenvertaisuutta ottamalla romaniväestön tarpeet ja kulttuuristen tekijöiden vaikutus huomioon heille suunnatuissa palveluissa ja viranomaistoiminnassa lisäämällä myös romaniväestön ja eri viranomaistahojen yhteistyötä.

Arjen rasismi heikentää romaniväestön itsetuntoa, lisää turvattomuuden tunnetta ja vahvistaa väestön omia ennakkoluuloja. Turvattomuuteen liittyvät myös romanien viranomaistoimintaa kohtaan tuntemat pelot. Turvattomuuden tunnetta ja syrjinnän kokemuksia lisäävät romaniväestön kokemukset siitä, ettei heidän yhteydenottoihinsa viranomaisiin suhtauduta riittäväällä vakavuudella syrjintä- tai hätätilanteissa.

Romaniväestön asumisolosuhteet ovat kohentuneet aikaisempien valtion erityistoimenpiteiden ansiosta ja suurella osalla romaneista asumistaso vastaa keskimääräistä suomalaista tasoa. Romanit ovat kuitenkin merkittävässä määrin riippuvaisia kunnallisesta ja yleishyödyllisestä vuokra-asuntotarjonnasta, koska heidän on vaikea saada asuntoa yksityisiltä vuokramarkkinoilta heikon taloudellisen asemansa ja heihin kohdistuvien ennakkoluulojen vuoksi. Omistusasunnon hankkimisen estävät usein rahoituksen saamiseen liittyvät vaikeudet.

Romaniväestön asumiseen liittyviä ongelmia ja asumisolosuhteita ei ole kartoitettu kattavasti. Sen sijaan romaniasiain neuvottelukunta, Vähemmistövaltuutettu ja romanijärjestöt, kuten Romano Missio, kohtaavat romanien asumisongelmien laajuuden omassa työssään päivittäin. Suuri osa romaniasiain neuvottelukunnalle tulevista romanien yhteydenotoista ja vähemmistövaltuutetulle tulevista syrjäntäilmoituksista koskee asumista.

4.3.2.1 Kehitetään asumispalveluiden yhdenvertaisuutta ja edistetään romaniväestön asumiseen ja asuinoloihin liittyvien ongelmien ratkaisemista

Romaniväestön asumisen ongelmiin liittyy sekä syrjintää että syrjäytymisestä ja romaniyhteisön sisäisistä käytännöistä johtuvia piirteitä. Yhteiskunnan tukemassa asumisessa ongelmia syntyy asunnon haussa, asukasvalinnoissa ja niitä koskevassa tiedon saannissa, asuntojen vaihdoissa, asumiseen liittyvien ongelmien ratkaisemisessa sekä romanien tapakulttuurin huomioon ottamisessa asuntojärjestelyissä. Usein ongelmat asumisessa ja suoranainen asunnottomuus liittyvät myös muihin vaikeisiin elämäntilanteisiin, kuten taloudellisiin ongelmiin ja elämänhallinnan vaikeuksiin. Vaikea asuntotilanne heijastuu erityisesti lasten hyvinvointiin ja muun muassa vaikeuttaa tai estää heidän koulunkäyntiään, minkä vuoksi asumista koskevien ongelmien ratkaiseminen on keskeistä syrjäytymisen ehkäisyn kannalta.

Romaniväestön asumiseen ja asuinoloihin liittyvien ongelmien ratkaisemista on tarpeen tehostaa selvittämällä romanien asumisolosuhteita, vahvistamalla poikkihallinnollista yhteistyötä, turvaamalla syrjimättömät toimintakäytännöt ja lisäämällä asumispalveluja koskevaa neuvontaa romaniväestölle. Asumisessa ja yhdyskuntasuunnittelussa tulee myös edistää toimia, joilla ehkäistään alueellista segregoitumista.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Selvitetään romaniväestön asumistilannetta osana romanien terveyttä ja hyvinvointia koskevaa tutkimusta ja laaditaan kehittämisehdotuksia tulosten pohjalta. 	STM, YM	THL, ARA RONK Vähemmistövaltuutettu Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Lisätään asuntoviranomaisten, kuntien eri hallintokuntien, kuntien kiinteistöyhtiöiden ja alueellisten romaniasiain neuvottelukuntien välistä yhteistyötä ja tiedonvälittämistä yhdenvertaisuudesta asumiseen liittyvien ongelmien ratkaisemiseksi sekä vahvistetaan toimintakäytäntöjen läpinäkyvyyttä kehittämällä ohjeistusta ja tiedotusta asunnonhakua, päätöksentekoa ja valitusprosesseja koske- 	YM, ARA	ARA Kunnat Kuntaliitto AlueRONKit Romanijärjestöt Vähemmistövaltuutettu

vista menettelytavoista.		
<ul style="list-style-type: none"> Lisätään kuntatasolla poikkihallinnollista, sosiaalitoimen, asuntotoimen, velkaneuvonnan ja kiinteistöyhtiöiden yhteistyötä ja edistetään hyvien hallintotapojen noudattamista yksittäisten romaniperheiden asumiseen liittyvien ongelmien selvittämisessä. 	YM, ARA	Kuntaliitto Kunnat AlueRONKit Paikalliset romanityöryhmät
<ul style="list-style-type: none"> Selvitetään mahdollisuuksia käynnistää erillinen, romanien asumisongelmien ratkaisemiseen ja hyvien toimintamallien kehittämiseen ja levittämiseen tähtäävä valtakunnallinen hanke. 	YM	SM, STM ARA RONK Vähemmistövaltuutettu Kuntaliitto Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Seurataan yhdenvertaisuuslain soveltamisalan laajennuttua mahdollista syrjintää vapaarahoitteisten vuokra-asuntojen osalta ja arvioidaan, mihin toimenpiteisiin seurannan tulokset antavat aihetta. 	Vähemmistövaltuutettu	YM, OM, SM
<ul style="list-style-type: none"> Selvitetään romaneille suunnattujen sosiaalihuollon asumispalvelujen tilannetta ja tehdään tarvittavia kehittämissuhteita. 	STM	Kuntaliitto THL
<ul style="list-style-type: none"> Tehostetaan olemassa olevien asumisen rahoitusjärjestelmien käyttöä romanien kohdalla ja vahvistetaan niitä koskevaa tiedotusta muun muassa kunnille ja romanijärjestöille. 	YM, ARA	AlueRONKit Kunnat Paikalliset romanityöryhmät Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Kehitetään asumiseen liittyvää tiedotusta sekä asumis- ja velkaneuvontapalveluja romaniväestölle osana laajempaa asuminen neuvonnan kehittämistä. 	YM, ARA Kunnat	Kuntaliitto Paikalliset romanityöryhmät
<ul style="list-style-type: none"> Tuetaan toimia, joilla edistetään romaniväestön sisäistä syrjimättömyyttä ja yhdenvertaisuutta asumispaikan valinnassa. Tiedotetaan lainsäädännön ja hyvän hallintotavan mukaisista sekä kulttuuriset piirteet huomioivista menettelytavoista asukasvalinnoissa. 	Vähemmistövaltuutettu	YM, ARA RONK AlueRONKit Kunnat Asuntoviranomaiset Paikalliset romanityöryhmät Romanijärjestöt

Hyvät käytännöt

Asumisneuvojakokeilu, Oulu

Oulussa toteutettiin vuosina 2006-2008 asumisneuvontahanke, jonka osapuolina toimivat Oulun kaupungin sosiaali- ja terveystoimi, teknisen keskuksen asuntotoimi sekä vuokra-asuntojen omistajien edustajana Sivakka-yhtymä Oy.

Asumisneuvontahankkeen tavoitteeksi asetettiin vaikeasti asutettavien asiakkaiden asuttaminen, erityisryhmiin kuuluvien asiakkaiden pitempiaikaisen asumisen tukeminen sekä häätöjen vähentäminen ja ennaltaehkäisy. Tavoitteena oli kehittää eri tahojen yhteistyötä sekä luoda ja kouluttaa laaja asumisneuvojen/sosiaalisten isännöitsijöiden verkosto vuokra-asuntojen omistajien sekä sosiaali- ja terveystalveluiden ja kolmannen sektorin välille.

Asumisneuvojen tehtävänä oli palveluohjauksen suunnittelu, toteutus ja kehittäminen. Asumisneuvojen työnkuvassa korostui verkostoyhteistyö ja asumista edistävien toimintamallien kehittäminen yhteistyössä yhteistyökumppaneiden kanssa. Tehtävänä oli kehittää yhteistyötä yleishyödyllisten vuokra-asuntojen omistajien ja sosiaali- ja terveystoimen välille. Yhteistyötä erityisesti asumisneuvojen ja romanitoimijoiden kanssa vahvisti vuorovaikutusta ja kohtaamista tukeva TuRom -koulutus. TuRom -koulutusmalli kehitettiin Jyväskylässä toteutetussa Romanit työelämään -hankkeessa.

Asumisneuvontahankkeen aikana kehitettiin arjen tarpeista nousseita uusia työmenetelmiä ja käytäntöjä, kuten alueelliset asumisinfot, suunnitelmallinen sopimus asumisen turvaamiseksi, Talous tasapainoon kurssimateriaali, Vast Vastensa -opas ja sovittelumallit mm. vuokratien maksuissa. Työmenetelmät on vakiinnutettu normaalipalveluihin ja asumiseen liittyvien ongelmien on todettu vähentyneen.

4.3.2.2 Edistetään romaniväestön yhdenvertaista kohtelua viranomaiskäytännöissä turvattomuuden vähentämiseksi

Kansainvälisten ihmisoikeussopimusten toimeenpanon seurantaelimet ovat kiinnittäneet päätelmissään ja suosituksissaan huomiota tarpeeseen vahvistaa poliisin ja kansallisten vähemmistöjen keskinäistä luottamusta sekä parantaa romanien olosuhteita vankiloissa.

Poliisin yhtenä tärkeänä tehtävänä turvallisuuden ylläpitämisessä on rasismien torjuminen ja suvaitsevaisuuden lisääminen. Rasismien ehkäisyä koskevan poliisin ohjeen mukaan poliisin toimintavelvoitteena on madaltaa rasistisiin tekoihin puuttumiskynnystä ja tutkia rikosepäilyt mahdollisuuksien mukaan ilman viivästyksiä. Rasismien ehkäisyä on painotettu myös poliisien koulutuksessa ja tulosohtauksessa. Romanikulttuuria on käsitelty jo useita vuosia poliisikoulutuksessa, ja sillä on ollut vaikutuksia molempinpuolisten myönteisten asenteiden kehittymiseen. On tärkeää, että romaniväestöön kohdistuva syrjintä ja turvattomuus otetaan huomioon poliisien perus- ja täydennyskoulutuksessa jatkuvasti. Koska romanit toisinaan kokevat, ettei heidän tekemiään ilmoituksia rasistisista ja syrjintärikoksista käsitellä asianmukaisesti, on olennaista parantaa romaniväestön tietämystä rasistisia tekoja ja syrjintää koskevista ilmoitusmenettelyistä ja tehostaa syrjintää ja rasistisia tekoja koskevien rikosprosessien sujuvuutta parantamalla yhteistyötä eri toimijoiden välillä.

Sisäisen turvallisuuden ohjelmaan liittyvissä paikallisissa turvallisuussuunnitelmissa, joita kunnat laativat poikkihallinnollisena yhteistyönä, tulisi ottaa huomioon romaniväestön osallisuus turvallisuussuunnittelussa ja myös toimenpiteet romaniväestön syrjinnän ehkäisemiseksi ja turvallisuuden lisäämiseksi. Tätä koskevat valtakunnalliset suositukset valmistuvat vuoden 2009 lopussa ja ne tullaan jakamaan kaikille turvallisuussuunnitteluun osallistuville viranomaisille.

Rikosseuraamusviraston vuonna 2003 asettaman työryhmän selvityksen mukaan romanivankeilla on vankiloissa erityisongelmia asuttamisen, työllistymisen, koulutustarpeen, päihdekun-

toutustarpeen ja vapautumisselvittelyn suhteen. Monet romanitaustaisista vangeista suorittavat vankeusrangaistuksensa eristyksissä suljetuilla osastoilla, koska he tuntevat turvattomuutta yleisillä osastoilla muiden vankien heihin kohdistaman syrjinnän ja väkivallan uhan vuoksi. Tämä heikentää heidän yhdenvertaisuuttaan ja osallistumismahdollisuuksiaan esimerkiksi vankilaopetukseen osallistumisessa. Kehittämistoimenpiteinä työryhmä esitti vankeinhoidon henkilöstön tiedon lisäämistä romanikulttuurista, yhteistyörakenteiden kehittämistä, romani-vankien opiskeluvalmiuksien parantamista ja koulutuksen kehittämistä sekä sellaisten menettelytapojen kehittämistä, jotka mahdollistaisivat osallistumisen vankilan normaaleihin toimintoihin ja yhdyskuntaseuraamusten suorittamiseen. Työryhmän ehdotukset ovat edelleen ajankohtaisia.

Julkisen sektorin henkilöstön uusiutuminen erityisesti suurten ikäluokkien poistuessa työelämästä edellyttää jatkuvuuden turvaamista romanien olosuhteita ja kulttuuria koskevalle tiedotukselle ja koulutukselle viranomaistoiminnassa. Syrjimättömyyden ja turvattomuuden vähentämisen näkökulmasta tiedontarve korostuu useiden viranomaisten toiminnassa. Vuorovaikutuksen helpottamiseksi romaniväestön ja palvelujärjestelmän välillä tarvitaan myös koulutusta eri viranomaisille siitä, miten kohdata romanit yksilöinä ja asiakkaina.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Kehitetään ja lisätään yhdenvertaisuutta ja syrjimättömyyttä koskevaa tiedotusta ja koulutusta turvallisuusalan kentälle sekä viranomaisille, kuten hätäkeskusten, velkaneuvonnan, ulosottoviranomaisten, syyttäjä- ja oikeuslaitoksen, rikosseuraamusalan ja poliisin henkilöstölle. 	SM, OM	STM/RONK Rikosseuraamusvirasto (RISE) RONK Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Paikallisiin turvallisuussuunnitelmiin liitetään romaniväestön turvallisuutta parantavat toimenpiteet. Romaniväestöä kuullaan heitä koskevissa turvallisuuskeskusteluissa. 	SM	Paikallisista turvallisuussuunnitelmista vastaavat viranomaiset AlueRONKit Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Kiinnitetään huomiota paikallisissa turvallisuussuunnitelmissa etnisen syrjinnän ja arjen rasismien ehkäisyyn yhteistyössä paikallisten romanien kanssa ja kehitetään toimenpiteitä ja niiden seuranta romaniväestön kokeman turvattomuuden poistamiseksi. 	SM	AlueRONKit Kunnat Paikalliset romanityöryhmät ja -järjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Lisätään romaniväestön tietämystä syrjinnästä ja rasistisista rikoksista ilmoittamisen menettelytavoista ja vahvistetaan poliisin ja paikallisten romanityöryhmien yhteistyötä. 	SM	RONK AlueRONKit Paikalliset romanityöryhmät Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Varmistetaan poliisin sekä syyttäjä- ja oikeusviranomaisten toiminnassa rasististen tai syrjintäepäilyjä koskevien rikosten käsittelyprosessien sujuvuus. 	SM, OM	
<ul style="list-style-type: none"> Tehostetaan kriminaalihuollon ja van- 	OM	Rikosseuraamusvirasto

keinhoodon alueella romanivankien asemaa selvittäneen työryhmän esittämien toimenpiteiden toimeenpanoa.		(RISE)
<ul style="list-style-type: none"> Varmistetaan, että rikosseuraamusalan viranomaisyksiköiden yhdenvertaisuussuunnitelmissa otetaan jatkossakin huomioon romanien erityistarpeet ja suunnataan toimenpiteitä yhdenvertaisuuden vahvistamiseksi. 	OM	Rikosseuraamusvirasto (RISE)

Hyvät käytännöt

Romanikulttuuria käsittelevät oppaat ja koulutus

Poliisien koulutuksessa käsitellään säännöllisesti romanikulttuuria osana rasismien ehkäisyyn ja monikulttuurisuuteen liittyvää koulutusta Romanikulttuuri ja poliisi -teemalla. Luennoitsija edustaa romaniväestöä. Poliisiviranomaisten käyttöön on tuotettu Poliisi ja syrjintä -opas sekä romanikulttuuria käsittelevä Romanin ja poliisin kohdatessa -opas, joka kuuluu myös poliisikoulutuksen itseopiskelumateriaaliin.

4.4 Romanikielen ja -kulttuurin säilymisen ja kehittymisen tukeminen

Romanien oikeudesta oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen ja kehittämiseen on säädetty perustuslaissa. Romanikielen asemaan vaikuttavat myös Suomen ratifioimat vähemmistökielten asemaa koskevat kansainväliset sopimukset. Romanikielen opetusta koskevia säännöksiä sisältyy päivähoitoasetukseen ja koululainsäädäntöön sekä julkista radiotoimintaa koskevaan lakiin. Käytännössä romanikielen opetus on vakiintunut vain osittain ja alueellisesti lähinnä Etelä-Suomessa. Yleisradio on tuottanut viikoittaista, 15 minuutin pituista romanikielistä ajankohtaisohjelmaa vuodesta 1995.

Romanikielen ja romanien kulttuuriperinteen säilymisellä on keskeinen merkitys romanivähemmistön kulttuurisen identiteetin kannalta. Oman arvionsa mukaan noin 40-50 % romaniväestöstä osaa puhua romanikieltä. Romanikielen merkitys päivittäisenä käyttökielenä romanien keskuudessa on vähentynyt. Tästä syystä romanikielen luonnollinen siirtyminen sukupolvelta toiselle on pysähtynyt ja kieli vaatii elvyttämistä ja kehittämistä. Romanikielen lautakunta on valmistellut ja julkistanut Romanikielipoliittisen ohjelman vuonna 2009. Ohjelmaan sisältyy ehdotuksia tukitoimista romanikielen elvyttämiseksi ja romanikielen opetuksen turvaamiseksi.

Romaneilta on puuttunut myös kirjallisesti dokumentoitu historia ja he ovat tunteneet historiaansa varsin vähän. Suomen romanien historiaa koskeva tutkimushanke on käynnistymässä vuonna 2009.

Yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja ennakkoluulojen vähentämiseksi on tarpeen vahvistaa myös edellytyksiä romanien luovan toiminnan edistämiseksi ja esittämiseksi paikallisella tasolla sekä Yleisradion ohjelmatuotannossa.

4.4.1 Edistetään romanikielen ja -kulttuurin kehittämistä

Tavoitteena on kehittää romanikielen opetuksen edellytyksiä ja tukea romanikielen ja -kulttuurin tutkimusta sekä lisätä romanikulttuurin näkyvyyttä ja romaniväestön osallisuutta sekä paikallisella tasolla että mediassa. Romanikielen ja -kulttuurin tukemisen tavoitteena on romaniväestön kaksoisidentiteetin vahvistaminen siten, että he omasta taustastaan ja historiasaan tietoisina voivat osallistua täysivaltaisina toimijoina ja kansalaisina oman väestönsä ja laajemmin koko yhteiskunnan kehittämiseen.

4.4.1.1 Kehitetään romanikielen opetusta ja opettajien koulutusta

Romanikielen säilymisen suurin este on romanikielen opettajien vähäisyys tai puuttuminen kokonaan monin osin maata. Romanikielen opettajien täydennyskoulutusta järjestetään tällä hetkellä Suomessa vähäisessä määrin. Haasteena on muun muassa potentiaalisten romanikielen opettajien vähäisyys sekä heidän pohjakoulutuksensa erilaisuus, mikä edellyttää täydennyskoulutuksen räätälöintiä. Romanikielen yliopistotasaisen opetuksen käynnistäminen ja tutkimuksen edistäminen vahvistavat romanikielen opetuksen saatavuutta ja opetuksen kehittämistä sekä romanien kielellisten oikeuksien toteutumista. Romanikielen opetuksen mahdollistaminen ja kielen huollon vahvistaminen edellyttävät tarkoituksenmukaista resursointia.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Kehitetään romanikielen opettajien täydennyskoulutusta. 	OPM, OPH	KOTUS
<ul style="list-style-type: none"> Selvitetään edellytyksiä romanikielen yliopistotasaisen opetuksen järjestämiseksi tarkoituksenmukaisella tavalla. 	OPM	KOTUS Romanikielen lautakunta

4.4.1.2 Laajennetaan ja vahvistetaan romanikielen opetusta perus- ja aikuiskoulutuksessa

Romanikielen opetusjärjestelmä edellyttää kehittämistä. Romanikielen opetuksen lisääminen on keskeinen edellytys ylläpitää romanikieltä. Opetuksen laajentamista vaikeuttavat perusopetuksen yhteydessä edellytetty oppilasryhmäkoko, romanikielen opettajien vähäisyys ja myös ajantasaisten opetusmateriaalien puute.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Vahvistetaan romanioppilaiden mahdollisuutta osallistua romanikielen opetukseen joustavoittamalla säädöksiä. 	OPM, OPH	Kunnat Kuntaliitto
<ul style="list-style-type: none"> Luodaan edellytykset romanikielen lukio-opetuksen toteuttamiselle opetussuunnitelman mukaisesti ja selvitetään mahdollisuutta suorittaa romanikieli äidinkielenä -koe osana ylioppilastutkintoa. 	OPM	KOTUS Ylioppilastutkintolautakunta

<ul style="list-style-type: none"> Lisätään romanikielisen opetusmateriaalin tuottamista kansallisten opetussuunnitelmien perusteiden mukaisesti ja pitkän tähtäimen tavoitteena tuotetaan esi- ja perusopetuksen, lukion, ammatillisen peruskoulutuksen ja aikuiskoulutuksen kattavaa oppimateriaalia romanikieltä opiskeleville romanilapsille ja -nuorille. 	OPM, OPH	KOTUS
<ul style="list-style-type: none"> Otetaan huomioon romanikielen opetussuunnitelman perusteissa romanikielen opetusta ja kehittämistä koskeva kansainvälinen yhteistyö. 	OPH	
<ul style="list-style-type: none"> Vakiinnutetaan romanikielen kielipesätoiminta ja arvioidaan sen vaikutusta. 	OPH	AlueRONKit Kunnat Romanijärjestöt Koulutuksen järjestäjät
<ul style="list-style-type: none"> Lisätään romanikielen aikuisopiskelumahdollisuuksia vapaan sivistystyön koulutustarjonnassa. 	OPH	AlueRONKit Romanijärjestöt Vapaan sivistystyön järjestöt

4.4.1.3 Vahvistetaan romanien kielellisten oikeuksien toteutumista

Perustuslain 17 §:n 3 momentissa on määritelty romanien oikeus oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen ja kehittämiseen. Säännöksen täsmentäminen alemmanasteisessa lainsäädännössä ja sen täytäntöönpano ovat kuitenkin monilta osin toteutuneet riittämättömästi. Romanikielen opetuksen lisäksi sen tutkimuksen ja huollon resurssit ovat olennaisesti suppeammat kuin perinteisten kansallisten vähemmistöjen kielistä esimerkiksi saamen kielissä ja viittomakielessä. Kulttuurisia ja kielellisiä oikeuksia koskevien säännösten tulkinta on johtanut eri kielellisten vähemmistöjen osalta erilaiseen resursointiin ja toimeenpanon tehokkuuteen. Koulutuksen ja opetuksen sekä kielen kehittämisen kannalta myös kielen tutkimus ja huolto vaativat vahvistamista ja resursointia.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Selvitetään miten perustuslaissa turvattu romanien oikeus oman kielen ylläpitämiseen ja kehittämiseen toteutuu alemmanasteisessa lainsäädännössä ja sen toimeenpanossa. 	OM	KOTUS YLE RONK OPM OPH
<ul style="list-style-type: none"> Turvataan yliopistotasaisen romanikielen tutkimuksen ja kielenhuollon resurssit. 	OPM	KOTUS Yliopistot

4.4.1.4 Tuetaan romanien kulttuuritoiminnan kehittymistä ja esilletuomista

Romanien kulttuuriperinteen sekä luovan kulttuuritoiminnan tukemisella on keskeinen merkitys romanivähemmistön kulttuuristen oikeuksien toteutumisessa. Romanien historiaa ja perinnettä on tallennettu yksittäisten museoiden, kuten Kansallismuseon, Rovaniemen ja Pietarsaaren kaupunkien museoiden kokoelmiin. Romanikulttuuri ei ole kuitenkaan ollut pysyvästi esillä missään museossa. Museotoiminnan tavoitteena on ylläpitää ja vahvistaa väestön ymmärrystä kulttuuristaan, historiastaan ja ympäristöstään. Romanien kulttuuriperinnön tallentaminen antaisi mahdollisuuden säilyttää, tutkia ja esitellä romanikulttuuria niin romaneille itselleen kun laajalle yleisöllekin.

Myös romanien oma kulttuuritoiminta ja luovan toiminnan edellytysten kehittäminen sekä osallistuminen ja osallisuus taiteeseen ja kulttuuriin Suomessa ovat tärkeitä perustuslaissa määriteltyjen oikeuksien ja yhdenvertaisuuden toteutumiseksi.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Toteutetaan suunniteltu tutkimushanke romanien historian kirjaamiseksi. 	OPM	SKS RONK Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Varataan valtion talousarvioon lisärahoitusta romanien taiteellisen toiminnan edistämiseen ja esittämiseen. 	OPM	RONK
<ul style="list-style-type: none"> Selvitetään mahdollisuudet romanien kulttuurikeskuksen perustamiseksi. 	OPM	RONK Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Selvitetään, millä edellytyksillä romanien historian ja perinnekulttuurin esittely voitaisiin liittää osaksi jonkin nykyisen museon pysyvää toimintaa. 	OPM	RONK
<ul style="list-style-type: none"> Lisätään edellytyksiä romanien perinteisten taidemuotojen harrastusmahdollisuuksille kuntien kulttuuripalveluissa. 	OPM	Kunnat Alueviranomaiset Paikalliset romanityöryhmät Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Jatketaan Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus -ohjelmassa päätettyjen toimenpiteiden toteuttamista ottaen huomioon romaniväestön tarpeet. 	OPM	RONK Romanijärjestöt

4.4.1.5 Vahvistetaan romanivähemmistön osallisuutta ja romanikielen ja -kulttuurin näkyvyyttä YLE:n ohjelmatoiminnassa

Julkisella tiedonvälityksellä on olennainen rooli sekä julkisuuskuvan luomisessa että monikulttuurisuuden ja etnisen yhdenvertaisuuden edistämisessä samoin kuin kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien toteuttamisessa.

Yleisradion tulee lain mukaan ohjelmatoiminnassaan tuottaa palveluja muun muassa saamen, romanin tai viittomakielellä, tukea suvaitsevaisuutta ja monikulttuurisuutta sekä huolehtia oh-

jelmatarjonnasta myös vähemmistö- ja erityisryhmille. Saamelaiskäräjillä on oikeus tulla kuulluksi joka toinen vuosi ennen kuin Yleisradion hallintoneuvosto toimittaa Eduskunnalle toimintakertomuksensa. Romaniväestöllä ei ole vastaavia mahdollisuuksia kuulluksi tulemiseen.

Romanikielen julkinen käyttö mediassa lisää romaniväestön kieli-identiteetin kehittymistä ja vahvistaa kielen asemaa käyttökielenä. Yleisradio on vuodesta 1995 tarjonnut yhden viikoittaisen 15-20 minuutin pituisen ajankohtaislähettyksen romanikielellä. Lisäksi erityisesti television ohjelmatoiminnassa on tuotettu tai esitetty joitakin romaniväestöstä kertovia dokumentteja sekä otettu romaniväestö huomioon yksittäisissä monikulttuurisuutta esiin tuovissa makasiini-tyyppisissä ohjelmissa ja Opettaja-tv:n tuotannossa.

Median osalta tavoitteena on edistää sellaista tiedonvälitystä, joka purkaa romaniväestöön kohdistuvien ennakkoluuloja, lisää tietoa heidän historiastaan ja kulttuuristaan osana suomalaista yhteiskuntaa sekä yleensäkin parantaa romaniväestön julkisuuskuvaa.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Vahvistetaan YLE:n ohjelmatoiminnassa romanivähemmistön näkyvyyttä osana suomalaista yhteiskuntaa ja kehitetään romaniväestölle suunnattua, myös romanikielistä, tiedotusta ja ajankohtaisohjelmien tuotantoa sekä luodaan menettelytavat romanivähemmistön kuulemiseksi YLE:n ohjelmatuotannon suunnittelussa. 	YLE	RONK AlueRONKit
<ul style="list-style-type: none"> Selvitetään mahdollisuuksia pohjoismaiseen yhteistyöhön radio- ja TV -tuotannossa romanikielisten ja romaneja käsittelevien ohjelmien tuottamiseksi. 	YLE	Pohjoismaiden ministerineuvosto
<ul style="list-style-type: none"> Tuetaan romanijärjestöjä myönteisen julkisuuskuvan luomisessa järjestämällä mediakoulutusta. 	YLE	RONK AlueRONKit Romanijärjestöt

Hyvät käytännöt

Kielipesätoiminta

Romanikielen elvyttämisessä on joillakin paikkakunnilla hyödynnetty kaiken ikäisille romaaneille suunnattua kielipesätoimintaa, josta saadut kokemukset ovat olleet myönteisiä. Opetushallitus rahoittaa vuodesta 2009 alkaen kolmella paikkakunnalla pilotoitavaa kielipesätoimintaa, jota on tarkoitus tulevaisuudessa laajentaa useammalle paikkakunnalle.

Romanikielen kesäkoulut

Opetushallitus on järjestänyt romaniväestölle kesäisin myös kielileirejä, jotka ovat olleet suosittuja. Vuonna 2009 niiden määrää on lisätty ja laajennettu alueellisesti. Myös Savonlinnassa

paikallinen romanilyhdistys on järjestänyt romanikielen opetusta osana romaniväestölle suunnattua leiritoimintaa.

4.5 Romaniväestön yhdenvertaisuuden edistäminen ja syrjinnän ehkäiseminen

Romanit ovat keskimäärin valtaväestöä huonommassa asemassa työelämään, asumiseen ja tarpeitaan vastaaviin palveluihin pääsyssä heihin kohdistuvan syrjinnän ja kielteisten ennakkoluulojen vuoksi. Romaniväestön keskuudessa ei ole riittävästi tietoa heille kuuluvista oikeuksista eikä heihin kohdistuvaa syrjintää aina tunnisteta. Asenteilla ja syrjinnän pelolla on myös merkitystä romaniväestön omaan toimintaan sekä yleensäkin osallistumisen aktiivisuuteen ja aloitteellisuuteen.

Painopisteen tavoitteena on erityisesti ehkäistä romanivastaisuuden kehittymistä suomalaisessa yhteiskunnassa tekemällä romaneihin kohdistuvaa syrjintää näkyväksi, herättämällä tietoisuutta romaniväestön tilanteesta ja kulttuurista sekä purkamalla kielteisiä ennakkoluuloja ja asenteita.

Yhdenvertaisuuden edistämisen keinoja ovat yhdenvertaisen kohtelun valtavirtaistaminen, erityistoimenpiteet ja positiivinen erityiskohtelu. Syrjimättömyyden ja yhdenvertaisuuden valtavirtaistamista tukevat yhdenvertaisuuslaki ja sen edellyttämät yhdenvertaisuussuunnitelmat. Yhdenvertaisuussuunnittelun tehostaminen on keskeinen keino valtavirtaistamisessa.

Osa romaniväestöstä on lähtökohtaisesti muita huonommassa tilanteessa esimerkiksi esiopetuksessa, perus- ja ammatillisessa koulutuksessa ja työllistymisessä. Tästä johtuen tarvitaan positiivisen erityiskohtelun muotoja tilanteen parantamiseksi, kuten esimerkiksi romanitautaisia välittäjä- ja tukihenkilöitä sekä palveluohjaajia sekä erilaisia koulutuksen rinnalle rakennettuja tukimuotoja.

Romaniväestön yhdenvertaisuuden edistäminen ja heihin kohdistuvan syrjinnän torjuminen ovat luonteeltaan läpi yhteiskunnan poikkileikkaavaa toimintaa, ja tähän tavoitteeseen liittyviä toimenpiteitä on myös ohjelman muiden tavoitteiden alla.

4.5.1 Vahvistetaan romaniväestön yhdenvertaisuutta ja syrjimättömyyttä

Euroopan komissio korostaa syrjimättömyyden valtavirtaistamista keinona edistää yhdenvertaisuutta. Romaniväestön syrjimättömyyden valtavirtaistaminen tarkoittaa käytännössä sen varmistamista, että romanivähemmistön tarpeet otetaan huomioon tavoitteiden asettelussa ja toimintapolitiikassa eri elämänaloilla sekä luodaan toimintakäytäntöjä, jotka torjuvat romaneihin kohdistuvaa syrjintää ja edistävät heidän yhdenvertaisia mahdollisuuksiaan ja osallisuuttaan.

4.5.1.1 Edistetään romaniväestön yhdenvertaisia mahdollisuuksia ja tasavertaista kohtelua sekä torjutaan heihin kohdistuvaa syrjintää

Syrjinnän seurannalla ja näkyväksi tekemisellä on merkitystä syrjinnän ennalta ehkäisemisen ja oikeansuuntaisten toimenpiteiden kohdistamisen kannalta. Romaniväestön osalta tarvitaan

elinoloihin ja eri elämäntilanteille kohdistuvaa tutkimustietoa. Lisäksi romaniväestön kokemaa ja kohtaamaa syrjintää tulee seurata säännöllisesti osana syrjinnän kokonaisseurantaa.

Viranomaisten toiminnan osalta keskeinen yhdenvertaisuuden kehittämisen väline on yhdenvertaisuussuunnitelma. Koska tutkimustietojen mukaan romaniväestöä koskevia tavoitteita ja toimenpiteitä ei ole sisällytetty valtaosaan suunnitelmista, tulee varmistaa, että kaikki suunnitelmat sisältävät konkreettisia toimenpiteitä romaniväestön yhdenvertaisten mahdollisuuksien ja syrjimättömyyden turvaamiseksi.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Syrjinnän kokonaisseurannan kehittämissä kiinnitetään huomiota romaniväestön kohtaaman syrjinnän seurantaindikaattorien kehittämiseen. 	SM/Syrjinnän seurantaryhmä	STM Vähemmistövaltuutettu TEM AlueRONKit Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Lisätään romaniväestön keskuudessa tietoisuutta oikeudesta syrjimättömään kohteluun vahvistamalla romanijärjestöjen osaamista toteuttaa syrjinnän vastaisia hankkeita. 	SM/Progress	Vähemmistövaltuutettu AlueRONKit Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Kehitetään viranomaisten yhdenvertaisuussuunnittelua yhteistyössä romanien kanssa ja varmistetaan, että laaditut yhdenvertaisuussuunnitelmat sisältävät konkreettisia toimenpiteitä romaniväestön yhdenvertaisten mahdollisuuksien ja syrjimättömyyden turvaamiseksi. 	SM	Vähemmistövaltuutettu AlueRONKit Kunnat Paikalliset romanityöryhmät
<ul style="list-style-type: none"> Kannustetaan viranomaisia sisällyttämään yhdenvertaisuuslain mukaisiin yhdenvertaisuussuunnitelmiin positiivisen erityiskohtelun mahdollisuus tilanteissa, joissa romanit ovat lähtökohtaisesti muita väestöä huonommassa asemassa tai aliedustettuina. 	SM	Ministeriöt Vähemmistövaltuutettu RONK / AlueRONKit Kuntaliitto Kunnat

4.5.1.2 Puretaan romaniväestöön kohdistuvia ennakkoasenteita ja lisätään tietoa romaniväestön tilanteesta ja romanikulttuurista

Syrjinnän vastaisilla kampanjoilla, tapahtumilla ja muulla toimilla on mahdollisuus saavuttaa suurempi vaikuttavuus, kun niitä toteutetaan eri toimijoiden yhteistyönä. Romanijärjestöjen osaamista ja osallistumista syrjinnän vastaiseen toimintaan yhdessä muiden kansalaisjärjestöjen ja viranomaisten kanssa tulee vahvistaa järjestämällä syrjinnän ehkäisyyn ja yhdenvertaisuuteen liittyvää koulutusta ja valmennusta. Samalla parannetaan myös järjestöjen valmiuksia antaa romaniväestölle syrjinnän vastaista neuvontaa.

Jotta viranomaiset ja muut palvelutuottajat osaisivat kehittää palveluitaan romaniväestön tarpeita vastaaviksi, tulee myös jatkaa ja tehostaa heille suunnattua koulutusta romanikulttuurista ja romaniväestön tilanteesta.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Toteutetaan valtakunnallinen, romaneihin kohdistuvien ennakkoluulojen purkamiseen tähtäävä tiedotuskampanja romanivähemmistön näkyvyyden lisäämiseksi ja romanipoliittisen ohjelman toimeenpanon tueksi. 	SM, Progress	YLE Kuntaliitto AlueRONKit Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Vahvistetaan ihmisoikeus- ja kansalaiskasvatusta osana kulttuuristen oikeuksien edistämistä ja romaneihin kohdistuvan syrjinnän ehkäisyä. 	OPM, OPH	RONK AlueRONKit Romanijärjestöt

4.5.1.3 Puututaan romaniväestön kokemaan moniperusteiseen syrjintään sekä ryhmän sisäiseen syrjintään

Romaniväestön kokema moniperusteinen syrjintä eri elämäntilanteilla tulee tunnistaa nykyistä paremmin viranomaisten, romaniväestön itsensä ja muita syrjinnän vaarassa olevia ryhmiä edustavien tahojen keskuudessa. Romaninaisten kohtaamaa syrjintää työelämässä tulee ehkäistä työelämän osapuolten, viranomaisten ja romaniväestöä edustavien tahojen yhteisin toimenpitein. Sukupuolten tasa-arvoa tulee edistää romaniväestön keskuudessa yhteistyössä tasa-arvoviranomaisten sekä nais- ja miesjärjestöjen kanssa.

Romanityttöjen ja -poikien yhdenvertaisuus varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa sekä nuorison vapaa-ajantoiminnassa tulee turvata. Romanioppilaat tulee ottaa huomioon kouluksiämissä ehkäiseviä toimenpiteitä kehitettäessä. Vanhustenhuollon palveluissa tulee tiedottaa, että romaniväestöllä on oikeus kaikkiin samoihin palveluihin kuin muullakin väestöllä, ja että heillä saattaa taustastaan johtuen olla erityistarpeita, jotka palvelutuottajien tulee ottaa huomioon. Erityistä huomiota tulee kiinnittää myös romanitaustaisten vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumiseen ja palveluiden saantiin.

Romaniväestön keskuudessa olevat vähemmistöt kuten vammaiset henkilöt, seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvat henkilöt sekä eri vakaumukselliset, elämäntilanteelliset ja uskonnolliset ryhmät tulee nähdä monimuotoisuutena romaniväestön sisällä. Romanijärjestöjen ja romaniasiain neuvottelukunnan sekä alueellisten neuvottelukuntien työtä monimuotoisuuden hyväksymiseksi romaniväestön keskuudessa tulee kehittää koskien kaikkia kiellettyjä syrjintäperusteita, joita ovat sukupuoli, uskonto tai vakaumus, ikä, vammaisuus ja seksuaalinen suuntautuminen.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Kehitetään toimenpiteitä moniperusteisen syrjinnän torjumiseksi ja ehkäisemiseksi ja lisätään romaniväestön tietoutta moni- 	SM, Syrjinnän seurantaryhmä	RONK, AlueRONKit Romanijärjestöt Vähemmistö-valtuutettu ja

perusteisesta syrjinnästä ja siihen liittyvästä lainsäädännöstä.		Tasa-arvo-valtuutettu
• Tuetaan romanijärjestöjen toimintaa syrjinnän ehkäisyssä ja yhdenvertaisuuden edistämässä.	SM/Progress	RONK AlueRONKit
• Kehitetään romaniorganisaatioiden valmiuksia, osaamista ja asennetyötä monimuotoisuuden hyväksymiseksi romaniväestön keskuudessa.	SM, RONK	AlueRONKit Paikalliset romanityöryhmät Romanijärjestöt

Hyvät käytännöt

Viranomaisten ja romanijärjestöjen yhteistyö syrjinnän ehkäisyssä

Romanijärjestöt ovat viime vuosina yhteistyössä viranomaisten kanssa pyrkinet monin tavoin edistämään romaniväestön yhdenvertaisuutta ja torjumaan heihin kohdistuvaa syrjintää. Erityisesti on pyritty vaikuttamaan viranomaisten ja muiden palvelutuottajien toimintaan jakamalla tietoa romanikulttuurin erityispiirteistä. Varsinainen syrjinnän vastainen työ on kuitenkin uutta myös romanijärjestöille, voimavaroja ja osaamisen kasvattamista tähän tarvittaisiin laajalla rintamalla.

Hyvä esimerkki syrjinnän vastaisesta toiminnasta on Turussa vuosina 2007–2008 toteutettu eri vähemmistöjä edustavien järjestöjen yhteinen Yhdenvertaisuus etusijalle Turussa -hanke. Osana hanketta paikalliset romanijärjestöt järjestivät Varsinais-Suomen alueella romaniväestölle koulutustilaisuuksia, joiden tavoitteena oli syrjinnän parempi tunnistaminen ja siihen puuttuminen syrjintätilanteissa. Lisäksi romanijärjestöt yhdessä muita vähemmistöjä edustavien paikallisten järjestöjen kanssa organisoivat kampanjan, joka näkyi paikallisliikenteen busseissa ja julkisiin tiloihin sijoitetuissa julisteissa. Järjestöt tuottivat myös yhteisen kirjan, jossa esiteltiin henkilökuvina ja elämäntarinaina vähemmistötaustaisia turkulaisia.

4.6 Romanipolitiikan kehittäminen ja romaniväestön osallistumismahdollisuuksien vahvistaminen

4.6.1 Kehitetään romaniasiain hallinnollisia rakenteita ja vahvistetaan romanipolitiikkaa

Pitkäjänteisen romanipolitiikan toteuttaminen edellyttää sekä hallinnollisten rakenteiden vahvistamista että romanipolitiikan tavoitteiden, toimeenpanon ja tuloksellisuuden jatkuvaa seuranta. Toimintalinjauksen tavoitteena on vahvistaa romaniasiain hallinnon institutionaalisia rakenteita kansallisella ja alueellisella tasolla. Romanien osallisuutta sekä romaniväestön ja viranomaisten yhteistyötä edistävien rakenteiden ja käytäntöjen kehittämistä on tarpeen tukea erityistoimin erityisesti paikallisella tasolla. Romanivähemmistön yhdenvertaisuuden ja osallisuuden lisäämiseksi on tuettava romanijärjestöjen osaamista ja toimintakykyä ja vahvistaa romaniväestön näkyvyyttä ja vaikutusmahdollisuuksia muun muassa kuulemiskäytäntöjä kehittämällä. On luotava myös romanilasten ja -nuorten mahdollisuuksia tulla kuulluksi.

4.6.1.1 Vahvistetaan romaniasioiden hoidon institutionaalisia rakenteita sekä kansallisella että alueellis-paikallisella tasolla

Romanipolitiikan kehittäminen ja toimeenpano edellyttävät romanipolitiikan rakenteiden vahvistamista ja tehtävien selkeyttämistä. Tämä koskee sekä valtakunnallisen ja alueellisten romaniasiain neuvottelukuntien asemaa että muita alueellisia ja paikallisia yhteistyörakenteita.

Romaniasiain neuvottelukunnan toiminnan vahvistamisessa tarvitaan riittäviä resursseja ja hallinnollisia tukitoimia vastaamaan lisääntyneisiin kansallisiin ja kansainvälisiin tehtäviin. Yhdenvertaisuuslainsäädäntöä ja yhdenvertaisuusviranomaisia koskevan lakiuudistuksen valmistuttua on tarpeen tarkastella eri viranomaisten ja neuvottelukuntien keskinäistä työnjakoa ja resurssien kohdentamista.

Alueellisten romaniasiain neuvottelukuntien suunnittelijoiden toiminta-alue on laaja. Neuvonta ja yhteyksien pitäminen alueen romaniväestöön sekä paikallistason viranomaisiin on nykyisin resurssien haasteellista. Myös romanipoliittiseen ohjelmaan sisältyvät toimenpiteet edellyttävät panostusta Alueellisilta romaniasiain neuvottelukunnilta, jonka vuoksi henkilöresursseja tulisi vahvistaa ja varmistaa samalla uusien alueviranomaisten tuki neuvottelukunnille ja niiden suunnittelijoille.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Varmistetaan valtakunnallisen romaniasiain neuvottelukunnan toimintaedellytykset romanipolitiikan edistämiseksi ja vahvistetaan sen henkilöresursseja perustamalla neuvottelukuntaan uusi asiantuntijavirka. 	STM	Ministeriöt
<ul style="list-style-type: none"> Uudistetaan valtakunnallisen romaniasiain neuvottelukunnan tehtäviä, kokoonpanoa ja romanijärjestöjen osallistumista koskevat säännökset. 	STM	Ministeriöt
<ul style="list-style-type: none"> Perustetaan uuteen Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintoviranomaiseen oma alueellinen romaniasiain neuvottelukunta sekä sen suunnittelijan virka. 	STM	Ministeriöt Aluehallinto
<ul style="list-style-type: none"> Vahvistetaan alueellisten romaniasiain neuvottelukuntien henkilöresursseja ja eriytetään niiden käyttöön toimintamäärärahat aluehallintoviranomaisille osoitusta määrärahasta. 	STM	Aluehallintoviranomaiset
<ul style="list-style-type: none"> Vahvistetaan paikallisia viranomaisten ja romaniväestön yhteistyörakenteita romaniväestön osallisuuden lisäämiseksi edistämällä paikallisten romanityöryhmien perustamista niihin kuntiin tai yhteistoiminta-alueille, joissa asuu romaniväestöä. 	STM, RONK	Aluehallinto AlueRONKit Kuntaliitto Kunnat
<ul style="list-style-type: none"> Huolehditaan siitä, että ministeriöissä keskeisillä hallinnonaloilla nimetään ro- 	OPM, OM, TEM, STM,	Ministeriöt, RONK

maniasioista vastaavat yhteyshenkilöt romanipolitiikan toimeenpanon ja koordinoinnin vahvistamiseksi.	SM, UM, YM	
---	------------	--

4.6.1.2 Vahvistetaan romanivähemmistön oikeuksien toteutumista ja yhteiskunnallisia vaikuttamismahdollisuuksia

Romanivähemmistön oikeudesta oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen ja kehittämiseen on säädetty perustuslaissa. Säännöksen toimeenpanoa hankaloittaa sekä alemmanasteisen säännösten hajanaisuus että romanien vähemmistöaseman ja oikeuksien selkeän määrittelyn puuttuminen. Romaniasiaan neuvottelukunnat toimivat neuvoo-antavana yhteistyöfoorumina romaniväestön ja viranomaisten välillä. Sen sijaan romanivähemmistön kuulemiselle ja vaikuttamismahdollisuuksille ei ole vastaavia rakenteita kuin esimerkiksi saamelaisilla Saamelaiskäräjät tai ruotsinkielisellä vähemmistöllä Suomenruotsalaiset kansankäräjät.

Romanivähemmistön yhteiskunnallisen osallisuuden ja vaikuttamismahdollisuuksien toteutumiseksi on tarpeen tukea romaniväestöä edustavien järjestöjen toimintakykyä ja mahdollisuuksia sekä kehittää keinoja romaniväestön kuulluksi tulemiselle ja vaikuttamismahdollisuuksille omissa asioissaan. Sen ohella on tarpeen myös vahvistaa romanijärjestöjen ja valtakunnallisten kansalaisjärjestöjen sekä paikallisten yhdistysten vuorovaikutusta ja yhteistyötä.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Käynnistetään selvitys siitä, millä tavoin hallinnossa, lainvalmistelussa ja lainsäädäntötyössä voitaisiin kehittää romanivähemmistön kuulemista. 	OM	Ministeriöt Eduskunnan kanslia RONK
<ul style="list-style-type: none"> Luodaan edellytykset eri ikäisen romaniväestön säännöllisten kuulemistilaisuuksien toteuttamiselle paikallisella/seudullisella tasolla. 	STM/RONK	Kuntaliitto Aluehallinto AlueRONKit Kunnat
<ul style="list-style-type: none"> Selvitetään edellytykset perustaa romaniväestölle suunnattu portaali, joka toimisi kaksisuuntaisena tiedotuskanavana romaniväestön ja viranomaisten välillä. 	STM/RONK	SM, LVM YLE Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Kehitetään romanijärjestöjen osaamista ja toimintamahdollisuuksia toteuttamalla voimavaraistamisen pilottihanke romaniväestön vaikuttamismahdollisuuksien lisäämiseksi. 	STM	OM, OPM Kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunta Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> Varmistetaan, että Kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunnan toiminnan kehittämisessä otetaan huomioon romanijärjestöjen toiminnan tukeminen ja yhteistyön vahvistaminen romanijärjestöjen ja muun järjestökentän kesken. 	OM	RONK Romanijärjestöt

4.6.1.3 Vahvistetaan edellytykset pitkäjänteisen romanipolitiikan kehittämiseksi, toimeenpanolle ja seurannalle

Ohjelmallisen kehittämisen ohella tarvitaan pitkäjänteistä romanipolitiikkaa, jonka edellytyksenä ovat toimivat hallinnolliset rakenteet. Romanipolitiikan toimeenpanossa tarvitaan asian-
tuntemuksen lisäämistä ja jatkuvuuden varmistamista. Vaarana on nykyisen kertyneen asian-
tuntemuksen katoaminen valtion- ja läänienhallinnosta sekä kuntatasolla virkamiesten suurten
ikäluokkien jäädessä eläkkeelle lähivuosina.

Romaniväestön yhdenvertaisuuden ja osallisuuden vahvistamisessa kunnat ovat keskeisessä
asemassa. Romanipoliittisen ohjelman toimeenpanon kannalta onkin tärkeää varmistaa, että
kunnat näkevät romaniväestön aseman kohentamisesta koituvat hyödyt pitkällä tähtäimellä,
sitoutuvat ohjelman tavoitteiden toteuttamiseen ja saavat siihen tarvitsemaansa tukea.

Romanipolitiikan edistämiseksi ja toimeenpanon tuloksellisuuden arvioimiseksi tarvitaan
myös romaniväestöä koskevan tietopohjan laajentamista. Koska Suomessa ei rekisteröidä
henkilöitä etnisin perustein, käytettävissä ei ole romaniväestöä koskevaa tilastollista aineistoa.
Sen vuoksi tarvitaan muita, turvallisia keinoja tietojen keräämiseksi ja tietopohjan laajentami-
seksi, kuten erillistutkimuksia ja -selvityksiä.

Romanipolitiikan toimeenpanon vahvistamiseksi eri hallinnonalojen toiminta- ja kehittämis-
suunnitelmissa tulisi erikseen ottaa huomioon romaniväestön yhdenvertaisuuden edistäminen.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> Sisällytetään romanien yhdenvertaisuuden edistämiseksi valtion talousarvioon kiinteä määräraha, kolme miljoonaa euroa, valtionavustukseksi kunnille romaniväestölle suunnattujen peruspalveluja täydentävien palvelujen, tukitoimien ja yhteistyörakenteiden kehittämiseksi. 	STM	VM Aluehallinto Kunnat
<ul style="list-style-type: none"> Sisällytetään valtioneuvoston periaatepäätös romanipoliittisen ohjelman toimeenpanosta osaksi seuraavan hallituksen ohjelmaa. 	Ministeriöt VNK	Puolueet RONK
<ul style="list-style-type: none"> Luodaan toimintakäytäntö säännöllisten ministeripoliittisten keskustelujen toteuttamisesta kansallisen ja kansainvälisten romanipoliittisten tavoitteiden poliittiseksi linjaamiseksi 	STM, UM, SM, OPM	RONK
<ul style="list-style-type: none"> Sisällytetään eri hallinnonalojen toiminta- ja kehittämissuunnitelmiin romaniväestön osallisuuden ja yhdenvertaisuuden edistäminen. 	Eri ministeriöt	
<ul style="list-style-type: none"> Vahvistetaan romaniväestöä koskevaa tietopohjaa selvittämällä tiedonhankinnan edellytyksiä, kehittämällä tiedonhankinnan menetelmiä ja toteuttamalla erillisselvityksiä. 	VM Tilastokeskus	Eri ministeriöt THL Vähemmistövaltuutettu Tietosuojavaltuutettu

<ul style="list-style-type: none"> • Kehitetään romanipolitiikan toimeenpanon seurantaan asettamalla kehittämistavoitteita ja kehittämällä mittareita tulosten ja vaikutusten arvioimiseksi. 	STM	RONK SM THL
<ul style="list-style-type: none"> • Tuotetaan määräjain toteutettava seurantaraportti romanipolitiikan toimeenpanosta ja tuloksellisuudesta. 	STM/RONK	VNK

4.6.2 Edistetään osallistumista kansainväliseen yhteistyöhön romanikysymyksissä

Romanit ovat yhteiseurooppalainen vähemmistö. Tästä syystä on tärkeä pyrkiä vaikuttamaan myös laajemmin eurooppalaisen romanipolitiikan kehittämiseen. Suomi on ollut monin tavoin aloitteellinen romanikysymysten esille nousemisessa eurooppalaisissa yhteistyöelimissä. Euroopan tasolla kehitys on kulkenut kohti kokonaisvaltaista romanipolitiikan kehittämistä.

Tavoitteena on, että Suomi jatkossakin osallistuu ja aktiivisesti vaikuttaa eurooppalaisen romanistrategian muovautumiseen tuomalla oman asiantuntemuksensa mukaan kehittämiseen ja tarjoamalla malleja ja kokemuksia osallisuuden ja yhdenvertaisuuden edistämisestä. Tässä vuorovaikutuksessa Suomella on myös mahdollisuus oppia muiden maiden kokemuksista ja hyvistä toimintamalleista.

Romanit eurooppalaisena vähemmistönä vaikuttavat myös suomalaiseen yhteiskuntaan, joista uutena ilmiönä ovat ns. liikkuvat tai kiertävät romanit. Monien romanien tilanteeseen liittyvien kysymysten ratkaiseminen vaatii kansainvälistä yhteistyötä.

Suomi on tukenut Euroopan neuvoston linjaa sisällyttää romanit itse osaksi heitä koskevaa asioiden valmistelua ja päätöksentekoa hallinnon eri tasoilla sekä kansainvälisissä järjestöissä. Myös Euroopan unioni on pyrkinyt vahvistamaan yhteistyötä kansalaisyhteiskunnan kanssa sekä luomaan foorumeja keskustella romaniasioista myös jäsenmaiden välillä. Euroopan unionin neuvosto on kesäkuun 2009 päätelmissä sitoutunut edistämään päätelmissä esitetyn Roma Platformin vahvempaa rakennetta ja muotoa komissiossa. Roma Platformin tarkoituksena on luoda keskustelu- ja yhteistyömekanismi, joka mahdollistaa myös romanien osallistumisen Euroopan unionin romanipolitiikan toteuttamiseen ja kehittämää jäsenmaiden, komission, kansalaisjärjestöjen ja asiantuntijoiden välistä vuoropuhelua. Roma Platformin tehtävät, rakenteet ja tavoitteet ovat toistaiseksi avoimia.

Suomen aktiivinen osallistuminen eurooppalaiseen romanityöhön edellyttää poliittisen tahdon lisäksi kansainvälisten kysymysten asiantuntemuksen vahvistamista. Kansainvälinen työ edellyttää Suomen edustajilta ja virkamiehiltä paitsi kansainvälisten organisaatioiden tuntemusta, myös romaniasioden tuntemusta koko maanosan alueella.

EU:n yhteydessä on mahdollista tehostaa virkamiestoimintaa EU:n toimielimissä. Suomi voi toimia aktiivisesti romanien aseman edistäjänä voimassa olevien päätösten puitteissa esimerkiksi siten, että Suomen edustajat osallistuessaan eri ohjelmien, jaostojen, komiteoiden ja työryhmien työhön tuntevat romanivähemmistön tilanteen Euroopassa ja tuovat romaninäkökulman esille osana kyseistä työtä. Menettelytapa edesauttaisi toteuttamaan yhteisössä sovittua valtavirtaistamisen periaatetta.

Romanikysymyksiä eurooppalaisella tasolla hoitavat edustajat ja virkamiehet tarvitsevat poliittista ja hallinnollista tukea. Hallituksen avainministereiden keskeisiltä hallinnonaloilta tulisi käydä säännöllisin väliajoin ministeripoliittinen keskustelu Suomen tavoitteista kansallisissa ja kansainvälisissä romanitoimissa.

Toimenpiteet	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
<ul style="list-style-type: none"> • Suomi edistää aktiivisesti Euroopan unionissa eurooppalaisen romanistrategian kehittämistä. 	UM, STM	Ministeriöt
<ul style="list-style-type: none"> • Laaditaan Suomelle kansallinen ja kansainvälinen romanistrategia ja luodaan romanipolitiikan koordinointiin ministeripoliittisiin keskusteluihin perustuva toimintakäytäntö. 	UM, RONK	Ministeriöt
<ul style="list-style-type: none"> • Vahvistetaan kansainvälisen yhteistyön asiantuntemusta ja suunnataan resursseja romaniasioiden kansainväliseen asiantuntija- ja vaikuttamistyöhön. 	UM, RONK	Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> • Tuetaan kansainvälisten organisaatioiden (muun muassa EN, EU ja ETYJ) dialogia romaniasioita ajavien kansalaisjärjestöjen ja -yhteisöjen kanssa sekä tuetaan niiden kehittämistä. 	UM, RONK	Romanijärjestöt
<ul style="list-style-type: none"> • Varmistetaan romanipäätelmien esillä pitäminen EU:n sosiaaliagendan pohjalta tehtävissä toimenpiteissä. 	STM, UM	RONK
<ul style="list-style-type: none"> • Tehostetaan Euroopan unionin rakennerahastojen hyödyntämistä kansallisissa romaneihin suunnatuissa toimenpiteissä ja osallistutaan Euroopan rakennerahastoverkoston toimintaan hyviä käytäntöjä levittämiseksi ja hyödyntämiseksi. 	TEM,	OPM, STM
<ul style="list-style-type: none"> • Edistetään eri maiden välillä liikkuviin, kerjääviin ja kaupusteleviin romaneihin liittyvien ongelmien ratkaisemista Euroopan unionissa, Euroopan neuvostossa ja ETYJ:n piirissä. 	UM, RONK	
<ul style="list-style-type: none"> • Tiedotetaan paikallisille viranomaisille varattomien ja asunnottomien EU-kansalaisten asemaa ja oikeuksia koskevista säännöksistä ja niiden edellyttämistä toimintatavoista. 	Ministeriöt	
<ul style="list-style-type: none"> • Tuetaan kolmannen sektorin tekemää vapaaehtoistyötä muista EU-maista tulevien varattomien ja asunnottomien romanien tukemiseksi. 	Ministeriöt	Seurakunnat Kansalaisjärjestöt

5 Ohjelman toimeenpano ja seuranta

5.1 Romanipoliittisen ohjelman keskeiset toimijatahot

Romanipoliittinen ohjelma on tyypillisesti poikkihallinnollista yhteistyötä ja koordinointia vaativa erityisohjelma, jossa hallinnon toimeenpanon vastuut jakautuvat usealle taholle. Ohjelman toimeenpanon kannalta niin kuntien kuin eri yhteistyötahojen ja romanijärjestöjen rooli on merkittävä.

Ohjelman toimeenpanon kannalta valtionhallinnon merkitys on sekä politiikka- että hallinnonalakohtaisen ohjauksen kannalta keskeinen. Ohjelman kannalta keskeisiä toimijoita ovat sosiaali- ja terveysministeriö ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, opetusministeriö ja Opetushallitus, oikeusministeriö, sisäasiainministeriö, työ- ja elinkeinoministeriö, ympäristöministeriö, ulkoasiainministeriö sekä valtiovarainministeriö samoin kuin Yleisradio. Yhdenvertaisuuden valtavirtaistamisen näkökulmasta romanivähemmistö tulee huomioida ministeriöiden toiminta- ja kehittämissuunnitelmissa. Ohjelmassa ehdotettu toimenpide romaniasioista vastaavien virkamiesten nimeämiseksi eri hallinnonaloilla vahvistaa toimeenpanoa ja ohjelman seuranta.

Alueellisilla viranomaisilla on merkittävä ohjauksellinen ja koordinoiva rooli. Aluehallinnon uudistuksen yhteydessä on tärkeää huolehtia alueellisen romaniasian hallinnon asiantuntevuksen säilymisestä, toiminnan kehityksestä ja resursoinnista.

Kunnat ovat keskeisessä asemassa, kun kyse on romaniväestön yhdenvertaisuuden ja osallisuuden toteutumisesta. Tämä koskee niin opetusta, nuorisotyötä, asumista, eri ikä-ryhmien sosiaali- ja terveyspalveluja kuin liikunta- ja kulttuuritoimintaa. Romaniväestön osallisuuden ja yhdenvertaisuuden kannalta on olennaista, että romaniväestö huomioidaan kunnallisissa ja seudullisissa yhdenvertaisuussuunnitelmissa, toiminta- ja kehittämissuunnitelmissa ja eri strategioissa. Romanit huomioivien toimintakäytäntöjen kehittäminen edellyttää myös paikallistasolla monialaisen yhteistyön vahvistamista. Vuorovaikutuksen lisäämisessä paikallisten romanityöryhmien perustaminen ja niiden toiminnan kehittäminen on ohjelman keskeinen toimenpide-esitys. Kuntia kannustetaan romaniväestön asemaa parantavien toimintamallien kehittämiseen erityisellä valtionavustuksella.

Valtakunnallisella romaniasian neuvottelukunnalla on asiantuntija- ja yhteistyöfoorumina merkittävä rooli ohjelman toimeenpanon tukena. Alueellisten romaniasian neuvottelukuntien rooli ohjelman käytännön toimeenpanossa korostuu. Ne ovat linkki niin alueellisen ja paikallistason viranomaistoimintaan kuin romaniväestöön. Niiden toimintaresursseja tulee vahvistaa ohjelman toimeenpanon tueksi.

Romanijärjestöillä on merkittävä rooli vaikuttamistoiminnassa ja yhteistyön kehittämisessä. Niillä on kosketuspinta romaniväestön arkeen. Romanijärjestöt ovat tärkeä tiedon lähde ja vuorovaikutuskanava, olipa kyseessä sitten viranomaistoiminnan kehittäminen tai romaniväestön aktiivisuuden vahvistaminen. Olennainen edellytys on romanijärjestöjen toimintakyvyn ja osaamisen vahvistaminen, johon ohjelmalla pyritään vaikuttamaan. On tärkeä myös lisätä romanijärjestöjen ja muiden kansalaisjärjestöjen välistä yhteistyötä. Kansalaisjärjestötoiminta voi muutoinkin tarjota romaniväestölle luontevan keinon integroitua vahvemmin yhteiskuntaan.

Syrjinnän ehkäisy ja yhdenvertaisuuden edistäminen työmarkkinoilla korostavat työnantajien ja heidän järjestöjensä samoin kuin työntekijäjärjestöjen roolia toimijatahoina. Kielteiset asen-

teet, ennakkoluulot ja suora syrjintä ovat edelleen keskeisiä romanien työmarkkinoille integroitumisen esteitä. Toisaalta työmarkkinoille pyrkivät romanit tarvitsevat myös työelämäietouden vahvistamista.

Ohjelman toimeenpanossa eri painopistealueilla olisi tärkeä vahvistaa yhteyksiä työmarkkinajärjestöihin ja pyrkiä löytämään yhteistyömuotoja, jotka edesauttaisivat ennakkoluulojen purkamista ja työelämän monimuotoisuuden edistämistä. Ohjelman toimeenpanon kannalta myös eri kansalaisjärjestöt, liikuntajärjestöt ja seurakunnat ovat tärkeitä yhteistyötahoja.

5.2 Toimeenpano ja seuranta

Suomen ensimmäinen Romanipoliittinen ohjelma muodostaa kokonaisvaltaisen ja konkreettisen toimenpideohjelman romanien osallisuuden ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi eri elämänalueilla. Ohjelman tavoitteiden toteutuminen riippuu yhtäaikaista kehittämistoimenpiteistä ja niihin kohdistetuista määrärahoista eri hallinnonaloilla ja -tasoilla sekä yhteistyörakenteiden kehittymisestä samoin kuin romaniväestön ja sen järjestöjen aktiivisuudesta ja sitoutumisesta. Tulokset ja niiden kestävyys ovat sidoksissa sekä valtavirtaistamisen tehokkuuteen että määräraakaisten kehittämistoimenpiteiden tuloksellisuuteen ja niiden vakiinnuttamisen onnistumiseen.

Romanipoliittisen ohjelman toimeenpano edellyttää poikkihallinnollisen kehittämistyön koavaa koordinoitua. Valtakunnallisella romaniasiain neuvottelukunnalla ei ole nykyrakenteellaan ja -resursseillaan mahdollisuuksia vastata ohjelman toimeenpanosta ja seurannasta. Myös kansainväliset kokemukset vastaavien kansallisten romanistrategioiden toimeenpanosta ovat osoittaneet, että toimeenpanon jääminen yksittäisten romaniasioista vastaavien yksiköiden vastuulle heikentää ohjelmien toteutumista ja vaikuttavuutta. Vastaavasti laajapohjainen hallinnollinen vastuutus ja poliittinen sitoutuminen romanistrategioiden toteutukseen ovat osoittautuneet menetystekijöiksi. Työryhmä esittää, että valtioneuvoston kanslia ja nimettävä seurantaryhmä vastaavat ohjelman toimeenpanon koordinoinnista sekä toimeenpanon seurannasta yhteistyössä valtakunnallisen romaniasiain neuvottelukunnan kanssa. Eri ministeriöt vastaavat oman hallinnonalansa toimenpiteiden toimeenpanosta. Alueellisilla romaniasiain neuvottelukunnilla on merkittävä rooli erityisesti alueellisen ja paikallistason toimeenpanon tukena.

Romanipoliittiseen ohjelmaan sisältyy sekä lähiajan että pitkántähtäyksen tavoitteita, jonka vuoksi ohjelman toimeenpanoajan on oltava riittävän pitkäkestoinen tulosten aikaansaamiseksi ja niiden arvioimiseksi. Romanipoliittisen ohjelman toimeenpano kytkeytyy Euroopan unionin romanipolitiikan kehittämistä koskeviin suosituksiin ja toimeenpanosta raportoidaan ensimmäisen kerran komissiolle vuosina 2010/2011. Raportoinnin valmistelussa otetaan huomioon romanijärjestöjen osallistumismahdollisuudet.

Ohjelman toimeenpanon tilannearvio laaditaan vuonna 2011, jolloin toimeenpanosuunnitelmaa voidaan täsmentää. Välitarkistus toteutetaan vuonna 2014 ja loppuarvio vuonna 2017. Romanipoliittisen ohjelman toteutumisesta tehdään kansainvälinen arviointi vuonna 2013 ohjelman välitarkistuksen ja mahdollisen uudelleen suuntaamisen tueksi hyödyntämällä Euroopan neuvoston, Euroopan unionin, ETYJ:n ja muiden kansainvälisten instituutioiden romanipolitiikan asiantuntemusta. Arvioinnin toteuttaminen edellyttää rahoituksen varaamista tähän tarkoitukseen.

Valtioneuvosto nimeää romanipoliittisen ohjelman toimeenpanon seurantaan varten erillisen poikkihallinnollisen seurantaryhmän, jossa ovat edustettuina keskeiset ministeriöt, romaniasian neuvottelukunnat, Kuntaliitto, romanijärjestöt ja muut keskeiset toimijatahot. Seurantar ryhmän tehtävänä on vahvistaa ohjelman toimeenpanosuunnitelma ja määrittellä keskeiset seurattavat tulosalueet sekä tavoitteiden toteutumista mittaavat seurantaindikaattorit.

Romanipoliittisen ohjelman seuranta jakautuu toimeenpanon toteutuksen ja asetettujen tavoitteiden toteutumisen seurantaan. Romanipoliittisen ohjelman toimeenpanon ja tavoitteiden toteutumista seurataan erikseen määriteltyjen toimenpiteiden osalta. (Liite 3.) Tämän lisäksi kukin hallinnonala laatii ohjelmassa esitetyille toimenpiteille yksityiskohtaisen toimeenpanosuunnitelman, jonka toteutumisesta raportoidaan vuosittain ohjelman seurantar ryhmälle.

Romaniväestöä koskevan tilastollisen tietopohjan puuttumisen johdosta ohjelman tavoitteiden toteutumisen ja tuloksellisuuden seuranta perustuu lähinnä laadullisten indikaattoreiden määrittämiselle ja niitä koskevalle tiedonhankinnalle, jossa käytetään erilaisia kyselyjä ja selvityksiä tiedonkeruun menetelminä. Seurantaindikaattorien määrittämisessä voidaan hyödyntää esimerkiksi Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen asiantuntemusta sekä meneillään olevan eurooppalaisen romanipolitiikan seurannan kehittämistyön tuloksia ja kansallista syrjinnän seurannan indikaattoreiden kehittämistyötä.

Romaneihin liittyvästä tiedonkeruusta ja sen menetelmistä on käyty runsaasti keskustelua niin kansainvälisesti kuin kansallisestikin. Useat maat ja kansainväliset järjestöt (esimerkiksi EU, FRA, UNPD, EUROSTAT) ovat toteuttaneet romaneihin liittyvää tiedonkeruuta ja käynnistäneet hankkeita tiedonkeruumenetelmien kehittämiseksi. Toistaiseksi tiedonkeruu on ollut hankekohtaista ja vastannut kyseisen hankkeen tiedontarpeeseen sen omassa toimintaympäristössä. Tulevaisuudessa romaneihin liittyvä tiedonkeruu ja sen menetelmien kehittäminen tulisi antaa kansallisten tilastoviranomaisten tehtäväksi, koska niillä on pysyvinä, lakiin perustuvina viranomaisina jatkuvuutta, osaamista ja pääsyä tietokantoihin.

Romanipoliittiselle ohjelmalle laaditaan erillinen viestintäsuunnitelma. Toimeenpanon tueksi toteutetaan ohjelmaan sisältyvä ennakkoluulojen purkamiseen tähtäävä valtakunnallinen tiedotuskampanja. Ohjelmasta järjestetään sen käynnistyessä tiedotustilaisuuksia sekä alueellisille että paikallisille viranomaisille, romanijärjestöille ja romaniväestölle yhteistyössä alueellisten romaniasian neuvottelukuntien kanssa.

6 Yhteenveto ohjelmasta

Romanipoliittisen ohjelman lähtökohdat

Suomen romaniväestöllä on muiden kansalaisten tapaan yhtäläinen oikeus osallistua koulutukseen, käyttää julkisia palveluja sekä osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan toimintoihin. Suomen perustuslaissa on lisäksi turvattu romanien oikeus omaan kieleensä ja kulttuuriinsa. Vähälukuinen romaniväestö on kuitenkin historiallisista syistä ja monista eri tekijöistä, kuten vähäisestä koulutuksesta sekä syrjinnästä ja kielteisistä asenteista johtuen pääväestöön nähden monessa suhteessa heikommassa asemassa. Arvioiden mukaan osaa romaniväestöstä uhkaa syrjäytyminen.

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti joulukuussa 2008 työryhmän valmistelemaan Suomen ensimmäistä romanipoliittista ohjelmaa. Päätöksen taustalla oli pääministeri Matti Vanhasen

antama toimeksianto romaniasiain neuvottelukunnalle valmistella muistio romanien elinolojen kehittämisestä Suomessa. Esiselvitys valmistui kesäkuussa 2008. Työryhmän asettamis päätöksen mukaan työryhmän tehtävänä oli valmistella ja koordinoita romanivähemmistön yhdenvertaisuuteen ja syrjimättömyyteen tähtäävä romanipoliittinen ohjelma. Romanipoliittisen ohjelman kattamisalueet määriteltiin työryhmän toimeksiannossa.

Työryhmän toimikausi oli 1.1.-30.9.2009. Romanipoliittista ohjelmaa valmistellut työryhmä on ollut laajapohjainen. Siihen on kuulunut edustajia kaikilta keskeisiltä hallinnonaloilta, romaniasiain neuvottelukunnista, tutkimuslaitoksista sekä romanijärjestöistä. Vähemmistövaltuutettu on osallistunut asiantuntijana työryhmän työhön. Valmistelussa tavoitteena on ollut romaniväestön oma osallistuminen valmisteluun, minkä vuoksi romaniväestölle järjestettiin useita kuulemistilaisuuksia valmistelun yhteydessä kevään 2009 aikana. Myös kuntien opetus- ja sosiaalitoimen edustajille järjestettiin oma kuulemistilaisuus. Lisäksi valmistelussa on kuultu useita asiantuntijoita eri hallinnonaloilta.

Suomen ensimmäisen romanipoliittisen ohjelman yleisenä tavoitteena on edistää romanien osallisuutta ja yhdenvertaisuutta elämän eri osa-alueilla valtavirtaistamalla yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden edistäminen osaksi yhteiskunnan toimintoja. Muun muassa Euroopan Neuvoston ja Euroopan unionin viimeaikaiset suositukset eurooppalaisen romanistrategian kehittämiseksi tukevat romanipoliittikan kokonaisvaltaista kehittämistä.

Romaniväestön elämässä koulutukseen, asumiseen, työhön ja toimeentuloon sekä hyvinvointiin liittyvät kysymykset kietoutuvat yhteen kulttuuristen tekijöiden sekä syrjintäkokemusten, syrjäytymisen ja ulkopuolisuuden kokemusten kanssa. Nämä muodostavat usein kehän, jossa yhdenvertaisuuden toteutuminen edellyttää toimenpiteitä usealla alueella yhtä aikaa.

Romanipoliittisen ohjelman valmistelussa tavoitteena on ollut laatia kokonaisvaltainen, konkreettinen toimenpideohjelma, jolla voidaan saada aikaan pysyviä ja kestäviä parannuksia romaniväestön asemaan siten, että se vahvistaa romaniväestön omaa vastuunottoa ja toimintakykyä. Tavoitteena on, että tehokkailla ja yhtäaikaisilla toimenpiteillä luodaan edellytykset romaniväestön ihmisoikeuksien ja sosioekonomisen aseman huomattavaksi parantumiseksi yhteiskunnassa, ja että romaniväestön vaikuttamismahdollisuudet ja integroituminen yhteiskuntaan vahvistuvat, samalla kun romanikulttuuri ja -identiteetti säilyvät elävinä ja kehittyvät.

Vaikka ohjelmassa on nostettu esiin useita kehittämiskohteita, jotka edellyttävät yhteiskunnan ja viranomaisten panostusta romanien osallisuuden ja yhdenvertaisuuden lisäämiseksi, on ohjelmassa keskeisenä periaatteena romaniväestön oman toimijuuden ja toimintakyvyn vahvistaminen. Tämä merkitsee myös tarvetta vahvistaa romanijärjestöjen osaamista ja toimintakykyä.

Romanipoliittisen ohjelman lähtökohtana on, että nykyinen lainsäädäntö ja palvelujärjestelmä luo hyvän pohjan romaniväestön yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Ohjelman keskeiset keinot yhdenvertaisuuden edistämiseksi ovat syrjimättömyyden valtavirtaistaminen, mikä edellyttää romaniväestön tarpeiden huomioon ottamista suunnittelussa ja päätöksenteossa sekä yhdenvertaisuuden suunnitelmallista edistämistä. Tämän lisäksi tarvitaan erityistoimenpiteitä romaniväestön osallisuuden ja tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutumiseksi. Käytännössä yhdenvertaisuus ja osallisuus toteutuvat arjessa ja paikallisella tasolla. Tästä syystä kuntien rooli korostuu yhdenvertaisuuden edistämässä. Romanipoliittisessa ohjelmassa esitetään valtion talousarvioon liitettäväksi erityisavustus kunnille ohjelmassa esitettyjen, romaniväestön yhdenvertaisuutta edistävien ja peruspalveluja täydentävien toimintakäytäntöjen kehittämiseksi.

Romanipoliittisen ohjelman painopistealueet ja toimintalinjaukset

Romanipoliittinen ohjelma kattaa kuusi painopistealuetta romanien osallisuuden ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Painopisteisiin sisältyy yhteensä kymmenen toimintalinjausta osatavoitteineen ja toimenpiteineen:

Romanilasten ja -nuorten koulutukseen osallistumisen vahvistaminen.

Toimintalinjaus 1. Lisätään romanilasten osallistumista ja yhdenvertaisuutta varhaiskasvatuksessa

Toimintalinjaus 2. Lisätään romanilasten ja -nuorten osallisuutta ja yhdenvertaisuutta perusopetuksessa ja toisen asteen koulutuksessa

Aikuisen romaniväestön koulutukseen hakeutumisen vahvistaminen ja romanien työmarkkinoille sijoittumisen edistäminen.

Toimintalinjaus 3. Tehostetaan romaniväestön osallistumista ammatilliseen koulutukseen

Toimintalinjaus 4. Tuetaan ja edistetään romaniväestön sijoittumista työmarkkinoille

Romaniväestön yhdenvertaisen kohtelun ja palveluihin pääsyn edistäminen.

Toimintalinjaus 5. Edistetään romaniväestön hyvinvointia ja tehostetaan sosiaali- ja terveyspalvelujen kohdentumista

Toimintalinjaus 6. Turvataan yhdenvertainen kohtelu asumisessa ja vähennetään turvattomuutta

Romanikielen ja -kulttuurin säilymisen ja kehittymisen tukeminen.

Toimintalinjaus 7. Edistetään romanikielen ja -kulttuurin kehittymistä

Romaniväestön yhdenvertaisuuden edistäminen ja syrjinnän ehkäiseminen.

Toimintalinjaus 8. Vahvistetaan romaniväestön yhdenvertaisuutta ja syrjimättömyyttä

Romanipolitiikan kehittäminen ja romaniväestön osallistumismahdollisuuksien vahvistaminen.

Toimintalinjaus 9. Kehitetään romaniasiain hallinnollisia rakenteita ja vahvistetaan romanipolitiikkaa ja sen toimeenpanoa

Toimintalinjaus 10. Edistetään osallistumista kansainväliseen yhteistyöhön romanikysymyksissä

Romaniväestön koulutukseen osallistumisen vahvistaminen ja yleinen koulutustason nostaminen ovat romanipoliittisen ohjelman ensisijaisia tavoitteita. Sen kautta aukeavat ovet sekä työmarkkinoille ja laajemminkin yhteiskunnalliseen osallisuuteen täysivaltaisina kansalaisina. Sosioekonominen eriytyminen alkaa jo varhaislapsuudessa, minkä vuoksi romanilasten osallistuminen varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen on ensiarvoisen tärkeää. Tarvitaan myös varhaiskasvatushenkilöstön tiedon lisäämistä romaniväestöstä ja erityisesti tukea romanivanhemmille sekä yhteistyön vahvistamista romanikotien kanssa. (*Toimintalinjaus 1*)

Romanilasten ja -nuorten osallistuminen perusopetukseen, koulunkäynnin tukeminen ja siirtyminen perusopetuksesta toisen asteen koulutukseen ovat keskeisiä kehittämisalueita romaniväestön koulutustason nostamiseksi. Romanipoliittisen ohjelman tavoitteena on edistää sellaisten toimien ja toimintatapojen kehittämistä opetuksessa ja kouluyhteisössä, joilla tuetaan romanilasten ja -nuorten kouluttautumista. (*Toimintalinjaus 2*)

Ammatin tai ammatillisen osaamisen puuttuminen on yksi keskeisistä esteistä romanien pääsyssä työmarkkinoille. Hyvin monet romanit hakeutuvat koulutukseen ja työelämään vasta aikuisiällä. Tämä johtuu romanien erilaisesta elämäkkaaresta, johon liittyy aikuistuminen ja perheen perustaminen verrattain nuorella iällä. Koulutukseen ja työmarkkinoille osallistumisen tukemiseksi tarvitaan siksi toimia erityisesti aikuisen romaniväestön ammatillisen koulutuksen vahvistamiseksi. *(Toimintalinjaus 3)*

Vähäinen koulutus, ammatillisen osaamisen puuttuminen ja vähäinen työkokemus ovat ennakko-ohjelmien ja syrjinnän ohella romanien työmarkkinoille sijoittumisen esteitä. Romanipoliittisen ohjelman tavoitteena on romaniväestön koulutuksen vahvistamisen ohella tehostaa sellaisia työhallinnon toimia ja kehittää sellaisia työllistymisen tukiprosesseja, jotka edistävät romanien sijoittumista työmarkkinoille. Tämä edellyttää myös työelämäyhteyksien vahvistamista ja tiedotuksen lisäämistä romaniväestön kohtaamasta syrjinnästä. *(Toimintalinjaus 4)*

Väestön terveyserojen on todettu kasvaneen. Tiedot romaniväestön elinolosuhteista ja hyvinvointiin liittyvistä kysymyksistä samoin kuin sosiaali- ja terveystalouteihin liittyvistä tarpeista ja palveluiden kohdentumisesta ovat vähäisiä tai hajanaisia. Tämän vuoksi tarvitaan erilliselvikkeitä tilanteen kartoittamiseksi ja kehittämistoimenpiteiden kohdentamiseksi. Osaa romaniväestöstä uhkaa syrjäytyminen, mikä vuoksi tarvitaan toimenpiteitä sekä lasten, nuorten, perheiden että vanhusten tukemiseksi. *(Toimintalinjaus 5)*

Romanit ovat merkittävässä määrin riippuvaisia yhteiskunnan tukemasta asumisesta, koska heidän on vaikea saada asuntoa yksityisiltä vuokramarkkinoilta heikon taloudellisen asemansa ja heihin kohdistuvien ennakko-ohjelmien vuoksi. Romaniväestön asumiseen liittyy edelleen useita ongelma-alueita, joiden korjaamiseksi ja yhdenvertaisen kohtelun varmistamiseksi romanipoliittisessa ohjelmassa esitetään toimenpiteitä. Romanien kokemaa syrjintää ja arjen raskautta ovat myös omiaan lisäämään romaniväestön turvattomuutta ja heikentämään luottamusta valtaväestöön ja viranomais toimintaan. Tavoitteena on kehittää viranomaiskäytäntöjä turvattomuuden vähentämiseksi. *(Toimintalinjaus 6)*

Romanien oikeus omaan kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen on turvattu perustuslaissa. Romanikieli on uhanalainen kieli ja sen osaaminen ja käyttö on vähentynyt romaniväestön keskuudessa. Romanikielen säilyminen kehittämällä muun muassa sen opetuksen edellytyksiä on romanien kulttuuristen oikeuksien toteutumisen edellytys. Romanipoliittisen ohjelman tavoitteena on vahvistaa sekä romanikielen säilymistä edellytyksiä, että romanien kulttuuristen oikeuksien ja myönteisen näkyvyyden vahvistamista. *(Toimintalinjaus 7)*

Romanit ovat keskimäärin pääväestöä huonommassa asemassa työelämään, asumiseen ja tarpeita vastaaviin palveluihin pääsyssä heihin kohdistuvan syrjinnän ja kielteisten ennakko-ohjelmien vuoksi. Romanipoliittisen ohjelman tavoitteena on erityisesti kehittää toimia syrjinnän tunnistamiseksi ja ehkäisemiseksi sekä vahvistaa yhdenvertaisuuden edistämistä tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti tehostamalla yhdenvertaisuussuunnittelua. *(Toimintalinjaus 8)*

Vaikuttava romanipoliittinen edellyttää jatkuvuutta ja sen toimeenpanon vahvistamista. Romanipoliittisen ohjelman tavoitteena on tehostaa romanipoliittisen kehittämistä vahvistamalla hallinnollisia rakenteita eri tasoilla, erityisesti paikallisella tasolla, lisäämällä romaniväestön omia osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia sekä edistämällä romanipoliittisen toimeenpanoa. *(Toimintalinjaus 9)*

Romanit ovat yhteiseurooppalainen vähemmistö. Suomi on ollut monin tavoin aloitteellinen romanikysymysten esille nousemisessa eurooppalaisissa yhteistyöelimissä. Euroopan tasolla

kehitys on kulkenut kohti kokonaisvaltaista romanipolitiikan kehittämistä. Tavoitteena on, että Suomi jatkossakin osallistuu ja aktiivisesti vaikuttaa eurooppalaisen romanistrategian muovautumiseen tuomalla oman asiantuntemuksensa mukaan kehittämiseen ja tarjoamalla malleja ja kokemuksia osallisuuden ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi samoin kuin oppimalla muiden maiden kokemuksista. *(Toimintalinjaus 10)*

Keskeisiä toimenpide-ehdotuksia ohjelman eri toimintalinjauksissa

Romanipoliittiseen ohjelmaan sisältyy lyhyen ja pidemmän aikavälin tavoitteita ja toimenpiteitä. Osa toimenpide-ehdotuksista on varsin konkreettisia, osa edellyttää yksityiskohtaista kehittämissuunnitelmaa. Romanipoliittisesta ohjelmasta on seuraavaan nostettu keskeisiä toimenpide-ehdotuksia, joiden toteutumista ehdotetaan erityisesti seurattavaksi.

- Sisällytetään romanien yhdenvertaisuuden edistämiseksi valtion talousarvioon kiinteä määräraha, 3 miljoonaa euroa, valtionavustukseksi kunnille romaniväestölle suunnattujen tukitoimien, peruspalveluja täydentävien palvelujen ja yhteistyörakenteiden kehittämiseksi. *(Toimintalinjaus 9)*
- Otetaan romanilasten erityistarpeet huomioon valmisteltaessa ja uudistettaessa varhaiskasvatuksen perusteet. *(Toimintalinjaus 1)*
- Parannetaan romanikielen opetuksen edellytyksiä tuottamalla romanikulttuuria esittelevää ja romanikielistä virike- ja opetusmateriaalia päivähoitoon ja esiopetukseen ikäryhmälle 0-6 -vuotiaat. *(Toimintalinjaus 1)*
- Tuetaan romanilasten perusopetuksen kehittämishankkeissa syntyneiden hyvien toimintamallien levittämistä ja vakiinnuttamista valtakunnallisesti opetustoimen käytäntöihin. *(Toimintalinjaus 2)*
- Toteutetaan selvitys aikuisen romaniväestön koulutustarpeesta ja laaditaan sen pohjalta kehittämissuunnitelmat ammatillisen koulutuksen suuntaamiseksi ja kehittämiseksi. *(Toimintalinjaus 3)*
- Toteutetaan yhteistyössä TE -keskusten kanssa ESR -rahoitteinen pilottihanke, jossa kehitetään romaneille suunnattuja ohjaus- ja tukipalveluja kouluttamalla romanitaustaisia tukihenkilöitä työllistymisen ohjausprosesseihin. *(Toimintalinjaus 4)*
- Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) toteuttaa laajan tutkimuksen, jossa selvitetään romaniväestön elinolosuhteisiin, terveyteen, hyvinvointiin ja asumiseen liittyvää tilannetta sekä romaniväestön palvelutarpeita. *(Toimintalinjaus 5)*
- Selvitetään, minkä alueellisen sosiaalialan osaamiskeskuksen tehtäväksi voitaisiin antaa erityisosaamisalueena romaniväestön sosiaali- ja terveyspalvelujen sekä sitä koskevan tiedotuksen ja koulutuksen kehittäminen. *(Toimintalinjaus 5)*
- Selvitetään mahdollisuuksia käynnistää erillinen, romanien asumisongelmien ratkaisemiseen ja hyvien toimintamallien kehittämiseen ja levittämiseen tähtäävä valtakunnallinen hanke yhteistyössä keskeisten hallinnonalojen ja toimijatahojen kanssa. *(Toimintalinjaus 6)*
- Selvitetään edellytyksiä romanikielen yliopistotasoisesta opetuksen järjestämiseksi tarkoituksenmukaisella tavalla. *(Toimintalinjaus 7)*
- Varataan valtion talousarvioon lisärahoitusta romanien taiteellisen toiminnan edistämiseen ja esittämiseen. *(Toimintalinjaus 7)*
- Toteutetaan valtakunnallinen, romaneihin kohdistuvien ennakkoalojen purkamiseen tähtäävä tiedotuskampanja romanivähemmistön näkyvyyden lisäämiseksi ja romanipoliittisen ohjelman toimeenpanon tueksi. *(Toimintalinjaus 8)*

- Kehitetään romanijärjestöjen osaamista ja toimintamahdollisuuksia toteuttamalla voimavaraistamisen pilottihanke romaniväestön vaikuttamismahdollisuuksien lisäämiseksi. (*Toimintalinjaus 9*)
- Vahvistetaan yhteistyörakenteita romaniväestön osallisuuden lisäämiseksi edistämällä paikallisten romanityöryhmien perustamista niihin kuntiin tai seutukuntiin, joissa asuu romaniväestöä. (*Toimintalinjaus 9*)
- Vahvistetaan romanipolitiikan toimeenpanoa perustamalla asiantuntijan virka RONKiin ja nimeämällä romanasioista vastaavat virkamiehet eri hallinnonaloja edustaviin ministeriöihin. (*Toimintalinjaus 9*)
- Sisällytetään valtioneuvoston periaatepäätös romanipoliittisen ohjelman toimeenpanosta osaksi seuraavan hallituksen ohjelmaa. (*Toimintalinjaus 9*)
- Laaditaan Suomelle kansallinen ja kansainvälinen romanistrategia ja luodaan romanipolitiikan koordinointiin ministeripoliittisiin keskusteluihin perustuva toimintakäytäntö. (*Toimintalinjaus 10*)

Romanipoliittisen ohjelman toimeenpano ja seuranta

Ohjelman tarkoituksena on vahvistaa romanien yhdenvertaisuutta ja luoda edellytyksiä romaniväestön omien voimavarojen käyttöön saamiseksi ja aktivoitumiseksi. Ohjelman keskeiset keinot ovat syrjimättömyyden ja yhdenvertaisuuden edistämisen valtavirtaistaminen sekä erityistoimenpiteet. Oleellista on, että olemassa oleva lainsäädäntö ja yhteiskunnalliset palvelurakenteet tarjoavat hyvät lähtökohdat romanit huomioon ottavien toimenpiteiden kehittämiseksi ja valtavirtaistamiselle. Tulokset ja niiden kestävyys ovat sidoksissa sekä valtavirtaistamisen tehokkuuteen että määräaikaisten kehittämistoimenpiteiden tuloksellisuuteen ja niiden vakiinnuttamisen onnistumiseen.

Ohjelman toimeenpanossa ja käytännön toimissa korostuu poikkihallinnollisen yhteistyön tarve. Ohjelman tavoitteiden toteutuminen riippuu yhtäaikaista kehittämistoimenpiteistä ja niihin kohdistetuista määrärahoista eri hallinnonaloilla ja -tasoilla sekä yhteistyörakenteiden kehittämisestä samoin kuin romaniväestön ja sen järjestöjen aktiivisuudesta ja sitoutumisesta.

Romanipoliittisen ohjelman toimeenpano edellyttää poikkihallinnollisen kehittämistyön koavaa koordinoitua. Valtakunnallisella romaniasiain neuvottelukunnalla ei ole nykyrakenteellaan ja -resursseillaan mahdollisuuksia vastata ohjelman toimeenpanosta ja seurannasta. Kansainväliset kokemukset vastaavien kansallisten romanistrategioiden toimeenpanosta ovat osoittaneet, että laajapohjainen hallinnollinen vastuutus ja poliittinen sitoutuminen romanistrategioiden toteutukseen ovat menestystekijöitä tuloksellisuuden ja vaikuttavuuden kannalta. Työryhmä esittää, että valtioneuvoston kanslia ja nimettävä seurantaryhmä vastaavat ohjelman toimeenpanon koordinoinnista sekä toimeenpanon seurannasta yhteistyössä valtakunnallinen romaniasiain neuvottelukunnan kanssa. Eri ministeriöt vastaavat oman hallinnonalansa toimenpiteiden toimeenpanosta. Ohjelman toteutumista arvioidaan määräajoin.

Alueellisilla romaniasiain neuvottelukunnilla on merkittävä rooli erityisesti alueellisen ja paikallistason toimeenpanon tukena. Kuntia kannustetaan perustamaan paikallisia romanityöryhmiä ja hyödyntämään esitettyä valtionavustusta osallisuutta lisäävien toimintakäytäntöjen kehittämiseksi.

**LIITE 1. Romanipoliittista ohjelmaa valmisteelleen työryhmän kokoonpano
1.1.–30.9.2009**

Nimi	Tehtävä/Organisaatio
Puheenjohtaja Haavisto, Pekka	kansanedustaja, valtakunnallisen romaniasiain neuvottelukunnan puheenjohtaja
Varapuheenjohtaja Arrhenius, Viveca	neuvotteleva virkamies, sosiaali- ja terveysministeriö
<u>Jäsenet</u> (Suluissa henkilökohtaiset varajäsenet)	
Biskop, Maria (Mäkeläinen, Arja)	ylitarkastaja, opetusministeriö opetusneuvos, opetusministeriö
From-Emmesberger, Sofie Granqvist, Kimmo (Hänninen, Anneli)	yksikön päällikkö, ulkoasiainministeriö (11.8.2009 alkaen) erikoistutkija, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus erikoistutkija, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus
Grönfors, Janette Haavisto-Vuori, Päivi (Lähdesmäki, Timo)	puheenjohtaja, Nevo Roma ry neuvotteleva virkamies, työ- ja elinkeinoministeriö neuvotteleva virkamies, työ- ja elinkeinoministeriö
Halmetoja, Raila Huttu, Henna (Lindgren, Henry)	toimittaja, Romanitaiteenkeskus ry suunnittelija, Pohjois-Suomen romaniasiain neuvottelukunta (28.2.2009 saakka) romanikulttuurin ohjaaja, Pohjois-Suomen romaniasiain neuvottelukunta
Hynynen, Raija (Pietiläinen, Jorma) Jääpuro, Unto (Majaniemi, Päivi)	asuntoneuvos, ympäristöministeriö ylitarkastaja, ympäristöministeriö varapuheenjohtaja, Suomen romaniyhdistys ry sihteeri, Suomen romaniyhdistys ry
Kauppinen, Timo (Karjalainen, Jouko) Keskinen, Sinikka (Makkonen, Timo)	erikoistutkija, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos tutkija, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos erityisasiantuntija, sisäasiainministeriö ylitarkastaja, sisäasiainministeriö
Kurkinen, Mirja (Westermarck, Ulla) Laiti, Malla	hallitusneuvos, oikeusministeriö ylitarkastaja, oikeusministeriö suunnittelija, Etelä-Suomen alueellinen romaniasiain neuvottelukunta
(Lehmusta, Taito)	varapuheenjohtaja, Etelä-Suomen alueellinen romaniasiain neuvottelukunta
Lindberg, Tuula	suunnittelija, Länsi-Suomen alueellinen romaniasiain neuvottelukunta
(Lindström, Tenho)	merkonomi, Länsi-Suomen alueellinen romaniasiain neuvottelukunta
Lindberg, Väinö	varapuheenjohtaja, valtakunnallinen romaniasiain neuvottelu-

(Friman, Alida) Mämmi, Leena	kunta merkonomi, valtakunnallinen romaniasiain neuvottelukunta suunnittelija, Pohjois-Suomen alueellinen romaniasiain neuvottelukunta (1.3.2009 alkaen)
Nissilä, Leena (Rajala, Susanna) Pikkarainen, Tiina Valentin, Helena	opetusneuvos, Opetushallitus erityisasiantuntija, Opetushallitus harjoittelija, ulkoasiainministeriö (28.2.2009 saakka) suunnittelija, Itä-Suomen alueellinen romaniasiain neuvottelukunta
Varjola, Tino (Florin, Kyösti) (Vuolasranta, Miranda) Viemerö, Jaana Åkerlund, Tuula (Rauhala, Leena) Ärling, Katja (Lindgren, Tuula) Sihteeristö: Friman-Korpela, Sarita Syrjä, Hannele	puheenjohtaja, Suomen Romani Foorumi ry toiminnanjohtajan sijainen, Suomen Romanifoorumi ry toiminnanjohtaja, Suomen Romanifoorumi ry erityisasiantuntija, Kuntaliitto toiminnanjohtaja, Romano Missio ry kansanedustaja, hallituksen puheenjohtaja, Romano Missio ry valtiotieteen yo, Kromana ry työnsuunnittelija, Kromana ry ylitarkastaja, sosiaali- ja terveysministeriö työryhmän sihteeri, projektikoordinaattori, Etelä-Suomen lääninhallitus
Asiantuntijat: Hedman, Henry Suurpää, Johanna	tutkija, Kotimaisten kielten tutkimuslaitos Vähemmistövaltuutettu

LIITE 2. Toimintalinjausten nykytilanteen kuvaus ja liittyminen muuhun kehittämiseen

1. Romanilasten osallisuuden ja yhdenvertaisuuden edistäminen varhaiskasvatuksessa

Nykytilanne ja kehittämistarpeet

Romanien koulutuksellinen eriytyminen suhteessa pääväestöön alkaa jo lapsuudessa, joten romaniväestön koulutustason nostaminen on aloitettava varhaiskasvatuksesta. Vain osa romanilapsista on päivähoidon piirissä ja osallistuu esiopetukseen. Opetushallitus teki vuosina 2001- 2002 selvityksen romanilasten perusopetuksen tilasta. Koulutoimen esiopetuksen piirissä esiopetuksessa romanilapsia oli vähän. Todennäköisesti romanilapsia on kuitenkin osallistunut päivähoidossa tapahtuvaan esiopetukseen. Lukumääristä ei kuitenkaan ole tehty valtakunnan tasolla kyselyä. Esiopetukseen ja päivähoitoon osallistuneiden romanilasten kohdalla ongelmana ovat olleet runsaat poissaolot ja siten osallistumisen epäsäännöllisyys. Tästä johtuen esiopetukseenkaan osallistuneet romanilapset eivät välttämättä ole saavuttaneet kaikkia niitä kouluvalmiuksia, joita koulun aloittaminen vaatii.

Virikkeellinen kasvuympäristö sekä koulunkäynti- että oppimisvalmiuksien kehittyminen ovat edellytyksenä romanilasten suoriutumiselle koulujärjestelmässä ja menestymiselle opinnoissa. Kaikilla romanivanhemmillä ei ole valmiuksia tukea lasten koulunkäyntiä valmistavien tietojen ja taitojen oppimista. Romanien perinteiseen kasvatustapaan ei ole kuulunut lasten hienomotorisia taitoja kehittävä askartelu, joten lapsilla on ollut usein vaikeuksia käden taidoissa. Myöskään romanilasten suomen kielen oppiminen ja sanavarasto eivät välttämättä kehity ikätovereiden tapaan. Kielelliset vaikeudet ja vähäinen sanavarasto johtuvat siitä, että kielen oppiminen perustuu puhuttuun kieleen. Romaniväestön puhuma suomen kieli poikkeaa valtavirrasta sanavarastoltaan ja fraseologialtaan. Romanivanhempien suomen kielen hallinta saattaa olla heikko myös siitä syystä, että romanikodeissa on usein puhuttu sekaisin romanin, suomen ja ruotsin kieltä.

Romanilapset on perinteisesti hoidettu kotona. Romanivanhemmat eivät aina ole tietoisia varhaiskasvatuksen merkityksestä lasten koulunkäynnin kannalta. Vanhemmuuden tukeminen yhteistyömallien ja -rakenteiden kehittämisen avulla on romanilasten varhaiskasvatuksen kehittämisessä tunnistettu olennaiseksi kohteeksi. Tähän tarvitaan neuvoloiden, päiväkotien ja romaniperheiden välisen vuorovaikutuksen lisäämistä. Romanitaustaisilla tuki- ja yhteyshenkilöillä romaniperheiden ja palvelujärjestelmän välillä on tässä yhteistyössä todettu olevan suuri, myönteinen merkitys. Erityisesti yksinhuoltajat tarvitsevat vahvaa tukiverkkoa, jotta myös mahdollinen, sukupolvet ylittävä syrjäytymisuhka kyetään ehkäisemään.

Kehittämistavoitteena on vahvistaa romaniperheiden tietämystä varhaiskasvatuksen merkityksestä, tukea vanhemmuutta ja lisätä romanilasten osallistumista varhaiskasvatukseen koulunkäynti- ja oppimisvalmiuksien varmistamiseksi. Romanilasten osallisuuden edistämiseksi varhaiskasvatuksessa tarvitaan päiväkotihenkilöstön tiedon lisäämistä romanilasten olosuhteista sekä osallistumista tukevien toimintamuotojen ja yhteistyörakenteiden kehittämistä.

Hallinnon näkökulmasta varhaiskasvatuksen kehittäminen edellyttää sitä, että hedelmälliselle, sektorirajat ylittävälle ammatilliselle yhteistyölle luodaan hyviä ja toimivia käytäntöjä. Ro-

maniväestön näkökulmasta tämä edellyttää ongelmien tunnistamista varhaisessa vaiheessa, erilaisten tukitoimien tuntemista ja uskallusta käyttää tarvittavia palveluja.

Liittymät muuhun kansalliseen kehittämiseen

Toimintalinjaus linkittyy sekä hallituksen politiikkaohjelmiin että hallinnonalakohtaisiin kehittämishjelmiin. Hallituksen Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma kohdistuu lapsilähtöisen yhteiskunnan vahvistamiseen, lapsiperheiden hyvinvointiin ja syrjäytymisen ehkäisyyn. Sen tavoitteena on kiinnittää erityistä huomiota mm. lasten ja nuorten tukemiseen sekä syrjäytymisuhkien ja pahoinvoinnin varhaiseen tunnistamiseen, huostaanottojen vähentämiseen, terveyserojen kaventamiseen sekä terveiden elintapojen ja mielenterveyden edistämiseen. Politiikkaohjelmassa kehitetään muun muassa vanhemmuutta tukevaa perhekeskusmallista palvelujärjestelmää. Tämä on myös romaniperheiden kannalta merkityksellinen kehittämisalue.

Sosiaali- ja terveysministeriön strateginen ohjausväline, KASTE -ohjelma vuosille 2008-2011, tähtää muun muassa palvelujen ja toimintamallien kehittämiseen sekä väestön osallisuuden lisäämiseen ja syrjäytymisen vähentämiseen. Lasten ja nuorten kehityksen tukeminen on ohjelman tärkeä osa-alue. Ohjelmassa painotetaan ennaltaehkäisevää toimintaa ja varhaista puuttumista. Vaikka ohjelman toimenpiteet eivät kohdistu yksittäisiin asiakasryhmiin, palveluja ja toimintamalleja kehitettäessä romanivähemmistön erityiset tarpeet tulisi huomioida ohjelman toimenpiteitä toteutettaessa.

Paikallisella tasolla, etenkin romaniväestöltään suurissa kunnissa, tulee ottaa lastensuojelulain edellyttämässä kunnallisissa lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmissa huomioon myös sekä romaniperheiden tilanne että romanilasten varhaiskasvatuksen tarpeet ja toimenpiteiden kehittäminen.

2. Romanilasten ja nuorten osallisuuden ja yhdenvertaisuuden lisääminen perusopetuksessa ja toisen asteen koulutuksessa

Nykytilanne ja kehittämistarpeet

Vaikka halu kouluttautumiseen on viime vuosina lisääntynyt romaniväestön keskuudessa, on koulutukseen osallistumisessa havaittavissa väestön sisäisiä eroja. Osaa romanilapsista ja -nuorista uhkaa syrjäytyminen. Monien romanioppilaiden peruskoulu jää kesken tai oppilaat eivät saavuta sellaisia perustaitoja, jotka ovat välttämättömiä toisen asteen koulutukseen pääsemiseksi ja opinnoissa menestymiseksi. Heikko koulumenestys on usein seurausta sekä pois-saoloista että puutteellisista oppimisvalmiuksista, mikä heikentää puolestaan oppimismotivaatiota.

Opetushallituksen selvityksen (2003)¹ mukaan perusopetuksessa luokalle jääminen, erityisopetukseen siirtäminen, koulun keskeyttäminen ja koulukiusaamisen kohteeksi joutuminen ovat romanilasten koulunkäynnin kannalta avainalueita, joihin tulee kohdistaa erityistoimenpiteitä.

¹ Opetushallitus, 2004. Romanilasten perusopetuksen tila. Selvitys lukuvuodelta 2001-2002.

Selvityksen mukaan luokalle jääneiden osuus oli pääväestöä merkittävästi suurempi, jossakin koulutuksen vaiheessa luokalle jääneitä oli 19 %. Kun vuonna 2002 kaikista oppivelvollisista erityisopetusta sai jossakin muodossa 20 %, sai sitä selvityksen piiriin kuuluneista romanioppilaista 50 %. Huomattavasti yli puolet 7-9-luokkalaisista erityisopetukseen siirretyistä romanioppilaista opiskeli osittain tai kokonaan mukautettujen (yksilöllisten) oppimäärien mukaisesti. Tällä on usein ratkaiseva merkitys jatko-opintoihin pääsyn kannalta. Romanivanhemmat eivät ole aina tietoisia erityisopetukseen siirron mahdollisista seuraamuksista. Romanioppilailla on selvityksen mukaan myös ikäluokassaan muita enemmän poissaoloja ja peruskoulun keskeyttämiä.

Romanilapsilla on lain mukaan oikeus saada romanikielen opetusta. Vuonna 2006 vain 124 arviolta noin tuhannesta romanioppilaasta sai romanikielen opetusta. Romanikieltä opetettiin toisin sanoen pienelle osalle opetukseen oikeutetuista. Koulukiusaaminen on romanivanhempien kuulemisen perusteella edelleen romanilasten ja -nuorten arkea, mikä osaltaan heikentää lasten itsetuntoa ja laskee koulunkäyntimotivaatiota.

Entistä useammat suomalaiset nuoret valitsevat ammatilliset opinnot lukion sijasta. Kilpailu koulutuspaikoista on kiristynyt ja peruskoulun päättötodistuksella on yhä suurempi merkitys koulutukseen pääsyssä. Yläkouluikäiset romanilapset ovat koulunkäynnin kannalta erityisen haasteellisessa vaiheessa, jolloin motivointiin, oppilaanohjaukseen ja opintojen loppuunsaattamiseen tulee kiinnittää erityisesti huomiota.

Romanilasten ja -nuorten kannalta siirtymät alakoulusta yläkouluun sekä peruskoulusta toisen asteen koulutukseen ovat kriittisiä vaiheita. Opinto-ohjauksen ja oppilas- ja opiskelijahuollon vahvistaminen ovatkin romaninuorten kannalta keskeisiä kehittämisalueita. Romanilapsilla on omassa yhteisössään vielä toistaiseksi vähän malleja koulutukseen hakeutuneista ja eri ammateissa toimivista romaneista, mikä korostaa oppilaanohjauksen ja ammatinvalinnan ohjauksen merkitystä romaninuorten kannalta.

Edellä mainitun Opetushallituksen selvityksen mukaan kodin ja koulun yhteistyössä on edelleen puutteita. Koulutoimi ja opetushenkilöstö tuntevat romanikulttuuria ja romaniväestön olosuhteita huonosti. Kodin ja koulun yhteistyön kehittäminen ja toisaalta vanhemmuuden tukemiseen tähtäävät toimet ovat tärkeitä elementtejä romanilasten koulunkäynnin tukemisessa. Romanitaustaisen opetus- ja tukihenkilöstön avulla² sekä paikallisten romanityöryhmien toiminnalla voidaan tukea kokemusten mukaan merkittävästi romanilasten koulunkäyntiä ja koulumenestystä.

Liittymät muuhun kansalliseen kehittämiseen

Lapsiin ja nuoriin kohdistuu jo useita kehittämisohjelmia ja rakenteet kehittämiselle ovat hyvät. Ohjelmien toimeenpanossa ja toimenpiteitä kehitettäessä on kuitenkin erityinen tarve varmistaa, että niissä huomioidaan romanilasten ja -nuorten tilanne ja tarpeet.

Monet romanilasten koulunkäyntiin liittyvistä ongelma-alueista koskettavat myös tuhansia pääväestöön kuuluvia nuoria ja heidän perheitään suomalaisessa yhteiskunnassa. Osa nuorista ei hakeudu eri syistä toisen asteen koulutukseen. Syrjäytymisvaarassa olevien nuorten osalta

² Pekka Junkala & Sanna Tawah, 2009. Enemmän samanlaisia kuin erilaisia. Romanilasten ja nuorten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomessa. lapsivaltuutetun toimiston julkaisuja 2009:2.

on kannettu huolta pitkään. Sekä nivelvaiheiden tukemiseksi että koulukiusaamisen poistamiseksi on käynnistetty erilaisia ohjelmia ja toimenpiteitä. Näitä toimenpiteitä kehitettäessä kulttuurisensitiivinen lähestymistapa edesauttaa myös romaninuorten tilanteen tunnistamista ja ennalta ehkäisee heidän syrjäytymistään.

Painopisteen toteutusta tukevat erityisesti hallituksen Lasten, nuorten ja perheiden politiikka-ohjelma, jossa nuorten hyvinvoinnin edistäminen, syrjäytymisen ehkäiseminen ja koulutukseen motivoiminen on keskeinen tavoite. Ohjelmassa painotetaan myös koulukiusaamisen ehkäisyä. Koulukiusaamisen ehkäisemiseen tähtää lisäksi valtakunnallinen KiVa koulu –ohjelma, joka on kaikkien perusopetusta antavien koulujen käytettävissä lukuvuodesta 2009–2010.

Nuorisolain mukainen lapsi- ja nuorisopolitiikan tavoitteet kirjaava, poikkihallinnollinen Lapsi ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma 2007–2011 muodostaa perustan lasten, nuorten ja perheiden politiikkaohjelmalle. Se sisältää yli 300 toimenpidelinjausta nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi, osallisuuden lisäämiseksi sekä koulutukseen ja työelämään osallistumisen edistämiseksi. Ohjelmassa painotetaan moninaisuutta ja yhdenvertaisuutta sekä etnisiin vähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten sosiaalista vahvistamista. Tämä on muun ohella merkintyn romaninuorten kansalaistoiminnan lisääntyvää tukemista opetusministeriöstä.

Myös sosiaali- ja terveysministeriön KASTE-ohjelmassa painotetaan lapsia ja nuoria sekä varhaista puuttumista. Lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämistä tukevat myös lastensuojelulain edellyttämät kunnalliset hyvinvointisuunnitelmat, joita ollaan laatimassa vuoden 2009 aikana.

Erityisesti perusopetukseen liittyen toteutetaan opetusministeriön hallinnonalalla vuosina 2008–2011 perusopetuksen laadun kehittämiseen tähtäävää ohjelmaa, jolla pyritään tukemaan kuntia opetuksen kehittämisessä. Ohjelmassa painotetaan kehittämiskohteina romanilastenkin opetuksen kannalta tärkeitä alueita, kuten tehostetun ja erityisen tuen parantaminen perusopetuksessa, oppilaanohjauksen palvelurakenteen kehittäminen, oppilas- ja opiskelijahuollon palvelurakenteen kehittäminen, kodin ja koulun yhteistyön kehittäminen sekä opettajien täydennyskoulutuksen tehostaminen. Myös maahanmuuttajien valmistavan opetuksen laajentamista painotetaan. Valmistavan opetuksen malleilla olisi merkitystä myös romaninuorten koulutuksen tukena.

Opetushallituksessa toteutetaan erityisesti romanilasten perusopetuksen kehittämiseen tähtäviä toimenpiteitä. Parhaillaan on meneillään vuonna 2007 käynnistynyt perusopetusprojekti 2, jonka painopisteinä vuosina 2008–2009 ovat olleet vanhempien osallisuuden lisääminen sekä kodin ja koulun yhteistyö.

Osana perusopetuksen laadun kehittämistä Opetushallitus on julistanut kuntien haettavaksi valtion erityisavustusta romanilasten perusopetuksen tukemiseen vuosille 2008–2010. Tuella kunnat laativat yhteistyössä romanitoimijoiden kanssa koko romanilasten perusopetusta tukevan suunnitelman ja toteuttavat sen. Tavoitteena on, että kehitettävät toimintamallit juurtuvat paikallisiksi käytännöiksi. Toistaiseksi 20 kuntaa on hakeutunut erityisavustuksen piiriin romanilasten perusopetuksen kehittämiseksi. Valtion erityisavustuksen suuruus on yhteensä 900 000 euroa.

Eduskunnalle on annettu keväällä 2009 hallituksen esitys laiksi perusopetuslain muuttamisesta. Lakiesitykseen sisältyy merkittäviä ehdotuksia tehostetun tuen kehittämiseksi opetuksessa varhaisen puuttumisen lähtökohdista, mikä vastaa myös romanilasten koulunkäyntiin liittyviä

kehittämistarpeita. Myös koulupudokkaiden aktivointiin kehitetty, opiskelua ja toiminnallisia työmuotoja yhdistävä Joustavan perusopetuksen -toimintamalli tarjoaa keinoja romaninuorten koulunkäynnin ja nivelvaiheiden tukemiseen.

Lisäksi osana kansallista syrjinnän vastaista YES -kampanjaa selvitetään vuonna 2009 erityisluokkasiirtojen yhdenvertaisuusvaikutuksia ja seurauksia muun muassa romaniväestön osalta. Tulokset luovat pohjaa perusopetuksen kehittämiseksi ja erityisluokkasiirtojen uudelleen arvioimiselle.

3. Aikuisen romaniväestön ammatillisen koulutuksen tehostaminen

Nykytilanne ja kehittämistarpeet

Romanien osallistumisesta ammatilliseen koulutukseen eriasteisissa ammatillisissa oppilaitoksissa ei ole kattavaa tietoa. Romaniasiain neuvottelukunta on esittänyt vuonna 2007 opetusministeriölle romanien aikuiskoulutustarpeen selvittämistä.

Ammatillisen koulutuksen puuttuminen on romanien keskeisiä työllistymisen esteitä. Monilta romaneilta ovat opinnot keskeytyneet ja esimerkiksi työttöminä työnhakijoina olevilta romaneilta puuttuu usein ammatti. Romaniväestön työllistymisen edellytyksiä kartoittaneen tutkimuksen³ mukaan voitiin arvioida, että vuonna 2008 työttömistä romanityönhakijoista 70 %:lla oli koulutustaustana vain peruskoulu ja vastaavasti yli 60 %:lta työnhakijoista puuttui ammatti.

Romaniväestön elämänkaaresta - varhaisesta aikuistumisesta ja perheen perustamisesta - joutuksen hakeutuminen ammatilliseen koulutukseen ja työelämään tapahtuu usein vasta aikuisiällä. Siten romaniväestön kannalta aikuisille suunnatulla ammatillisella koulutuksella ja sen koulutusmuotojen kehittämisellä on keskeinen merkitys. Erityisesti aikuiselle romaniväestölle suunnatuissa koulutushankkeissa on tuotettu tietoa romanit huomioivista koulutusmuodoista ja opetusmenetelmistä ja kehitetty toimivia koulutusmalleja.⁴

Osalle aikuista romaniväestöä on tarpeen luoda edellytykset suorittaa ja täydentää peruskoulun oppimäärään liittyviä opintoja. Ammatilliseen koulutukseen pääsemiseksi ja opinnoissa menestymisen tueksi on tarpeen kehittää ammatillisissa opinnoissa tarvittavia opiskeluvaihtoehtoja vahvistavia koulutusmuotoja. Niitä ovat esimerkiksi opintoihin ohjaava ja valmistava koulutus samaan tapaan kuin peruskoulun päättävälle suunnattu ammatilliseen peruskoulutukseen ohjaava ja valmistava koulutus. Romaneille suunnattujen koulutushankkeiden oppimiskokemusten mukaan tarvitaan myös opiskeluun motivoivaa ja kannustavaa tukea.

Pelkästään romaneille suunnattu ammatillinen koulutus käynnistyi varsinaisesti 1970-luvun lopulla lyhytkestoisina työvoimapolitiittisina koulutuksina. Ammatillisen koulutuksen painopiste oli pääosin romanien perinteisissä ammateissa tai niihin pohjautuvassa kehittämistyössä.

³ Syrjä Hannele – Valtakari Mikko, 2008. Romanien pitkä matka työn markkinoille. Tutkimus romanien työmarkkinoille sijoittumisen edistämisestä. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu. Työ ja yrittäjyys 22/2008.

⁴ Koulutukseen kehitettyjä malleja on esitelty mm. Equal -yhteisöaloitehankkeiden yhteistyönä toteuttamassa Palkkaisinko romanin? -oppaassa.

Aiemmin toteutetulla ammatillisella aikuiskoulutuksella on saavutettu tuloksia siinä mielessä, että monilla keski-ikäisillä romaneilla on ammatti, mutta koulutustoiminta on ollut katkokselista eikä se ole aina tarjonnut pysyvää työllistymistä. Lyhytaikaisilla koulutuksilla on toisaalta pyritty vahvistamaan motivaatiota hakeutua jatko-opintoihin.

Viime vuosina on toteutettu vähän pelkästään romaneille suunnattua ammatillista työvoimapoliittista koulutusta. Romaniväestölle suunnatussa erillisessä ammatillisessa koulutuksessa myönteisinä puolina ovat kynnyksen madaltuminen koulutukseen osallistumiseksi sekä oman ryhmän tarjoama vertaistuki. Tällaisia romaniväestölle suunnattuja ammatillisia koulutuksia on toteutettu eri hankkeissa ja myös NOSTE-ohjelmassa esimerkiksi nuoriso-ohjaajan ja vaatesuunnittelun koulutuksina.

Erillistä koulutusta ei ole mahdollista tai tarkoituksenmukaista kuitenkaan kaikilla alueilla toteuttaa, jolloin vaihtoehtona on tukea romanien osallistumista yleiseen koulutukseen ja ammatilliseen työvoimapoliittiseen koulutukseen. Myös romaniväestö näkee osallistumisen yleiseen ammatilliseen koulutukseen tärkeäksi. Se lisää myös ammatillisten valintojen kirjoa ja helpottaa työelämään integroitumista. Toimivaksi toteutusmuodoksi on osoittautunut romanien koulutuksen kehittämiseen tähänneissä hankkeissa kehitetty koulutusmalli, jossa opintoihin ohjaavaa ja valmentavaa koulutusta kohdennetaan erikseen romaneille, ja josta kukin yksilöllisen suunnitelmansa mukaan voi hakeutua varsinaisiin integroituihin ammatillisiin opintoihin yleisen koulutusjärjestelmän sisällä.

Erityisesti aikuisten romanien koulutushankkeista tehdyissä selvityksissä on nostettu esiin ammatinvalinnan ohjauksen ja opinto-ohjauksen merkitys romanien kannalta. Romanien puutteellista tietämystä eri ammanteista ja niiden edellyttämästä koulutuksesta on pidetty haittana, joka vaikuttaa koulutukseen hakeutumiseen ja johtaa ammatillisten valintojen kapeuteen. Vähäisen koulutustaustan vuoksi myös aikuisopiskelussa edellytetty itsenäinen valintojen tekeminen ja opintojen suunnittelu saattavat tuottaa aikuisille romaneille hankaluuksia, johon tarvitaan ohjauksellista tukea.

Romanit ovat kyselyjen mukaan erityisen kiinnostuneita tutkintotavoitteisesta opiskelusta ja käytännön läheisistä koulutusmuodoista, kuten oppisopimuskoulutuksesta. Romanien pääsy oppisopimuskoulutukseen on kuitenkin osoittautunut haasteelliseksi, sillä selvitysten mukaan työnantajat eivät ole usein halukkaita tarjoamaan oppisopimuspaikkaa romanelle. Näyttötutkintoihin perustuva käytännönläheinen ammatillinen koulutus on tarjonnut lisääntyvässä määrin myös romaneille kouluttautumismahdollisuuksia.

Keskeinen kynnys romanien osallistumiselle ammatilliseen koulutukseen on opiskeluaikaisen toimeentulon varmistaminen. Monet romanit eivät voi tai halua heikosta taloudellisesta tilanteestaan tai työllistymisensä epävarmuudesta johtuen opiskella lainarahalla. Romaniväestön, samoin kuin muiden aliedustettujen ryhmien osalta tulisikin selvittää mahdollisuuksia kehittää opiskeluaikaisen taloudellisia tukimuotoja.

Koulutuksellisten erojen kaventamiseksi ja työmarkkinoille sijoittumisen edistämiseksi on tarpeen vahvistaa erityisesti romaniväestön osallistumista tutkintotavoitteiseen koulutukseen. Tutkimusten ja kyselyjen mukaan monet romanit ovat kiinnostuneita hakeutumaan palvelu-, sosiaali- ja hoiva-alan tehtäviin. Nämä ovat ammattialoja, joilla arvioidaan olevan tulevaisuudessa työvoimapulaa. Tällaisia ammatillisia valintoja tukevat romanikulttuuriin sisältyvät arvot, kuten yhteisöllisyys, hyvät sosiaaliset taidot ja toisista huolehtiminen.

Liittymät muuhun kansalliseen kehittämiseen

Aikuiskoulutuksen uudistamista pohtiva opetusministeriön, työ- ja elinkeinoministeriön sekä sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön yhteinen työryhmä (AKKU) on kirjannut väliraporttiinsa⁵ kehittämissuhteita, joiden avulla pyritään kannustamaan aliedustettujen ryhmien, kuten vähän koulutusta saaneiden tai vanhentuneen koulutusohjelman omaavien osallistumista koulutukseen. Työryhmän ehdotuksiin sisältyy aliedustettujen ryhmien koulutusmahdollisuuksien ja aikuis-koulutuksen osallistumiskynnyksen madaltamiseen tähtääviä toimenpiteitä. Aliedustettujen ryhmien koulutusmahdollisuuksien parantamisessa työryhmä näkee tärkeäksi muun muassa koulutusmotivaation vahvistamisen, osallistumiskynnyksen alentamisen sekä koulutukseen kannustamisen ja tukemisen. Kynnyksen madaltamiseksi työryhmä ehdottaa ammatillisen perus- ja lisäkoulutustarjonnan laajentamista sekä opetusjärjestelyjen ja kannustavien rahoitusjärjestelmien kehittämistä. Nämä ovat myös aikuisen romaniväestön koulutuksellisten erityistarpeiden kannalta tärkeitä kehittämisalueita.

Syrjäytymisvaarassa oleville romaneille on kehitettävä uusia koulutusväyliä, joihin heitä kannustetaan tarttumaan. Hallitusohjelman mukaan syrjäytymisvaarassa olevien aikuisten mahdollisuuksia käyttää vapaan sivistystyön oppilaitosten opintotarjontaa on kehitettävä. Muun muassa kansalaisopistojen tarjoama koulutusväylä jää romaneilta usein käyttämättä eivätkä he tunne hyvin esimerkiksi opintosetelin tarjoamaa mahdollisuutta. Opetusministeriön asettaman valmistelutyöryhmän suunnitelma Vapaan sivistystyön kehittämissuhteiksi 2009-2012 tarjoaa lähtökohtia myös romaniväestön koulutuksen kehittämiseksi. Romaniväestö tulisi ottaa kattavammin huomioon vapaan sivistystyön kentällä yhtenä koulutuksellisesti aliedustettuna ryhmänä. Opintoseteli -mallia on mahdollista suunnata myös romaneille, joille koulutuksen aiheuttamat kustannukset ovat kynnys osallistua koulutukseen.

4. Romanien työllisyyden ja työmarkkinoille sijoittumisen edistäminen

Nykytilanne ja kehittämistarpeet

Romanien osallistumisesta työmarkkinoille ei ole saatavissa kattavaa ja systemaattista tietoa. Koska lainsäädännön vuoksi henkilöitä ei voida rekisteröidä etnisin perustein, ei tilastotietojen saaminen työikäisestä romaniväestöstä ja heidän työllisyytilanteestaan ole mahdollista. Vuonna 2008 valmistuneessa tutkimuksessa⁶ romanien työllistymisen edellytyksistä kartoitettiin työttömänä työnhakijana olevien romanien määrää. Tuolloin voitiin karkealla tasolla arvioida romanien työttömyysprosentin olevan noin 22 %.

Tutkimuksen mukaan romanien keskeiset työllistymisen esteet liittyvät alhaiseen koulutus-tasoon, vähäiseen osallistumiseen ammatilliseen koulutukseen ja siten ammatillisen osaami-sen puutteisiin sekä vähäiseen työkokemukseen. Myös syrjintä, kielteiset asenteet ja syvälle juurtuneet ennakkoluulot romaniväestöä kohtaan ovat edelleen merkittävä työllistymisen este. Selvityksen tulosten perusteella romanit voidaan lukea eri syistä heikossa työmarkkina-

⁵ Ammatillisesti suuntautuneen koulutuksen kokonaisuudistus. AKKU-johtoryhmän toimenpide-ehdotukset (toinen väliraportti). Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2009:11.

⁶ Syrjä Hannele – Valtakari Mikko, 2008. Romanien pitkä matka työn markkinoille. Tutkimus romanien työmarkkinoille sijoittumisen edistämisestä. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu. Työ ja yrittäjyys 22/2008.

asemassa olevien ryhmään, joka tarvitsee tehostettuja palveluja ja toimenpiteitä työllistymisen tueksi.

Tutkimuksen mukaan työttömänä työnhakijana olevat romanit näkevät koulutuksen ja työpaikan saamisen oman tulevaisuutensa kannalta tärkeänä. Aktiivisuus koulutukseen hakeutumiseksi on kuitenkin vähäisempää. Erityisesti koulujärjestelmässä ja työhön pääsyssä kohdatut huonot kokemukset ovat olleet omiaan muovaamaan myös romanien omia ennakoasenteita ja heikentämään uskoa omiin mahdollisuuksiin ja kykyihin. Ammatillisten roolimallien puuttuminen omassa yhteisössä kannustavana tekijänä samoin kuin tiedonpuute eri ammasteista ja niihin vaadittavasta koulutuksesta on tunnistettu tekijöiksi, jotka heikentävät integroitumista työmarkkinoille. Halukkuus hakeutua koulutukseen ja työllistymistä tukeviin toimiin edellyttää siten kannustusta ja tukea, johon tarvitaan tiivistä asiakasohjausprosessia ja TE-toimiston sisäisen yhteistyön hyödyntämistä.

Toimeentulokysymykset muodostavat monille aikuisille romaneille kynnyksen hakeutumisessa ammatilliseen koulutukseen. Siksi romaniaikuisia kiinnostaa erityisesti ammatillinen työvoimapoliittinen koulutus, joka samalla turvaa opiskeluaikaisen toimeentulon. Puutteellisen peruskoulutuksen ja vähäisten opiskelukokemusten vuoksi pääsy työvoimapoliittiseen koulutukseen on kuitenkin vaikeaa. Nuoria ja aikuisia romaneja tulisi kannustaa opiskeluvaihtoehtoja lisääviin ohjaviin ja valmentaviin koulutuksiin portaana tutkintotavoitteiseen koulutukseen ja niiden sisältöä tulisi kehittää romaniaikuisten tarpeita vastaaviksi.

Romaniväestön työllistymisen edellytysten parantaminen ja työmarkkinoille integroitumisen tukeminen ei ole ollut toistaiseksi riittävän suunnitelmallista. Romanien työllistymistä on pyritty edistämään erilaisin työllistämishankkein ja työhallinnon toimenpitein. Työhallinnossa on eri työvoima- ja elinkeinotoimistoissa toiminut vuodesta 2004 nimettyjä romaniaasiainyhdyshenkilöitä, joiden tehtävänä on muun muassa seurata ja tiedottaa romaniväestön olosuhteisiin ja työllisyyteen liittyvistä kysymyksistä TE-toimistoissa työhallinnon palvelujen ja toimenpiteiden tehostamiseksi.

Romanien työllistymisen edellytyksiä koskeneen tutkimuksen tulosten mukaan romaniaasiainyhdyshenkilöjärjestelmää tulisi työhallinnossa kehittää ja vahvistaa sen toimintaa selkeyttämällä yhteyshenkilöiden toimenkuvaa, jotta se tukisi käytännön toimenpiteiden kehittämistä. Romaniaasiainyhdyshenkilöt eivät ole erityisesti romaniaasiakkaiden palveluun nimettyjä vastuuvirkailijoita, joten TE-toimistoissa on tärkeää kehittää koko asiakaspalveluhenkilöstön osaamista ja taitoja romanien yksilöllisessä palvelussa. Työnhakijana olevilta romaneilta puuttuvat usein asioimistaidot ja työhallinnon toimenpiteiden merkityksen tuntemus. Käytännön asiakastilanteissa tyypillisiä ovat väärinkäsitykset yhteisen kielen puuttumisen vuoksi. Romanitaustaisten ohjaajien toimiminen tulkkeina ja välittäjinä tällaisissa tilanteissa on osoittautunut hyödylliseksi.

TE-toimistoissa työnhakijoiden palvelut perustuvat palvelutarvearviointiin ja asiakkaan kanssa yhteisesti laadittuun työnhaku- tai aktivointisuunnitelmaan. Suunnitelman tulisi ohjata työllistymistä koskevien toimenpiteiden toteutusta. Romanien työllistymisen edellytyksiä koskeneen tutkimuksen mukaan vain osalla työttömänä työnhakijana olleista romaneista oli tutkimushetkellä voimassa oleva työnhakusuunnitelma. Työvoimatoimistojen tarjoamista toimenpiteistä työnhakijana oleville romaneille korostuivat selvityksen mukaan lähinnä työharjoittelu sekä jossakin määrin muut ns. aktivointitoimenpiteet, kuten työelämävalmennus, palkkatuettu työ ja työvoimapoliittinen koulutus.

Romanien työllistymistä koskeneen selvityksen mukaan työvoimatoimistoissa laadituissa yhdenvertaisuussuunnitelmissa ei useimmiten ole kiinnitetty huomiota eri vähemmistöryhmien erityistarpeisiin. Esimerkiksi vain osa työnhakijana olevista romaneista on ollut erilaisten aktiivitoimenpiteiden piirissä tai työvoiman palvelukeskusten moniammatillisen ja kokonaisvaltaisen palvelun asiakkaina.

Tutkimuksen mukaan työkokemuksen puuttuminen on yksi keskeisistä romanien työllistymisen esteistä. Valtaosalla tutkimusaineistossa työttömänä työnhakijana olleilla romaneilla työkokemusta oli alle vuosi tai ei lainkaan. Osallistuminen työharjoitteluun on paitsi keino hankkia työkokemusta, myös keskeisin toimenpide johon työttömät romanityönhakijat ovat osallistuneet. Työharjoittelu ei kuitenkaan aina toimi portaana pysyvämpään työllistymiseen.

Koulutuksesta ja työkokemuksestakin huolimatta monien romanien työllistyminen on osoittautunut vaikeaksi. Romanit kohtaavat suuria vaikeuksia niin työharjoittelupaikkojen kuin työpaikkojenkin saamisessa. Ennakkoluulot ja syrjintä työhönotossa/työnhaussa ovat edelleen sekä romanien itsensä että myös työvoimatoimistojen virkailijoiden kokemusten mukaan merkittäviä romanien työllistymisen esteitä. Edellä mainitussa tutkimuksessa kartoitettiin myös yritysten näkemyksiä romanien työllistämistä. Toteutetun kyselyn mukaan yli puolet yrityksistä (57 %, N=306) olisi valmis palkkaamaan romanin siinä tapauksessa, että romanihakija täyttää avoinna olevan tehtävän edellyttämät koulutusta, työkokemusta ja ammatillista osaamista koskevat vaatimukset. Tulosten mukaan osa yrityksistä (12 %) suhtautuu kielteisesti romanihenkilön työllistämiseen. Rungas viidennes yrityksistä katsoi romanihenkilön työllistämisen vaikuttavan kielteisesti yrityksen imagoon tai työyhteisöön. Yritykset, joissa oli työskennellyt romaneita, suhtautuivat myönteisemmin romanihenkilön rekrytointiin.

Toimenpiteitä romaniväestön työmarkkinoilla, ja erityisesti työnhaussa, kohtaamaan syrjintään puuttumiseksi tulee tehostaa. Syrjintätilanteisiin ei viranomaisen taholta aina aktiivisesti puututa eivätkä syrjintää kokeneet romanit ole aina itsekään yhteydessä valvontaviranomaisiin. Romanien syrjintäkokemuksista tulee lisätä tiedotusta valvontaviranomaisille, työmarkkinajärjestöille ja työ- ja elinkeinotoimistojen virkailijoille. Myös romaniväestölle tulee kohdentaa tiedotusta ja koulutusta syrjintäkokemuksista ilmoittamisen menettelytavoista.

Liittymät muuhun kansalliseen kehittämistoimintaan

Hallituksen Työn, yrittämisen ja työelämän politiikkaohjelmassa painotetaan muun muassa opinnoista työhön siirtymisen nopeuttamista, nuorten työmarkkinoille kiinnittymisen vahvaa tukemista, välityömarkkinoiden ja työhön kannustavuuden kehittämistä vaikeasti työllistyvien osalta sekä yrittäjyyden kasvua tukevia toimia.

Nuorten yhteiskuntatakuu otettiin käyttöön vuonna 2005. Sen mukaan yli 17-vuotiaille työttömille nuorille tulee tarjota koulutus-, työharjoittelu- tai työpajatoimenpiteitä. Tavoitteena on edistää työttömän nuoren sijoittumista koulutukseen ja työmarkkinoille, estää työttömyyden pitkittymistä ja tukea nuorten kestäviä uraratkaisuja. Muun muassa nuorten yhteiskuntatakuuta koskeneessa selvityksessä on nostettu esiin tarve tehostaa etnisiin vähemmistöihin, romanit mukaan lukien, kuuluvien nuorien yhteiskuntatakuun toteutumista. Poikkihallinnollinen Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma tukee muun muassa nuorten koulutukseen hakeutumisen ja työllistymisedellytysten kehittämistä.

Työvoimapolitiikalla tuetaan ensisijaisesti työnhakijoiden työllistymistä avoimille työmarkkinoille. Työhallinnon toiminnassa tältä osin painotetaan tehokasta työnvälitystä ja vah-

vaa alkua asiakkaan työllistymisprosessissa samoin kuin hyvää henkilöasiakaspalvelun ja työnantajapalvelun kehittämistä. Työelämäyhteyksien vahvistamisen tarve on noussut esiin muun muassa maahanmuuttajien työllistymisen edellytyksenä. Sama kehittämistarve koskee rinnasteisesti romaniväestöä. Työnhakijana olevien romanien kannalta työelämäkynnyksen ylittämistä tukevat toimet ovat ensisijaisia. Muun muassa aktivointitoimien vaikutuksia koskeneen selvityksen johtopäätökset korostavat tarvetta työttömän yksilöllisten ongelmien paikantamiseen ja oikeanlaisen, kannustavan tuen löytämiseen, mikä edellyttää resurssien lisäämistä ohjaamiseen, tukemiseen ja kuntoutukseen.

Romanien työllisyyden kohentaminen liittyy erityisesti heikossa työmarkkina-asemassa olevien ryhmien työllistymisen edellytysten kehittämiseen, jota tuetaan muun muassa välityömarkkinoiden kehittämisen kautta. Kaksi keskeistä kehittämisen välinettä ovat työ- ja elinkeinoministeriön valtakunnallinen ESR -välityömarkkinat -kehittämishankkeet 2007-2013 sekä Manner-Suomen ESR -ohjelman alueosioiden toimintalinjan 2 kehittämishankkeet. TE -keskusten tulee hankkeita kohdennettaessa ja suunniteltaessa olla yhteistyössä alueellisten romanitoimijoiden kanssa ja tukea tavoitteellisesti romaniväestöön kohdentuvia hankkeita.

5. Romaniväestön hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen sekä sosiaali- ja terveystalveluiden turvaaminen

Nykytilanne ja kehittämistarpeet

Romaniväestön elinolosuhteet ovat kohentuneet erityisesti aikaisemmin toteutettujen asuntopoliittisten toimenpiteiden johdosta. Terveysten, elinolosuhteisiin ja taloudelliseen toimeentuloon liittyvät kysymykset muodostavat pohjan romaniväestön hyvinvoinnin edistämistä ja syrjäytymisen ehkäisemistä koskeville toimille. Romaniväestön palvelutarpeiden tunnistaminen ja toimenpiteiden kohdentaminen heidän hyvinvointinsa edistämiseksi on pitkällä tähtäimellä kannattavaa myös terveydenhoidosta ja syrjäytymisestä aiheutuvien yhteiskunnallisten kustannusten vähentämisen kannalta.

Eri maissa on havaittu, että romanien sairastavuus on suurempi kuin pääväestöjen ja odotettavissa oleva elinikä lyhyempi. Samanlaisia arvioita on esitetty Suomessa. Romaniväestön terveyden ja hyvinvoinnin nykytilanteesta ei ole kuitenkaan käytettävissä kattavaa tutkimustietoa. Romaniväestön elinoloja ei ole kattavasti kartoitettu vuosikymmeniin. Ikääntyneen romaniväestön tiedetään kärsivän pääväestöä enemmän erityisesti liikunta- ja hengityselinsairauksista, kuten reumasairauksista ja astmasta. Tämän arvellaan olevan seurausta aikaisempaan kiertävään elämään ja heikkoon asumistasoon liittyvistä ongelmista, kuten kylmyydestä, kosteudesta ja heikosta ravitsemuksesta.

Romaniväestöllä on kansalaisina periaatteessa samanlaiset mahdollisuudet kuin pääväestölläkin hyödyntää julkisen palvelujärjestelmän tuottamia palveluja. Käytännössä yhdenvertaisen kohtelun esteenä saattavat kuitenkin olla muun muassa tiedon puute hyvinvointiin liittyvistä tekijöistä ja tarjolla olevista palveluista samoin kuin kulttuuriset syyt, jotka tulevat esiin terveys- ja sosiaalipalveluihin liittyvissä vuorovaikutustilanteissa.

Romaniväestön kannalta yhdenvertaisuuden toteutuminen liittyy sosiaali- ja terveystalvelujen saatavuuteen ja laatuun. Romanien kokemuksia palvelujärjestelmän asiakkaina ja palvelujen saajina on selvitetty varsin vähän. Tästä syystä tarvitaan tietoa sekä romaniväestön hyvin-

voinnista ja palvelutarpeista että hyvinvointipalveluiden saatavuudesta, kohdentumisesta ja jakautumisesta.

Muun muassa romanijärjestöt ovat arvioineet yksittäisten selvitysten ja paikallisten toimijoiden kokemusten perusteella, että romaniväestön sisällä on tapahtumassa sosioekonomisten erojen kasvua. Osa romaneista on syrjäytymässä yhteiskunnasta, mikä on noussut esiin huolenaiheena myös romaniväestölle järjestetyissä kuulemistilaisuuksissa. Syrjäytymiskehitykseen vaikuttavat koulutuksen puutteen ja työttömyyden aiheuttaman heikon taloudellisen tilanteen ohella muun muassa perheisiin ja vanhemmuuteen sekä asumiseen liittyvät ongelmat samoin kuin elämänhallinnan puutteet ja päihteiden käyttö. Tämä on vaikuttanut muun muassa lastensuojelutapausten lisääntymiseen. Ammatillisen perhetyön vahvistaminen ja vanhemmuuden tukeminen ovat nousseet romaniväestön sosiaalisen osallisuuden ja syrjäytymisen ehkäisyyn kannalta keskeiseksi haasteeksi. Pääosin kristilliseltä arvopohjalta toimivat romanijärjestöt ovat organisoineet osin vapaaehtoisvoimin toteutettua perhetyötä, mikä ei kuitenkaan ole riittävää ilman yhteiskunnan ja julkisen palvelujärjestelmän tukea.

Erityisesti romanivanhusten palvelutarpeisiin on kohdistettu yksittäisiä alueellisia selvityksiä. Suomen romaniyhdistyksen Vanhat -projektin toteuttaman selvityksen⁷ tietojen perusteella voidaan yleisesti todeta, että romanivanhukset tarvitsevat tietoa palveluista, ohjausta palvelujen käyttäjiksi sekä valistusta terveydenhoidosta ja kunnan ylläpitämisestä. Selvitysten mukaan kuntoutuspalvelut tai harrastus- ja virkistystoiminnan palvelut eivät tavoita romanivanhuksia. Syynä tähän ovat aineiston perusteella toisaalta kuntien tiukat säästöohjelmat ja toisaalta vanhusten tietämättömyys. Romanivanhusten heikko koulutustausta ja osin kulttuurisyyt estävät yleisten vanhuspalveluiden käytön. Myös kolmannen sektorin palvelut ja vertaistuen muodot jäävät romanivanhuksilta täysin käyttämättä, samoin kuin eri potilasliittojen tarjoamat palvelut ja tieto. Romanikulttuurin yhteisöllisten piirteiden heiketessä uusina tekijöinä yksinäisyys ja toimeettomuus vaivaavat romanivanhuksia. Kulttuurin murros ”syrjäyttää” romanivanhukset.

Vietnamilais-, saamelais- ja venäläisvähemmistöjen vanhusten hoitoa koskeneen selvityksen⁸ suositusten mukaan laadukas palvelu edellyttää kulttuurisensitiivistä ja syrjimätöntä hoitoympäristöä. Selvityksessä suositetaan hoitohenkilöstön perus- ja täydennyskoulutusta, yksilökeskeistä palvelukulttuuria ja pitkän aikavälin suunnittelua sekä tulevaisuuteen varautumista mm. kuntien ikääntymispoliittisissa strategioissa. Vastaavat suositukset tulisi ottaa huomioon ikääntyvien romanien palvelujen suunnittelussa ja toteutuksessa.

Romaniasian neuvottelukunnan näkemyksen mukaan erilaisten toimenpiteiden pohjaksi tarvitaan perusteellista selvitystä, jonka tulosten pohjalta voidaan kehittää romaniväestön elinoloja. Romaniväestön tavoittamiseksi tutkimus olisi mahdollisesti toteutettavissa esimerkiksi perhekohtaisin haastatteluin hyödyntämällä alueellisia romaniasiaain neuvottelukuntia ja romaniyhdistyksiä sekä kouluttamalla romanitaustaisia haastattelijoita.

Romaniväestön osallisuuden ja yhdenvertaisuuden toteutumiseksi terveys- ja hyvinvointipalveluissa on tarpeen kartoittaa romaniväestön elinoloja sekä terveys- ja hyvinvointipalvelujen

⁷ Majaniemi Päivi, Viljanen Anna-Maria, 2008. Romanivanhusten palvelutarvekartoitus. Suomen Romaniyhdistys

⁸ Osa monikansallisen Minority Elderly Care (MEC) hankkeen (2001-2004) tuloksia, johon Stakes osallistui Suomea koskevan selvityksen osalta.

tarvetta ja käyttöä eri ikäryhmissä ja tehdä selvityksen pohjalta kehittämisehdotuksia. Erityistä huomiota on kiinnitettävä vakavan syrjäytymisuhan alla eläviin romaneihin sekä lapsiin ja vanhuksiin.

Liittymät muuhun kansalliseen kehittämiseen

Suomessa toteutetaan tällä hetkellä useita ohjelmia, joiden tavoitteena on eri väestöryhmien sosioekonomisten (terveys)erojen kaventaminen sekä terveys- ja sosiaalipalvelujen saatavuuden parantaminen. Terveysten edistämiseen ja terveyserojen kaventamiseen kohdistuvat erityisesti Terveys 2015 -kansanterveysohjelma, hallituksen Terveysten edistämisen politiikkaohjelma ja siihen liittyen Kansallinen terveyserojen kaventamisen toimintaohjelma 2008–2011 sekä TEROKA-hanke, jonka tavoitteena on koota terveyserojen tietopohjaa ja kehittää terveyserojen kaventamiskeinoja.

Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallisen kehittämisohjelman 2008–2011 (KASTE)) tavoitteena on lisätä väestön hyvinvointia ja terveyttä, parantaa palvelujen laatua ja vaikuttavuutta sekä lisätä väestön osallisuutta ja vähentää syrjäytymistä. Kaste on sosiaali- ja terveysministeriön strateginen ohjausväline, jossa määritellään sosiaali- ja terveyshuollon yleiset kehittämistavoitteet ja toimenpiteet. Sen tavoitteisiin ja toimenpiteisiin sisältyy useita romaniväestön kannalta tärkeitä teemoja.

Lasten, nuorten ja perheiden politiikkaohjelma tukee osaltaan syrjäytymisen ehkäisyä. Sosioekonomisten erojen kaventamiseen ja syrjäytymisen ehkäisyyn luo suuntaviivat erityisesti Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen kansallinen toimintaohjelma. Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen torjunta on vuonna 2010 myös eurooppalaisen teemavuoden teemana.

6. Yhdenvertaisen kohtelun varmistaminen asumisessa ja turvattomuuden vähentäminen

Nykytilanne ja kehittämistarpeet

Kansainvälisten ihmisoikeussopimusten toimeenpanon seurantaelimet ovat kiinnittäneet päätelmissään ja suosituksissaan huomiota Suomen romaniväestön syrjintään asunto-markkinoilla ja palveluiden alueella. Suosituksissa on niin ikään kiinnitetty huomiota tarpeeseen vahvistaa poliisin ja kansallisten vähemmistöjen keskinäistä luottamusta sekä edistää romanien olosuhteita vankiloissa.

Suoran ja epäsuoran syrjinnän ohella yhdenvertaisuuden toteutumisen esteenä on yleisemminkin romaniväestön ja viranomaistoiminnan tai palvelujärjestelmän kohtaamattomuus. Eri-laisia palveluja on tarjolla, mutta romaniväestöllä ei ole riittävästi tietoa niistä eivätkä he osaa käyttää tarjolla olevia palvelumuotoja. Toisaalta palvelujen tarjonnassa ei monesti ole otettu huomioon erityisesti romaniväestön tarpeita. Tarvitaan myös eri viranomaisille koulutusta siitä, miten romanit kohdataan yksilöinä ja asiakkaina.

Asuminen

Valtaosalla romaneista on oma asunto ja asuntojen kunto vastaa keskimääräistä suomalaista asumistasoa. Romanit myös asuvat samoilla alueilla pääväestön kanssa, eikä Suomessa ole syntynyt romanien erillisiä asuinalueita toisin kuin monissa Euroopan maissa. Romaniväestön asuinolosuhteisiin ovat merkittävästi vaikuttaneet asumista koskeneet yhteiskuntapoliittiset ratkaisut 1970-luvulla. Vuosina 1975–1981 luotiin määräaikaisen erityislainsäädännön avulla mahdollisuudet romaniväestön asuinolojen kohenemiselle. Erityislaki velvoitti kuntia parantamaan alueensa romaniväestön asuinoloja, jota tuettiin valtion erityisellä rahoitusjärjestelmällä.

Osa romaneista asuu edelleen omistus- tai vuokra-asunnoissa, jotka on hankittu asumistilanteen kohentamiseen suunnatulla erityismäärärahalta. Monet asunnoista ovat kuitenkin ikänsä puolesta huonokuntoisia ja peruskorjauksen tarpeessa. Valtio on osallistunut asumisen avustusten ja tukien kautta romaneille tarkoitettujen uusien asuntojen rakentamiseen ja peruskorjauksiin. Nykyisin valtion asumisen rahoitusjärjestelmissä ei enää erikseen mainita romaneja asuntorahoituksen kohderyhmänä, mikä lisää tarvetta tiedottaa käytössä olevista valtion rahoitusmahdollisuuksista myös romanien asumisessa.

Romanit ovat riippuvaisia kunnallisesta ja yleishyödyllisestä vuokra-asuntotarjonnasta, koska heidän on vaikeaa saada asuntoa yksityisiltä vuokramarkkinoilta heikon taloudellisen asemansa ja heihin kohdistuvien enakkoluulojen vuoksi. Yhdenvertaisuuslain muutoksen myötä lain yhdenvertaisuussäännökset kattavat myös osan yksityisestä vuokra-asuntotarjonnasta, silloin kun kysymyksessä on julkisesti saatavilla olevat vuokra-asunnot, kuten esimerkiksi lehdessä vuokralle ilmoitettavat yksityishenkilöiden omistamat asunnot.

Monet romaniperheistä olisivat halukkaita hankkimaan omistusasunnon vuokralla asumisen sijasta. Asuntolainan saannin estävät usein kuitenkin merkinnät häiriöistä luottotiedoissa. Näitä, joskus vähäisiäkin merkintöjä on vaikea saada poistetuksi, vaikka asiakkaan tilanne olisi kohentunut ja tiedot olisivat vanhoja. Tämän vuoksi velkaneuvonnan ja velkajärjestelyjen käyttöä tulee tehostaa myös romaneiden kohdalla.

Romanien kohdalla tulee myös edistää erityyppisten asumisen hallintamuotojen käyttöä, kuten asumisoikeus- ja osaomistusasuntomuotoista asumista. Asumisvaihtoehtojen laajeneminen saattaisi osaltaan ehkäistä asumisen segregoitumista ja vähentää myös romaniyhteisön sisäisiä paineita, joita uhkaa syntyä väestön keskittyessä samoille vuokra-asuntoalueille.

Monet asumiseen liittyvät ongelmat ovat romaniväestön kannalta edelleen vaikeita. Asumisen ongelmiin liittyy syrjintää sekä syrjäytymisestä ja romaniyhteisön sisäisistä ristiriidoista johtuvia piirteitä. Suuri osa romaniasiaain neuvottelukunnalle tulevista yhteydenotoista ja vähemmistövaltuutetulle tulevista syrjintäilmoituksista koskee asumista. Yhteiskunnan tukemisessa asunnoissa on ongelmia asukasvalinnoissa, asuntojen vaihdoissa, asumisongelmien ratkaisemisessa, esimerkiksi kun kyse on maksu- ja järjestyshäiriöistä, sekä romanikulttuurin huomioon ottamisessa asuntajärjestelyissä.

Ihmisoikeusliiton Syrjintä Suomessa 2008 –raportin⁹ mukaan asukasvalintaan liittyvät kysymykset korostuvat entisestään tilanteissa, joissa julkiset vuokra-asunnot on yhtiötetty ja kun-

⁹ Syrjintä Suomessa 2008. Ihmisoikeusliitto ry, 2009.

nat ovat siirtäneet asuntoasioiden hoidon kuntien kiinteistöyhtiöille. Muun muassa romanipoliittisen ohjelman valmisteluun liittyneissä romaniväestön kuulemistilaisuuksissa nousi esille romaniväestön kokemana voimattomuus, joka syntyy sekä kohdatuista vaikeuksista saada tietoa asunnonhakuprosessin etenemisestä ja erilaisista asuntovaihtoehtoista että vähäisistä mahdollisuuksista tuoda esille omia asumiseen ja asuinpaikkaan liittyviä toivomuksia.

Osa romaniperheistä asuu ahtaasti ja usein erityisesti aikuistuvien romanien asunnottomuus pitkittyy. Mahdolliset perheen asumiseen liittyvät ongelmat saattavat myös vaikuttaa kielteisesti perheen täysi-ikäisten nuorten asunnon saamiseen. Tapakulttuuriin liittyvät tekijät saattavat johtaa myös asunnon vaihtojen kierteeseen. Niin romaniväestön oman kuin vähemmistövaltuutetun ja koulu- ja sosiaaliviranomaisten kokemusten perusteella asumiseen liittyvät ongelmat heijastuvat monin tavoin myös romanilasten hyvinvointiin. Vähemmistövaltuutettu on huomauttanut, että vaikeimmissa tapauksissa puutteelliset tai vakiintumattomat asumisolosuhteet vaikeuttavat lasten koulunkäyntimahdollisuuksia tai jopa estävät sen kokonaan.¹⁰

Romaniväestön asumista koskevia kysymyksiä tulisi selvittää laajemmin. Nyt huomio on kiinnittynyt julkisen rahoituksen vuokra-asuntojen asukasvalintaan, sen sijaan ongelmien kartoittaminen sosiaalihuollon asumispalveluissa, joka tulee kyseeseen sovellettaessa esimerkiksi sosiaalihuoltolakia, vammaispalvelulakia ja lastensuojelulakia, on jäänyt vähälle huomiolle.

Romanikulttuuriin liittyvät tekijät on otettu vaihtelevasti huomioon asuntoviranomaisten toiminnassa. Ongelmalliseksi on muodostunut suhtautuminen romaniyhteisön sisäisiin syrjiviin käytäntöihin asumispaikan valintaa koskevissa asioissa. Väistämisvelvollisuuden noudattaminen ja romanien välinen muuttolupakäytäntö voivat vaikuttaa merkittävästi romaniyksilöiden ja -perheiden elämään. Muun muassa romaniasiain neuvottelukunta on ottanut kantaa syrjiviin käytäntöihin ja todennut, ettei lainvastaisia menettelyjä voida sallia romanikulttuuriin vedoten. Noudatetut käytännöt ovat uhka turvallisuudelle, ja tähän puuttumiseen on kiinnitetty huomiota myös Sisäisen turvallisuuden ohjelmassa. Romanikulttuuri on muuntuva ja romanikulttuuriin liittyviä tapoja noudatetaan hyvin eri tavoin eri alueilla. Syrjivistä käytännöistä luopumiselle ja tapakulttuurin noudattamisen ehdoille tulisi luoda rakentava keskusteluympäristö, jossa romanijärjestöjen ja romaniyhteisöjen oma rooli korostuu.

Turvattomuuden vähentäminen

Romaniväestön kokeman syrjinnän ja turvattomuuden vähentäminen liittyy monien viranomaisten toimintaan. Se koskee muun muassa turvallisuus- ja oikeusviranomaisia, kuten poliisin ja hätäkeskusten toimintaa sekä vankeinhoitoa. Romanit kokevat, ettei heidän tekemiinsä avunpyyntöihin suhtauduta riittäväällä vakavuudella rasistisiin tekoihin liittyvissä syrjintätilanteissa tai hätätilanteissa. Turvattomuuteen liittyy myös romanien viranomaistoimintaa kohtaan tuntema pelko. Eri selvitysten perusteella romaniväestöä koskevan tietouden lisääminen on tarpeen myös ulosottoviranomaisten, velkaneuvonnan sekä syyttäjä- ja oikeusviranomaisten piirissä.

Poliisin ja romaniväestön vuorovaikutuksen koetaan parantuneen, johon osatekijänä on romaniväestön olosuhteita ja romanikulttuuria koskevien teemojen sisältyminen poliisien koulutusohjelmaan. Poliisihallinnossa on myös panostettu suvaitsevaisuuden lisäämiseen ja rasis-

¹⁰ Vähemmistövaltuutetun vuosikertomus 2008.

min torjuntaan antamalla ohjeita, osallistamalla poikkihallinnollisiin hankkeisiin ja kehittämällä koulutusta. Poliisilla on myös edustus sekä valtakunnallisessa että alueellisissa romaniasiain neuvottelukunnissa. Romanitaustainen poliisimies toimii esikuvana monille nuorille romanimiehille, ja poliisin sekä turva-alan ja vartijan tehtävät kuuluvat nykyään myös romanimpiesten toiveammattien joukkoon. Poliisikoulutuksen monimuotoistumisen myötä romanien hakeutumista poliisikoulutukseen tulee kannustaa.

Romaniväestöön kohdistuvat asenteet ja kielteiset stereotyyppit heijastuvat viranomais-toimintaan ja instituutioiden sisällä esiintyviin ongelmiin esimerkiksi vankeinhoidossa. Vankeuslaki sinänsä kieltää asettamasta vankeja erilaiseen asemaan kielletyillä syrjintäperusteilla, kuten etnisen alkuperän vuoksi. Valtioneuvoston periaatepäätöksessä vuodelta 1997 kehoitetaan vankiloita myös edistämään suvaitsevaisuutta ja ehkäisemään rasismia.

Rikosseuraamusviraston asettama työryhmä selvitti vuonna 2003 romanivankien ja yhdyskuntaseuraamusta suorittavien asemaa. Yhdyskuntapalvelun osalta on törmätty erityisesti romaneihin kohdistuviin kielteisiin ennakkoluuloihin ja joillakin alueilla palvelupaikkoja on ollut vaikea saada. Työryhmän selvityksen¹¹ mukaan romanivangeilla on vankiloissa erityisongelmia asuttamisen, työllistymisen, koulutustarpeen, päihdekuntoutustarpeen ja vapautumisell-vittelyn suhteen.

Vuonna 2005 tehdyn kartoituksen mukaan Suomen vankiloissa arvioitiin olevan noin 170–180 romanitaustaista vankia. Vuonna 2009 romanivankien määrän arvioitiin olevan jonkin verran korkeampi. Romanivankien tilanne avolaitoksissa on yleensä hyvä. Myös suljetuissa vankiloissa romanivangit pystytään pääsääntöisesti asuttamaan normaaleille asunto-osastoille ja heidät voidaan sijoittaa normaalisti vankilassa järjestettyihin toimintoihin. Romanit joutuvat kuitenkin muutamassa suljetussa vankilassa oman turvallisuutensa vuoksi asemaan, joka heikentää heidän yhdenvertaisuuttaan ja mahdollisuuksia tilanteensa kohentamiseen, kuten opintojen täydentämiseen vankeusaikana. Vähemmistöihin kuuluvien turvallisuuden takaamiseksi ei ole riittävästi henkilökuntaa eikä painostajia aina kyetä tunnistamaan. Koska osa romanitaustaisista vangeista kokee turvattomuutta yleisillä osastoilla, he suorittavat vankeusrangaistuksensa eristyksissä suljetuilla osastoilla. Kuitenkin heille pyritään tällöinkin tarjoamaan ohjelmaa, jonka järjestäminen on suljetuilla osastoilla mahdollista. Yleensä romanivangit voivat osallistua kaikkeen siihen koulutukseen, jota vankilassa järjestetään. Koulutus- ja muu toiminta vaihtelevat huomattavasti vankiloittain.

Kehittämistoimenpiteinä työryhmä esitti vankeinhoidon henkilöstön tiedon lisäämistä romanikulttuurista, yhteistyörakenteiden kehittämistä, romanivankien opiskeluvalmiuksien parantamista ja koulutuksen kehittämisestä sekä sellaisten menettelytapojen kehittämistä, jotka mahdollistaisivat osallistumisen vankilan normaaleihin toimintoihin ja yhdyskuntaseuraamusten suorittamiseen. Työryhmän ehdotukset ovat edelleen ajankohtaisia.

Vankeinhoitolaitoksessa on vuonna 2006 vahvistettu yhdenvertaisuussuunnitelma, jolla pyritään edistämään yhdenvertaisuuden toteutumista vähemmistöryhmiin kuuluvien kohdalla. Toimenpiteissä korostetaan mm. puuttumista rasistisiin ilmiöihin, eri ryhmien tapojen tunte-
musta, henkilökunnan koulutusta sekä asenneilmapiirin kehittymistä yhdenvertaisuutta ja monimuotoisuutta arvostavaksi. Ohjelmassa romanit on huomioitu erikseen. Tuolloin kahdessa

¹¹ Romanien asema ja olosuhteet vankiloissa sekä yhdyskuntaseuraamusten suorittajina. Työryhmän raportti 20.1.2003. Rikosseuraamusvirasto 2/2003.

vankilassa toimi romaniasioiden yhdyshenkilö, jonka tehtävänä oli pitää yhteyttä niin romanivankeihin kuin romanijärjestöihin.

Yhdenvertaisuussuunnitelman toteuttamisesta on toteutettu kyselyjä vankiloille. Yhdenvertaisuussuunnitelma ja sen toimeenpano on otettu huomioon vaihtelevasti eri vankiloissa. Tulostavoitteissa on kehoitettu kiinnittämään huomiota erityisryhmien, kuten nuorten, romanien ja pysyvästi Suomeen jäävien ulkomaalaisten, tasavertaisiin mahdollisuuksiin koulutusta ja muuta toimintaa kohdennettaessa tai rangaistusajan suunnitelman mukaisen toiminnan järjestämiseen. Romanivankien osalta erityisesti peruskoulutuksen vahvistamisen ja päihdekuntoutuksen tarve nousevat keskeisesti esille. Muutamassa vankilassa on toteutettu erikseen opetusta romaneille ja järjestetty esimerkiksi romanikulttuuriin liittyvää koulutusta.

Euroopan ihmisoikeuskomission suosituksissa Suomelle vuonna 2009 kiinnitetään huomiota muun muassa romanien aseman ja olosuhteiden kohentamiseen vankiloissa aiemmin tehtyjen ehdotusten mukaisesti.

Liittymät muuhun kansalliseen kehittämiseen

Painopiste linkittyy Yhdenvertaisuus asumisessa -hankkeeseen. Sisäasiainministeriö on selvittänyt asumisen yhdenvertaisuuden kokemuksia pääkaupunkiseudulla, jolloin romaniväestön osalta on noussut esiin monia ongelmakohtia asumisen ja asumisympäristöjen syrjintäkokemuksiin liittyen.

Valtioneuvosto on 8.5.2008 hyväksynyt periaatepäätöksen sisäisen turvallisuuden ohjelmaksi. Turvallinen elämä jokaiselle -ohjelmassa määritetään sisäisen turvallisuuden keskeiset tavoitteet ja toimenpiteet poikkihallinnollisesti. Ohjelman tavoitteena on, että Suomi on Euroopan turvallisimaa maa vuonna 2015.

Paikallisissa turvallisuussuunnitelmissa, joita laaditaan viranomaisten, järjestöjen ja elinkeinoelämän poikkihallinnollisena yhteistyönä, otetaan huomioon romaniväestön turvallisuuskyvykset ja päätetään toimenpiteistä romaniväestön syrjinnän ehkäisemiseksi ja turvallisuuden lisäämiseksi.

7. Romanikielen ja -kulttuurin edistäminen

Nykytilanne ja kehittämistarpeet

Perustuslain 17 §:n 3 momentissa on määritelty romanien oikeus oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen ja kehittämiseen. Säännöksen merkitys käytännön tasolla on kuitenkin jäänyt vähälle huomiolle. Tämä johtunee muun muassa siitä, että säännöksen kattavuudesta ja velvoittavuudesta kielen opetuksen kehittämiseksi ei ole olemassa kokoavaa alemmanasteista säännöstöä eikä selkeää tulkintaohjeistusta.

Romanikielen lautakunta julkisti keväällä 2009 laatimansa Romanikielen kielipoliittisen ohjelman¹². Ohjelmassa todetaan suomen romanikielen murteen, Kaalon, olevan vaarassa hävitä,

¹² Romanikielen kielipoliittinen ohjelma, 2009. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 156.

jollei kielen elvyttämiseen ohjata pikaisesti varoja ja kielen opetusta turvata korvamerkityin varoin, kuten on toimittu saamen kielen kohdalla. Romanikielipoliittinen ohjelma esittää romanikielen kielilakia. Laki kokoaisi nyt hajallaan olevat romanikielen säädökset yhteen selkeyttäen, ohjeistaen ja resursoiden romanikielen opetusta, tutkimusta, oppimateriaalituotantoa ja romanikielen opettajien koulutusta. Lautakunta esittää, että opetusministeriön tulisi asettaa työryhmä selvittämään asiaa ja laatimaan esitys romanikielen laiksi.

Romanikieli kuuluu UNESCO:n uhanalaisten kielten luetteloon. Suomessa romanikieli ei ole enää päivittäinen käyttökieli romanien keskuudessa. Arviolta 40–50 % romaniväestöstä osaa romanikieltä. Tästä syystä romanikielen luonnollinen siirtyminen sukupolvelta toiselle on pysähtynyt ja se vaatii elvyttämistä.

Perusopetuslain mukaan koulun opetuskieli on suomi tai ruotsi ja opetuskielenä voi olla myös saame, romani tai viittomakieli ja äidinkielenä voidaan huoltajan valinnan mukaan opettaa myös romanikieltä, viittomakieltä tai muuta oppilaan äidinkieltä. Romanikielen ja -kulttuurin opetuksella tuetaan romanilapsen identiteettiä.

Romanikielen opetusta saa vuosittain enää vain noin 120 oppilasta noin tuhannesta perusopetusikäisestä romanioppilaasta. Kouluissa ei aina tiedosteta romanikielen opetuksen merkitystä tai oppilasmäärät ovat liian pieniä opetusryhmän perustamiseksi. Romanikieltä taitavista opettajista ja opettajankouluttajista on puutetta. Romanivanhemmat eivät aina tiedä lasten mahdollisuudesta osallistua romanikielen opetukseen.

Romanikielen opetukseen koulutuksen järjestäjä voi hakea Opetushallitukselta valtionavustusta, jos ryhmään kuuluu lukukauden alkaessa vähintään neljä oppilasta. Opetustunnin laskennallisena kustannuksena pidetään 22 € Valtionavustusta myönnetään vuoden 2007 alusta lähtien enintään 2,5 viikkotunnista taloudellisesti muodostettua opetusryhmää kohden. Tuntimäärä nousi vuoden 2007 alusta 2 viikkotunnista 2,5 viikkotuntiin.

Euroopan neuvoston Koulutusasioiden osasto on työstänyt viimeisen kolmen vuoden aikana yhteiseurooppalaista romanikielen opetussuunnitelmaa, jonka odotetaan yhtenäistävän romanikielen opetusta, oppimateriaalituotantoa ja tutkimusta ja siten kehittävän sen asemaa eurooppalaisena äidinkielenä. Neuvosto suosittaa jäsenmailleen romanikielen opetussuunnitelman kääntämistä ja käyttöönottoa kansallisille kielille ja kansalliselle romanikielen murteelle.

Romanikielen yliopisto-opetuksen käynnistämisen tarve on ilmeinen myös pätevien romanikielen opettajien kouluttamiseksi. Romanikieltä (Romani Linguistics) on muualla Euroopassa mahdollista opiskella esimerkiksi Manchesterissa ja Sorbonnessa sekä useissa eri yliopistoissa Tšekin tasavallassa, Unkarissa, Romaniassa, Serbiassa, Bulgariassa ja Itävallassa. Suomessa romanikielen murretta Kaaloo ei voi opiskella yhdessäkään yliopistossa.

Romanikielen yliopisto-opetusta olisi voitava toteuttaa vähintään aineopintojen laajuudessa, mieluiten syventäviin opintoihin saakka, mikä mahdollistaisi kielen pääaineopinnot. Opinnoissa voitaisiin erottaa esimerkiksi Suomen romanikieleen, Kaaloon painottuva, opettajiksi aikoville suunnattu linja sekä tutkijoiksi aikoville muihin Euroopan romanimurteisiin ja kielihistoriaan painottuva linja.

Tällä hetkellä romanikielen tutkimuksen ja huollon ainoat resurssit Suomessa ovat Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kaksi tutkijan vakanssia. Resurssit ovat olennaisesti suppeammat kuin perinteisten kansallisten vähemmistöjen kielistä esimerkiksi saamen kielissä ja viittomakielessä. Uusien toimijoiden tarve erityisesti kielen huollossa on ilmeinen. Tietomäärä

romanikielestä – niin Suomessa kuin kansainvälisestikin – on lisääntynyt huomattavasti 1990- ja 2000 -luvulla. Romanikieltä koskevan tieteellisen tiedon laajenemisen tulisi heijastua sekä opetukseen että oppimateriaalituotantoon opetuksen ajanmukaisuuden ja asianmukaisuuden varmistamiseksi. Aivan kuten suomen kielen ja muidenkin kielten oppimateriaalien, on myös romanikielen oppimateriaalien seurattava aikaansa.

Romanien kulttuuri ja historia kiinnostavat laajasti myös valtaväestöä. Tästä ovat osoituksena muun muassa erilaisten romanikulttuuria valottavien näyttelyjen saama suosio. Romanien myönteinen näkyvyys mediassa on omiaan vahvistamaan kulttuurista vuorovaikutusta ja poistamaan ennakkoluuloja. Romaniväestöön kohdistuvien kielteisten ennakkoluulojen ja stereotyyppien purkamiseksi tarvitaan myös tietoa romanien historiasta, kulttuurista ja elinolojen kehittymisestä. Suunnitteilla oleva Suomen romanien historia -hanke on tärkeä sekä yleisen tiedon lisäämisen että romaniväestön oman identiteetin vahvistumisen kannalta.

Koulu on suomalaisessa yhteiskunnassa tärkeä instituutio, jonka tulee näkyä myös romanivähemmistön elämässä ja tukea romanilasten identiteetin myönteistä kehitystä. Opettajien perus- ja täydennyskoulutusta tulee kehittää niin, että se tukee erilaisuutta kunnioittavaa vuorovaikutusta ja ilmapiiriä koulu yhteisöissä. On lisäksi tärkeää, että osana perusopetusta kaikki oppilaat saisivat riittävästi ja oikeaa tietoa suomalaisista vähemmistöistä. Vastaava portaali, joka on jo laadittu Progress -ohjelman hankkeena saamelaiskulttuurista, historiasta ja nykypäivästä, tulisi valmistaa myös romaniväestöstä peruskoulujen oppimateriaaliksi.

Romanikielen lautakunnan romanikielipoliittisessa ohjelmassa on kiinnitetty huomiota romanikielisten ja romanikulttuuria esittävien kulttuuripalvelujen niukkuuteen. Ohjelmassa todetaan, että esimerkiksi romanikieliset kirjasto- ja tietopalvelut puuttuvat täysin samoin kuin museopalvelut sekä vakiintuneet kulttuuri- ja taideinstituutiot. Muista perustuslaissa mainituista kieli- ja kulttuuriryhmistä esimerkiksi saamelaisilla on kirjastopalvelut saamelaisalueella, saamelainen erikoiskirjasto ja saamelaismuseo sekä perusteilla kulttuurikeskus. Viittomakielisille tuotetaan järjestöjen toteuttamana kulttuuri- ja taidetapahtumia. Kuurojen Liitto ylläpitää myös teatteri Tottia, rahoittaa erikoiskirjastoa ja Kuurojen museota.

Kulttuurin ja taiteen palvelujen ja tukimuotojen tulee olla myös romanien käytettävissä. Opetusministeriön pyrkimyksenä on ollut turvata myös kieli- ja kulttuurivähemmistöjen mahdollisuudet osallistua kulttuuriin ja tuoda tasa-arvoisesti esiin omaa luovuuttaan. Ministeriö tukee kulttuuritarjonnan saavutettavuutta parantavia ja monikulttuurisuutta edistäviä hankkeita ja toimintaa. Avustusten tarkoituksena on tukea kulttuurivähemmistöjen omaa identiteettiä ja kehittämistä sekä edistää kulttuurivähemmistöjen ja pääväestön yhteyksiä.

Opetusministeriö tukee valtionavustuksin romaniyhdistysten kulttuuritoimintaa monikulttuurisuuden edistämiseen tarkoitettuista määrärahoista. Käytännössä romanihankkeita on rahoitettu varsin vähän hakemuksien vähäisyydestä tai niiden puutteellisesta valmistelusta johtuen. Myönnettyjen avustusten määrä on kuitenkin lisääntynyt viime vuosina. Romaniväestön kokoon nähden eri alojen taitelijoiden joukkoon kuuluu melko paljon romanitaitelijoita, minkä tulisi näkyä myös myönnettyissä apurahoissa ja taiteilijaeläkkeissä.

Liittymät muuhun kansalliseen kehittämiseen

Vanhasen toisen hallitusohjelman mukaan sivistisyhteiskunnan arvoihin kuuluvat ihmisten yhdenvertaisuus, suvaitsevaisuus, kansainvälisyys, vastuu ympäristöstä ja sukupuolten välinen tasa-arvo. Hallitusohjelmassa sitoudutaan huomioimaan monikulttuurisuus ja eri kieli-

ryhmien tarpeet sekä vahvistamaan ihmisten yhdenvertaisuutta. Erityistä huomiota kiinnitetään lasten, vammaisten ja vähemmistöryhmien kulttuurisiin oikeuksiin.

Opetusministeriön kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto asetti 4.2.2005 työryhmän valmistelemaan ministeriön toimenpideohjelmalla vuosille 2006–2010 taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden parantamiseksi. Työryhmän tuli keskittyä ohjelmassa ensisijaisesti toimenpiteisiin, jotka ovat opetusministeriön kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osaston ja sen alaisen hallinnon toteutettavissa tai joihin opetusministeriö voi vaikuttaa tulosoajauksen keinoin. Ohjelman painopisteeksi määriteltiin julkisten kulttuuripalvelujen saavutettavuus, mutta siinä oli määrä kiinnittää huomiota myös vähemmistö- ja erityisryhmien mahdollisuuksiin harjoittaa omaehtoista kulttuuritoimintaa.

Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus -ohjelmalla pyritään ensisijaisesti parantamaan kieli- ja kulttuurivähemmistöjen (mm. saamelaiset, romanit, viittomakieliset ja maahanmuuttajat) sekä vammaisvähemmistöjen yhdenvertaisuutta kulttuuripalvelujen käyttäjinä. Kulttuurin saavutettavuutta voidaan parantaa poistamalla osallistumisen esteitä. Esteet voivat liittyä aisteihin, tiedotukseen, ymmärtämisen vaikeuteen, asenteisiin, fyysisiin tai taloudellisiin tekijöihin sekä päätöksenteossa oleviin puutteisiin. Hyvän saavutettavuuden edellytyksenä on, että kulttuuripalvelujen tuottajat ja rahoittajat sekä rahoituksesta vastaavat päättäjät ovat tietoisia esteistä ja keinoista niiden poistamiseksi.

Liikunta-alalla on jo aiemmin toteutettu maahanmuuttajien ja erityisryhmien liikuntaa edistäviä toimenpiteitä erillishankkeina osana liikuntajärjestöjen perustoiminnan tukemista ja pyritty parantamaan liikuntapalvelujen, mm. liikuntapaikkojen, saavutettavuutta. Nuorisosalalla erityisryhmien, kuten vammaisten ja kulttuurivähemmistöihin kuuluvien nuorten nuorisotoimintatarpeet on niin ikään otettu huomioon osana avustuspolitiikkaa. Samoin vähemmistötarpeet on otettu huomioon alan lainsäädäntöä valmisteltaessa. Toimenpideohjelmaan sisältyvillä toimenpiteillä on kuitenkin monia yhtymäkohtia erityisesti Nuori Kulttuuri -toimintaan ja nuorisokulttuurin tukemiseen yleisemminkin.

Taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta edistetään ensisijaisesti opetusministeriön resurssi-, informaatio- ja tulosoajauksen avulla. Mikäli yhdenvertaisuustavoitteiden saavuttaminen osana yleisiä toimenpiteitä ja järjestelmiä ei osoittaudu riittävän tulokselliseksi, voidaan tarpeen mukaan kehittää erityisiä tukijärjestelmiä kieli-, kulttuuri- ja vammaisvähemmistöjä varten. Kulttuurin saavutettavuutta voidaan kuitenkin parantaa vain, mikäli taide- ja kulttuurilaitokset ja muut kulttuuritoimijat sekä alueellinen taidehallinto ja kuntien kulttuurihallinnot tarkastelevat omia käytäntöjään saavutettavuuden kannalta.

8. Yhdenvertaisuuden edistäminen ja syrjinnän ehkäisy

Nykytilanne ja kehittämistarpeet

Viranomaisilla on lakisääteinen velvollisuus laatia yhdenvertaisuussuunnitelma, jossa määritellään ne tavoitteet, keinot ja toimenpiteet, joiden avulla viranomaisen edistää yhdenvertaisia mahdollisuuksia toiminnassaan ja työnantajana. Tehtyjen selvitysten mukaan¹³ yhdenvertai-

¹³ Lundström Birgitta, Miettinen Tarmo, Keinänen Anssi, Airaksinen Jenni, Korhonen Anne, 2007. Yhdenvertaisuuslain toimivuus. Joensuun yliopiston Kauppa- ja oikeustieteiden tiedekunnassa toteutettu tutkimus.

suussuunnitelma puuttuu ainakin kolmasosalta viranomaisia ja romaniväestön tilannetta on käsitelty vain noin neljäsosassa suunnitelmia. Osa yhdenvertaisuussuunnitelmista on yhdistettyjä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmia, joiden painopiste on monesti henkilöstöpoliittinen, ja ne sisältävät niukasti konkreettisia viranomaisen varsinaiseen toimintaan liittyviä tavoitteita.

Yhdenvertaisuuslaki mahdollistaa myös positiivisen erityiskohtelun. Se ei ole syrjintää suhteessa mihinkään toiseen ryhmään, vaan sillä tarkoitetaan erityistoimenpiteitä, joiden tavoitteena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutuminen ja syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäiseminen tai lievittäminen.

Kielteinen leimautuminen ja suora tai epäsuora syrjintä on osa romaniväestön arkea. Syrjintää koskevan Eurobarometri-tutkimuksen tulosten mukaan suomalaiset tunnistavat etnisen alkuperän yleisimmäksi syrjinnän perusteeksi. Suomessa barometrin vastaajat ilmoittavat huomattavasti muiden Euroopan unionin jäsenmaiden kansalaisia useammin romanitaustaisen henkilön kuuluvan ystäväpiiriinsä. Siitä huolimatta niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa romanit koetaan vähiten mieluisiksi naapureiksi.

Syrjinnällä tarkoitetaan sitä, että jotakuta kohdellaan epäsuotuisammin kuin jotakuta muuta kohdellaan, on kohdeltu tai kohdeltaisiin vertailukelpoisessa tilanteessa (välitön syrjintä), ja sitä, että näennäisesti puolueeton säännös, peruste tai käytäntö saattaa jonkun erityisen epäedulliseen asemaan (välillinen syrjintä). Syrjintää voi olla myös häirintä, jolla tarkoitetaan henkilön tai ihmisryhmän arvon ja koskemattomuuden tarkoituksellista tai tosiasiallista loukkaamista niin, että siitä syntyy uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai hyökkäävä ilmapiiri.

Etnisen alkuperän perusteella tapahtuvan syrjinnän valvontaviranomaisia ovat sekä työsuojeluviranomaiset (työsyrjintä) että vähemmistövaltuutettu. Romanit tekevät suhteellisen harvoin ilmoituksen esimerkiksi työnhaussa koetusta syrjinnästä. Useimmat vähemmistövaltuutetulle tulleista syrjivää kohtelua koskevista romaniväestön tekemistä ilmoituksista ovat liittyneet asumiseen, yksityisten palvelujen tarjontaan sekä sosiaali- ja terveystalvelujen saatavuuteen. Poliisin tietoon tulleissa epäillyissä syrjintärikoksissa vuonna 2007 suuressa osassa tapauksista asianomistajana oli romani ja syrjintäepäilyt liittyivät palveluiden saamiseen. Romanijärjestöt ovat kiinnittäneet huomiota tarpeeseen parantaa rasistisiin rikoksiin liittyvien syrjintäilmoitusten kirjaamiskäytäntöjä sekä tutkintaprosessien nopeuttamista. Poliisiammattikorkeakoulun toteuttaman tutkimuksen¹⁴ mukaan syrjintärikosten selvitysprosentit olivat kuitenkin varsin korkeat.

Suomen romaniväestö on heterogeeninen ryhmä aivan samoin kuin valtaväestökin. Eri elämäntilanteissa romanit joutuvat myös ns. moniperusteisen syrjinnän kohteeksi: mm. romaninaiset työelämässä, romanivanhukset vanhustenhuollossa ja vammaiset romanit palveluihin pääsyssä. Ulkoapäin kohdistuvan syrjinnän lisäksi romaniväestön keskuudessa on sisäisiä jännitteitä, jonka seurauksena tietyt ryhmät ja yksilöt saattavat kokea joutuvansa muita huonompaan asemaan tai tulla ulossuljetuiksi (syrjäytetyiksi) romaniyhteisön sisällä.

¹⁴ Joronen, Mikko, 2008. Poliisin tietoon tullut rasistinen rikollisuus Suomessa 2007. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 72/2008.

Viime vuosina on entistä enemmän kiinnitetty huomiota eri ryhmien kokemaan moniperusteiseen ja risteävään syrjintään. Etnisen alkuperän lisäksi syrjintäkokemukseen voi vaikuttaa esimerkiksi sukupuoli tai ikä. Romaniväestön keskuudessa moniperusteista syrjintää kokevat erityisesti romaninaiset mm. perinteisen asunsa vuoksi. Syrjintä näkyy esimerkiksi työhönottilanteissa niin, että työnsaannin ehdoksi asetetaan perinteisestä asusta luopuminen, vaikka itse työn suorittaminen ei sitä edellyttäisikään. YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan sopimuksen toimeenpanoa valvova CEDAW-komitea on esittänyt viimeksi vuonna 2008 huolensa romaninaisten työttömyydestä, heidän vaikeuksistaan palvelujen saamisissa ja syrjinnästä romaniyhteisön sisällä.

Romaniväestön keskuudessa moniperusteisen ja risteävän syrjinnän kokemuksia on myös kaikilla muilla syrjintäperusteilla. Vanhustenhuollon palvelut eivät aina vastaa romanivanhusten tarpeita tai niitä ei ole yhdenvertaisesti saatavilla. Romanitaustaiset oppilaat joutuvat muita helpommin koulukiusaamisen kohteeksi. Romaniväestöön kuuluvien vammaisten henkilöiden osallistuminen vammaisjärjestöjen toimintaan on vielä ollut vähäistä; lisää aktiivisuutta tarvittaisiin sekä romaniväestön itsensä että järjestökentän osalta, jotta he pääsivät osallisiksi järjestöjen antamasta tuesta ja vaikuttamisen mahdollisuuksista.

Romaniperheiden sisällä tarvitaan lisää tietoa sukupuolten tasa-arvoon liittyvistä kysymyksistä, sillä perheiden sisällä päätösvalta, kotitöiden ja lastenhoitovastuun jakaminen ja romaninaisten mahdollisuudet opiskella ja osallistua saattavat olla joskus varsin rajalliset. Ajoittain esiin tulevat perheiden ja sukujen väliset väkivaltaongelmat koskettavat myös vakavasti romaninaisia ja heidän lapsiaan, jotka saattavat joutua jättämään kotinsa, koulunkäynnin tai työpaikan, ja aloittamaan tyhjistä uudella paikkakunnalla.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt saattavat kokea moniperusteista syrjintää ympäröivän yhteiskunnan lisäksi omassa yhteisössään. Monesti he saattavatkin joutua valitsemaan salaavatko suuntautumisensa tai sukupuoli-identiteettinsä vai asettuvatko alttiiksi mahdolliselle ulossulkemiselle omasta yhteisöstään. Myös uskontoon ja vakaumukseen liittyvät kysymykset jakavat romaniväestöä.

Liittymät muuhun kansalliseen kehittämiseen

Painopisteen tavoitteita tukevat syrjinnän ehkäisyä ja seuranta sekä yhdenvertaisuuden edistämistä koskevat säännökset ja niiden toimeenpano.

Syrjinnän kansallisen seurantajärjestelmän toimeenpano on aloitettu laajapohjaisen seurantar ryhmän ohjaamana. Osana järjestelmän toimeenpanoa kerätään ja julkaistaan ajantasaista syrjinnän seurantatietoa, tehdään erillisselvityksiä ja julkaistaan syrjinnän vuosiraportteja sekä laajempi kokonais selvitys hallituskausittain. Romanian kokemia syrjintää on raportoitu osana syrjinnän vuosiraporttia, ja myös erillistutkimusta voidaan tehdä osana seurantajärjestelmää.

Painopiste linkittyy komission uuteen esitykseen yhdenvertaisuusdirektiiviksi, oikeusministeriön asettaman yhdenvertaisuustoimikunnan työhön, yhdenvertaisuussuunnittelun kehittämissuosiin, kansallisen syrjinnän seurantajärjestelmän toimeenpanoon. Lisäksi ne liittyvät Progress -ohjelmasta rahoitusta saavan kansallisen syrjinnän vastaisen kampanjan (YES -kampanja) toimeenpanoon, jota toteutetaan useiden ministeriöiden itsehallinto- ja yhteistyöelinten (neuvottelukunnat) ja eri ryhmiä edustavien kattojärjestöjen yhteistyönä.

9. Romaniasiainhallinnon ja romanipolitiikan kehittäminen

1. Romaniasiain hallinnon ja yhteistyörakenteiden kehittäminen

Hallinnolliset rakenteet

Suomi on ollut eurooppalaisittain edelläkävijä romaniasiain hallinnon kehittämisessä. Erityisesti romaniväestön kysymyksiin keskittyneitä hallinnollisia rakenteita ovat valtakunnallinen romaniasiain neuvottelukunta, alueelliset romaniasiain neuvottelukunnat ja romaniväestön koulutuspalvelut. Niiden lisäksi vähemmistöjen oikeuksia ja etnistä yhdenvertaisuutta valvovat ja edistävät erityisviranomaiset, kuten vähemmistövaltuutettu.

Romaniasiain neuvottelukunta toimii sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä romanien ja viranomaisten välisenä yhteistyöelimenä. Valtioneuvosto asettaa (1019/2003) neuvottelukunnan kolmeksi vuodeksi kerrallaan.

Valtakunnallisen romaniasiain neuvottelukunnan tehtävänä on:

- 1) seurata romaniväestön yhteiskunnallisten osallistumismahdollisuuksien ja elinolosuhteiden kehitystä tasa-arvon edistämiseksi sekä antaa viranomaisille lausuntoja näissä asioissa;
- 2) tehdä aloitteita ja esityksiä romaniväestön taloudellisten, koulutuksellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten elinolosuhteiden parantamiseksi sekä romaniväestön työllistymisen edistämiseksi;
- 3) edistää romaniväestöön kohdistuvan syrjinnän poistamista;
- 4) edistää romanin kielen ja kulttuurin vahvistumista;
- 5) tukea alueellisten romaniasiain neuvottelukuntien toimintaa; sekä
- 6) osallistua pohjoismaiseen, eurooppalaiseen ja muuhun kansainväliseen yhteistyöhön romanien oikeuksien edistämiseksi ja olosuhteiden parantamiseksi.

Alueelliset romaniasiain neuvottelukunnat on asetettu samalla asetuksella valtakunnallisen neuvottelukunnan kanssa. Neljä alueellista neuvottelukuntaa vastaavat alueillaan samoista tehtävistä kuin valtakunnallinen neuvottelukunta. Pohjois-Suomen alueellisessa neuvottelukunnassa ovat edustettuina sekä Oulun että Lapin lääni. Alueellisissa neuvottelukunnissa on puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan lisäksi 8-12 muuta jäsentä, joista vähintään puolet edustaa alueen romaniväestöä. Neuvottelukunnilla on ollut vuodesta 2006 myös vakinaiset suunnittelijat.

Opetushallitus tukee romaniväestöä suunnittelemalla ja kehittämällä koulutuspalveluja romaniväestölle. Toiminta pohjautuu eduskunnan, hallituksen ja opetusministeriön kannanottoihin ja päätöksiin romaniväestön koulutuksen kehittämisestä ja kulttuurin tukemisesta. Toimintaa ohjaa ohjausryhmä, jossa on myös romaniväestön edustus. Romaniväestön koulutuspalvelujen ensisijaisena tehtävänä on romaniväestön valtakunnallisen koulutuksen kehittäminen. Toisena tehtävänä on romanikielen ja -kulttuurin edistäminen. Tehtäviin kuuluvat myös valistus- ja tiedotustoiminta sekä kansainväliset asiat.

Muut etnistä yhdenvertaisuutta edistävät viranomaiset

Sisäasiainministeriön tehtäviin kuuluvat yhdenvertaisuuden ja hyvien etnisten suhteiden edistäminen sekä rasismien ja syrjinnän ehkäisy. Ministeriö hoitaa yhdenvertaisuus- ja syrjintäasioiden yhteensovittamistehtäviä poikkihallinnollisessa yhteistyössä muun valtionhallinnon, paikallis- ja alueviranomaisten, kansalaisjärjestöjen, työelämän osapuolten ja erityisesti eri ryhmiä edustavien järjestöjen, yhteisöjen ja neuvottelukuntien kanssa.

Yhdenvertaisuuslain mukaan kukin viranomainen on omalla toiminta-alueellaan velvollinen edistämään yhdenvertaisuutta ja torjumaan syrjintää. Etnisen yhdenvertaisuuden edistämiseksi jokaisen viranomaisen tulee laatia yhdenvertaisuussuunnitelma.

Sisäasiainministeriön yhteydessä toimivan vähemmistövaltuutetun tehtäviin kuuluu mm. edistää hyviä etnisiä suhteita, seurata ja parantaa etnisten vähemmistöjen asemaa ja oikeuksia. Lisäksi valtuutettu valvoo etnisestä alkuperästä riippumattoman tasa-arvoisen kohtelun toteutumista yhteistyössä muiden viranomaisten kanssa. Vähemmistövaltuutetun yhteydessä toimii vähemmistöasiain neuvottelukunta.

Työ- ja palvelussuhteissa yhdenvertaisuuslain ja työläinsäädännön noudattamista valvovat työsuojeluviranomaiset. Muilla alueilla etniseen alkuperään perustuvan syrjinnän valvonta kuuluu vähemmistövaltuutetun ja syrjintälautakunnan tehtäviin.

Etnisten suhteiden neuvottelukunta, ETNO, toimii laajapohjaisena neuvoa-antavana elimenä pakolaisuuteen ja siirtolaisuuteen sekä rasismiin ja etnisiin suhteisiin liittyvissä asioissa. Vähemmistöjen oikeuksiin liittyy myös ulkoministeriön yhteydessä toimiva Ihmisoikeuksien neuvottelukunta.

Valtakunnallisen romaniasiaain neuvottelukunnan kokoonpano ja romanijärjestöjen edustus

Romanijärjestöjen lukumäärä on kasvanut viime vuosina nopeasti. Valtakunnallisesti toimivia järjestöjä on arviolta kahdeksan, paikallisia romanijärjestöjä on yhdistysrekisterissä muutamia kymmeniä. Romaniasiaain neuvottelukunnasta annetun asetuksen mukaan puolet neuvottelukunnan 16 jäsenestä edustaa romanitaustaisia organisaatioita. Kahdeksasta romanitaustaisesta organisaatiosta neljän edustajat on asetuksessa nimetty kutsuttavaksi alueellisista romaniasiaain neuvottelukunnista. Näin ollen järjestöille jää neljä paikkaa, mikä nykytilanteessa kattaa vain osan järjestöistä.

Jotta kaikki valtakunnalliseksi toimintansa määrittävät romanijärjestöt olisivat nimitettyinä valtakunnalliseen romaniasiaain neuvottelukuntaan tasapuolisesti, tulisi kokoonpanon määräämistä uudistaa. Neuvottelukunnan jäsenmäärää ei ole kuitenkaan sen toimintakyvyn sekä viranomais- ja romaniedustuksen tasavahvuuden vuoksi tarkoituksenmukaista kasvattaa järjestöjen lukumäärää vastaavaksi. Lisäksi toimivien romanijärjestöjen lukumäärä vaihtelee, koska niiden toiminnassa on nähtävissä aaltoliikettä ja vain osa perustetuista järjestöistä säilyy pitkällä aikavälillä toiminnassa.

Nykyisen valtakunnallisen neuvottelukunnan kokoonpanon määrääntymisen vaihtoehtona on, että valtakunnallisten romanijärjestöjen edustus neuvottelukunnassa järjestetään vuorotteluperiaatteella esimerkiksi siten, että kolmen vuoden välein kaksi järjestöä kerrallaan vaihdetaan. Neuvottelukunnan kokoonpanoa tulisi uudistaa myös henkilökohtaisella varajäsenjärjestelmällä, kuten toimitaan esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä toimivassa val-

takunnallisessa vammaisneuvostossa. Henkilökohtaisella varajäsenellä varmistettaisiin nimettyjen taustayhteisöjen edustus varsinaisen jäsenen poissa ollessa.

Valtioneuvosto nimeää neuvottelukunnan asettamisen yhteydessä sosiaali- ja terveysministeriön esityksestä neuvottelukunnalle puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan. Puheenjohtaja on ollut yleensä istuva kansanedustaja, ja järjestelmä on siten mahdollistanut yhteyden parlamentaariseen päätöksentekoon.

Varapuheenjohtajan tehtävään on tavallisesti nimitetty romaniasiain neuvottelukunnan romanitaustainen jäsen. Demokraattisuutta varapuheenjohtajan nimittämisessä voitaisiin lisätä harkitsemalla vaihtoehtoa, jossa neuvottelukunnan jäsenet valitsevat varapuheenjohtajan keskuudestaan. Mikäli neuvottelukunnan jäsenmäärää kasvatetaan, neuvottelukunnalla voisi olla myös toinen varapuheenjohtaja, jolloin varapuheenjohtajiksi voitaisiin valita yksi mies ja yksi nainen.

Valtakunnallisen romaniasiain neuvottelukunnan hallinnollinen sijainti

Romaniasiain neuvottelukunta on sijainnut sosiaaliministeriön tai sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä koko olemassaolonsa ajan. Sen sijainti heijastaa suhtautumista romanikysymykseen ensisijaisesti sosiaalisena kysymyksenä. Painopisteen muuttuminen sosiaalikysymyksestä ihmisoikeuskysymykseksi sekä romaniväestön oman osallistumisen periaate ovat herättäneet aika-ajoin keskustelua neuvottelukunnan hallinnollisesta sijainnista.

Vuonna 1999 laaditussa Romanipolitiikan strategiat -asiakirjassa selvitysmiehet tekivät useita romaniasiain hallintoa koskevia uudistusehdotuksia, jonka seurauksena sosiaali- ja terveysministeriö asetti erityisen romaniasioiden hallintotyöryhmän pohtimaan hallinnollisten ratkaisujen vaihtoehtoja. Selvitysmiehet ehdottivat muun muassa neuvottelukunnan siirtämistä opetusministeriön hallinnonalan yhteyteen, jonka perusteluna oli ensisijainen romaniväestön koulutuksen kehittämisen tarve. Opetusministeriö ei kuitenkaan omassa lausunnossaan kannattanut selvitysmiesten esitystä. Muita esillä olleita sijoituspaikkoja olivat sosiaali- ja terveysministeriön ohella työministeriö, joka vastasi silloisessa valtioneuvoston työnjaossa myös syrjintäkysymyksistä.

Romaniasioiden hallintotyöryhmä päätyi esittämään muistiossaan (2001:24) sosiaali- ja terveysministeriötä myös jatkossa romaniasiain neuvottelukunnan hallinnolliseksi sijoituspaikaksi. Samassa yhteydessä kuitenkin todettiin, että sijoittumista vähemmistövaltuutetun toimiston yhteyteen tulisi tarkastella uudelleen muun muassa toiminnallisten synergiaetujen kannalta. Uudelleen tarkastelun tuli kuitenkin tapahtua valtakunnallisen romaniasiain neuvottelukunnan aloitteesta.

Valtakunnallinen romaniasiain neuvottelukunta ei ole tehnyt esitystä sen hallinnollisen sijainnin muuttamisesta. Yhdenvertaisuuslainsäädäntöä ja yhdenvertaisuusviranomaisia koskevan lakiuudistuksen valmistuttua on tarpeen tarkastella eri viranomaisten ja neuvottelukuntien keskinäistä työnjakoa ja resurssien kohdentamista.

Yhdenvertaisuus- ja syrjintäasioiden kokonaisuudistus

Yhdenvertaisuuslainsäädäntö on vahvistunut 2000-luvun aikana EU:n yhdenvertaisuusdirektiivien myötä. Valtioneuvoston sisäisessä työnjaossa yhdenvertaisuuden edistäminen on siir-

tynyt vuonna 2008 sisäasiainministeriön yhteyteen entisen työministeriön ja kauppa- ja teollisuusministeriön yhdistyttyä. Myös vähemmistövaltuutetun toimisto on sijannut uudistuksen myötä sisäasiainministeriön yhteydessä.

EU:n yhdenvertaisuusdirektiivien kansallinen toimeenpano on edellyttänyt mittavien uudistusten tekemistä niin yhdenvertaisuuslainsäädäntöön kuin niitä käsitteleviin viranomaisiin. Oikeusministeriö on asettanut toimikunnan selvittämään yhdenvertaisuuslainsäädännön eli yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja syrjintää koskevan sääntelyn uudistamista.

Toimikunnan tavoitteena on uudistaa yhdenvertaisuuslainsäädäntöä tavalla, joka vahvistaisi yhdenvertaisuuden suojaa kattamalla nykyistä selkeämmin kaikki syrjintäperusteet ja soveltamalla yhdenmukaisemmin kaikkiin elämänaloihin. Myös eri syrjintätilanteissa käytettävien oikeussuojakeinojen ja seuraamusten tulisi olla mahdollisimman samanlaisia. Uudistuksen yhteydessä tarkistettaisiin tarvittavissa määrin myös syrjintäasioita hoitavien viranomaisten asemaa, tehtäviä ja toimivaltuuksia. Tämä tehtäisiin ottaen huomioon Suomen perus- ja ihmisoikeusvalvonta kokonaisuutena sekä tällaiselle valvonnalle asetetut kansainväliset vaatimukset.

Toimikunta on antanut välimietinnön uudistustarpeen laajuudesta ja uudistusvaihtoehdoista sekä muista uudistukseen liittyvistä periaatteellisista kysymyksistä. Esitystä valmistelevalle toimikunnalle on määrä saada työnsä valmiiksi lokakuun lopussa 2009.

Kun mahdollisesta etnisen yhdenvertaisuuden edistämisestä vastaavan hallinnon keskittämisestä tehdään päätöksiä, tulee tässä yhteydessä turvata romaniasiaain neuvottelukunnan toimintaresurssit ja -mahdollisuudet romaniasioiden asiantuntijaorganisaationa ja laajemman, kokonaisvaltaisen romanipolitiikan kehittämisen ja seurannan foorumina. Romanivähemmistön aseman kehittäminen on laajempi kysymys kuin sinänsä tärkeä syrjinnän ehkäisy ja vähemmistöjen oikeuksien turvaaminen.

Alueelliset romaniasiaain neuvottelukunnat

Vuonna 2010 voimaantuleva aluehallintouudistus vaikuttaa myös alueellisten romaniasiaain neuvottelukuntien hallinnolliseen sijaintiin ja toimialueisiin. Alustavassa hallintojaossa alueelliset romaniasiaain neuvottelukunnat siirtyvät omien toiveidensa mukaisesti perustettaviin aluehallintoviranomaisten (AVIen) alaisuuteen. Aluehallintoviranomaisten lukumäärä ja aluejako tulee muuttumaan nykyisistä lääninhallituksista ja niiden toimialueista. Länsi-Suomen läänin muuttuminen Lounais-Suomen ja Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintoviranomaiseksi merkitsee alueellisen romaniasiainhallinnon näkökulmasta katsottuna sitä, että nykyisten Länsi- ja Etelä-Suomen läänien toimialueelta on jäämässä pois Keski-Suomessa, Pirkanmaalla, Kanta-Hämeessä ja Päijät-Hämeen alueella asuva romaniväestö.

Romaniasiaain neuvottelukunnista annetun asetuksen tavoitteena on huolehtia koko maan romaniväestön edustamisesta alueellisesti Ahvenanmaan maakuntaa lukuun ottamatta. Myös ehdotetussa aluejaossa luotavan uuden hallintoalueen romaneille on taattava yhdenvertainen asema osallistua alueellisesti itseään koskevaan toimintaan. Aluehallintouudistus edellyttää siten muutosta romaniasiaain neuvottelukunnista annettuun asetukseen. Myös uuteen Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintoviranomaiseen tulisi nimetä alueellinen romaniasiaain neuvottelukunta ja perustaa sen suunnittelijan virka valtakunnallisen kattavuuden ja alueella asuvan suuren romaniväestön perusteella.

Romaniasioden hoito ja yhteistyörakenteiden kehittäminen paikallisella tasolla

Lukumäärältään pieni romanivähemmistö asuu hajallaan eri puolilla maata, vaikka romaniväestö on osin keskittynyt tietyille paikka- ja seutukunnille. Romanit pienenä vähemmistönä jäävät helposti huomiotta paikallisella tasolla. Tarve sekä romaniväestön olosuhteiden huomiointiin ottamiseen paikallisten palvelujen kehittämisessä että kuntatason poikkihallinnollisen yhteistyön vahvistaminen on tunnustettu romanien yhdenvertaisuuden edistämiseksi kehittämis-kohteiksi. Romaniväestön osallisuuden lisäämiseksi tarvitaan vuorovaikutuksen lisäämistä ja yhteistyörakenteita paikallisella tasolla samoin kuin romaniväestön oman aktiivisuuden vahvistamista.

Romaniasioden hoidon paikallisten rakenteiden kehittäminen on Suomessa toistaiseksi ollut vähäistä ja satunnaista. Paikallisella tasolla on toiminut yksittäisissä kunnissa romaniasioita koordinoivia virkamiehiä tai työntekijöitä. Helsingin kaupunki perusti jo 1968 romanikuraattorin toimen, mikä ei kuitenkaan vakiintunut organisaatioon. Helsingissä on käytössä kuitenkin vuodesta 2005 sosiaaliviraston lapsiperheiden palvelujen vastuualueella erillinen romaniperhetyön työmuoto, jossa perhetyöstä ja kulttuuritulkkina toimimisesta eri viranomaisten kanssa vastaa kaksi romanitaustaista sosiaalityöntekijää. Muutamat muutkin kunnat ovat panneet romanitaustaisia työntekijöitä erityisesti romaniväestön palvelujen ja verkostoyhteistyön parantamiseksi.

Romanipolitiikan strategiat -asiakirjassa (1999) ehdotettiin paikallisten romanityöryhmien luomista tai romaniyhdysheikilöiden nimeämistä paikallisen romaniväestön ja viranomaisten yhteistyön edistämiseksi. Romaniasioden hallintotyöryhmä ei kuitenkaan pitänyt muistiossaan vuonna 2001 perusteltuna ulottaa neuvottelukuntatyypistä toimintaa kuntatasolle.

Yhteistyömallit ja rakenteet ovat kehittyneet katkoksellisesti, usein paikallisen aloitteellisuuden ja vapaaehtoistyön pohjalta. Romanien ja viranomaisten kanssakäymisen helpottamiseksi ja viranomaisten romanikulttuurin tuntemuksen lisäämiseksi käynnistettiin 1990-luvulla romaniyhdysheikilötoiminta sekä lääninhallitus- että kuntatasolla. Romaniyhdysheikilötoiminnan käynnisti vuonna 1993 toimintansa aloittanut Ryhdys ry. Romaniyhdysheikilöiden tehtävänä oli toimia kunnissa välittäjinä viranomaisten ja romaniväestön välillä. Kunnat eivät osallistuneet toiminnan rahoittamiseen, vaan se perustui yhdysheikilöiden vapaaehtoistyöhön. Helsingin kaupunki tosin antoi yhdistyksen käyttöön toimitilan ja työministeriö myönsi tukea yhdistyksen sihteerin palkkauskustannuksiin 2000-luvun alkuun asti.

Opetushallituksen romanikoulutus-yksikkö vastasi romaniyhdysheikilöiden koulutuksesta, jota vuosina 2001-2004 toteutettiin Sokrates ohjelman alla Drom-Edu -hankkeena. Alkuperäisen tavoitteen mukaan romaniyhdysheikilöiden toimenkuva kattoi asioinnin ja kulttuurivälittäjänä toimimisen koko palvelujärjestelmän alueella, mutta toiminta keskittyi koulutushankkeen myötä erityisesti lasten koulunkäynnin tukemiseen. Samalla kun toiminta muutoin hiipui eikä siitä syntynyt ammatillista kulttuurivälittäjätoimintaa, se loi pohjan nykyisille romanikulttuuriohjaajan ja koulunkäyntiavustajan tutkinnoille. Vuonna 2009 vain kaksi romaniyhdysheikilökoulutuksen saanut toimi romaniyhdysheikilön tehtävässä.

Romaniyhdysheikilöiden toiminnasta ei kuitenkaan ole saatu yksistään myönteisiä tuloksia. Romaniyhdysheikilöiden asema epävirallisena kunnan ja paikallisten romanien välittäjänä on osoittautunut ongelmalliseksi käsiteltäessä yksittäisten henkilöiden tai perheiden asioita. Esimerkiksi viranomaisten vaihtolovelvollisuus estää kolmannen osapuolen osallistumisen yksittäisten henkilöä koskevan asian käsittelyyn. Lisäksi hallintopäätösten tekeminen muun muassa asukasvalinnassa perustuu viranomaiselle määritellyn toimivaltaan ja virkavastuuseen.

Romaniväestön ja paikallisten viranomaisten yhteistyörakenteiden kehittäminen on voimistunut viime vuosina. Vantaan kaupungissa romanityöryhmä on toiminut jo vuodesta 1993. Erityisesti Länsi-Suomen alueellinen romaniasiain neuvottelukunta on ollut aloitteellinen ja tukenut paikallisten romanityöryhmien perustamista kunnittain tai seutukunnittain. Länsi-Suomen läänin alueella toimii tällä hetkellä kolmetoista kunnassa virallisesti perustettua paikallista romanityöryhmää. Myös muissa lääneissä on Länsi-Suomen alueellisen romaniasiain neuvottelukunnan kokemuksista rohkaistuneena toimittu aloitteellisesti työryhmien perustamiseksi. Vuonna 2009 tällaisia romanityöryhmiä toimi tai oli perusteilla yli 20 kunnassa.

Myös kokemukset Euroopasta viestittävät tarpeesta kehittää paikallisen tason rakenteita romanien osallisuuden lisäämiseksi. Eri puolilla Eurooppaa, erityisesti Itä-Euroopassa, on perustettu paikallisia verkostoja viranomaisten ja romanityöryhmien yhteistyöfoorumeiksi tai nimetty fasilitaattoreita ”kulttuurinvälittäjiksi” ja prosessien tukihenkilöiksi.

2. Romanien osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksien lisääminen

Romanien osallisuudelle yhteiskunnassa voidaan luoda edellytyksiä kehittämällä hallinnon ja romanijärjestöjen vuorovaikutusta, turvaamalla romanijärjestöjen toimintaedellytykset sekä järjestämällä osallisuutta tukevaa koulutusta. Romaniväestöä tulee rohkaista yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja vaikuttamiseen. Toisaalta tarvitaan myös romaniväestön sisäistä, yhteiskunnallista aktiivisuutta tukevaa ja siihen kannustavaa keskustelua. Romanijärjestöt ovat tässä merkittävät tekijä.

Romaneilla ei ole vastaavanlaisia lakisääteisiä edustuselimiä kansallisella tasolla kuin saamelaisilla Saamelaiskäräjät tai ruotsinkielisellä väestöllä Suomenruotsalaiset kansankäräjät. Pieneistä ja hajallaan asuvasta väestömäärästä johtuen romanien on vaikea saada omia ehdokkaitaan läpi yleisissä vaaleissa, etenkin valtakunnallisella tasolla. Kunnallisvaaleissa romaneja on ollut ehdokkaina ja heitä on myös tullut valituksi valtuustoihin. Romaniväestön vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseksi on ehdotettu muun muassa kuulemismenettelyjen kehittämistä sekä paikallisella että valtakunnallisella tasolla. Osa kansallisista romanijärjestöistä katsoo, että romaniväestön riippumattomuutta edustautumista tulee jatkossa kehittää yhtenäisempään suuntaan, samoin kuin on tehty saamelaisten ja maamme ruotsinkielisen vähemmistön kohdalla.

Yhteisöllisestä kulttuurista ja yhteisestä historiasta huolimatta romanien järjestäytyminen omien asioiden ajamiseen ja vaikuttamiseen yhteiskunnassa on ollut hajanaista. Valtakunnalliset romanijärjestöt ovat pääosin uskonnollisista lähtökohdista toimivia yhdistyksiä ja hengellisillä yhteisöillä on merkittävä rooli romaniväestön keskuudessa. Jotkut suurista yhdistyksistä ovat yleishyödyllisiä tai kulttuurisiin kysymyksiin painottuneita. Sen lisäksi eri puolilla maata toimii paikallisia romaniyhdistyksiä, joilla on hyvinkin laajaa toimintaa. Niiden määrä on lisääntynyt viime vuosina. Myös ensimmäiset romaninaisten yhdistykset on perustettu 2000-luvulla. Monet romanien perustamista yhdistyksistä ovat olleet kuitenkin lyhytikäisiä tai niiden toiminta on ollut vähäistä.

Romanijärjestöjen keskinäisen yhteistyön kehittymisen ja vaikutusmahdollisuuksien lisääntymisen kannalta merkittävä askel on ollut romanijärjestöjä yhdistävän Fintiko Romano Forum -kattojärjestön perustaminen vuonna 2007. Järjestön perustaminen liittyy eurooppalaiseen kehitykseen, jossa Suomi on ollut vahvana aloitteentekijänä. Suomen Romanifoorumi on kansallinen maajäsen Euroopan romanien ja kiertävien foorumissa, joka perustettiin useiden

vuosien valmistelun jälkeen vuonna 2004. Se toimii itsenäisenä kansainvälisenä järjestönä Euroopan neuvoston yhteydessä Strasbourgissa. Suomen Romanifoorumiin kuuluu 13 toiminnassa olevaa romanijärjestöä, mutta osa valtakunnallisista järjestöistä ja paikallisista yhdistyksistä on jäänyt Foorumin ulkopuolelle.

Suomen Romanifoorumia perustettaessa järjestettiin eri lääneissä vuosina 2006-2007 romanijärjestöjen kuulemistilaisuuksia romanijärjestökentän tilanteen kartoittamiseksi. Kuulemisissa nostettiin esiin muun muassa järjestökentän hajanaisuus, yhteistyötaitojen puute ja vähäinen yhteiskunnallinen vaikuttaminen. Hyvin kehittyneen viranomaisten ja romanien hallinnollisen yhteistyön koettiin hidastaneen romanien oman poliittisen osallistumisen ja kansalaisvaikuttamisen kehitystä.

Vuosina 2003-2007 toteutetun hallitusohjelmaan sisältyneen kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman jälkeen on työtä kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien vahvistamiseksi jatkettu oikeusministeriön yhteydessä toimivassa kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunta KANE:ssa sekä ministeriöiden demokratiaverkostossa. Valmisteltavassa demokratiapolitiikassa asiakirjassa on nostettu esille monia kansalaisten osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksiin liittyviä kehittämistarpeita. Ehdotukset liittyvät muiden muassa kansalaisyhteiskunnan ja kansalaisjärjestöjen aseman parantamiseen sekä demokratiakasvatukseen sekä hallinnon vuorovaikutus- ja kuulemiskäytäntöjen kehittämiseen.

3. Romanipolitiikan kehittäminen ja toimeenpanon vahvistaminen

Vaikka romanien yhteiskunnallista asemaa on parannettu sekä lainsäädäntöä että romaniasiain hallinnollisia rakenteita kehittämällä, Suomelta on puuttunut kokonaisvaltainen, tavoitteellinen romanipoliittinen toimintaohjelma. Aivan viime vuosituhannen lopulla laadittiin lähes viiteenkymmeneen vuoteen ensimmäinen kattava selvitys, Romanipolitiikan strategiat (1999), romaniväestön aseman tavoitteelliseksi kohentamiseksi. Selvityksessä esitetyt toimenpiteet ovat vain osin toteutuneet.

Meneillään oleva Euroopan tason romanistrategian kehittäminen tukee kokonaisvaltaista romanipolitiikan kehittämistä myös Suomessa. Romanipolitiikan kehittäminen edellyttää sekä toimeenpanorakenteiden vahvistamista, kansallisten ja kansainvälisten romanipoliittisten tavoitteiden asettamista että toimeenpanon ja tavoitteiden toteutumisen seurannan kehittämistä. Tarvitaan myös romaniasioiden asiantuntemuksen vahvistamista eri hallinnonaloilla ja romaniväestön huomioon ottamista niin tutkimustoiminnassa, erilaisissa kehittämissuunnitelmissa kuin yhdenvertaisuus- ja toimintasuunnitelmissakin.

Romanipolitiikan tuloksellisuuden seuranta edellyttää romaniväestöä koskevan tietopohjan vahvistamista. Kokonaiskuva romaniväestön sosioekonomisesta asemasta sekä romaniväestöön kohdistuvasta syrjinnästä on puutteellinen ja hajanainen. Tietopohjan parantaminen ja romanipolitiikan seurannan kehittäminen edellyttävät erillistutkimusten ja -selvitysten toteuttamista, erilaisten romanit huomioon ottavien kyselyjen, barometrien ja asiakaspalautejärjestelmien kehittämistä sekä romaniväestön huomioon ottamista osana muuta tutkimus- ja kehittämistoimintaa.

4. Kansainvälinen yhteistyö romanikysymyksissä

Romanipolitiikka ja romanien aseman kohentaminen Euroopan laajuisesti on noussut esille erityisesti EU:n laajentumisen myötä. Suomeen verrattuna monissa Euroopan maissa romanivähemmistö on lukumääräisesti moninkertainen. Euroopassa arvioidaan olevan romaneja noin 8-12 miljoonaa. Romaniväestön sosioekonominen asema on myös monissa maissa merkittävästi muuta väestöä heikompi. Tämä on nostanut esiin myös uusia ilmiöitä, kuten kiertävien ja kerjäävien romanien laajamittainen liikkuminen EU:n alueella.

Romanipolitiikka ja tarve luoda yhteisiä eurooppalaisia että kansallisia romanistrategioita on noussut esiin erityisesti 2000-luvulla. Romanipolitiikan kehittämiseen ja toimeenpanoon on luotu myös yhteistyörakenteita. Euroopan tasolla keskeisiä yhteistyötahoja romanikysymyksissä ovat Euroopan neuvosto, Euroopan unioni ja Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö ETYJ. Suomella on lisäksi pitkään ollut vakiintuneet yhteistyösuhteet romanikysymyksissä Ruotsin kanssa.

Euroopan vanhin ihmisoikeusjärjestö ja hallitusten välinen yhteistyöjärjestö, Euroopan neuvosto, on toiminut Euroopan romaniväestön sosiaalisen yhdenvertaisuuden ja ihmisoikeuksien kehittämiseksi jo kolmen vuosikymmenen ajan osana ihmisoikeuksien ja erityisesti kansallisten vähemmistöjen oikeuksien edistämistä. Euroopan neuvoston tavoitteena on ollut jäsenvaltioiden kokonaisvaltainen toiminta romanien aseman parantamiseksi. Pysyviä vaikutuksia ja parannuksia saadaan Euroopan neuvoston linjausten mukaan aikaiseksi pitkän tähtäimen ratkaisusuunnitelmalla ja toimenpiteillä, joilla vaikutetaan eri elämän alueisiin.

Euroopan neuvoston sosiaalisen koheesion pääosastolla toimii oma Roma and Travellers Division -romaniyksikkö, jonka toiminnan oikeudelliset perusteet löytyvät kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista. Lisäksi Euroopan neuvostossa on vuodesta 1995 toiminut romanien ja kiertävien asiantuntijakomitea MG-S-ROM, jossa myös Suomella on edustajansa. Asiantuntijakomitean tehtävänä on mm. laatia raportteja sekä suosituksia jäsenvaltioille romanien aseman parantamiseksi sekä kannustaa kansainvälisiä toimijoita aktiivisuuteen romanasioissa.

Euroopan unionin tasolla toimet eurooppalaisen romanipolitiikan kehittämiseksi ovat vahvistuneet, mutta romanasioiden hallinnollinen käsittely ja yhteistyömuodot hakevat edelleen muotoaan. Euroopan unionin neuvostossa romanien osallisuuden ja integraation edistäminen ovat olleet esillä varsinaisina päätöksinä joulukuussa 2007, kesäkuussa 2008 sekä asiakirja- viittauksina joulukuussa 2008 sekä päätelminä kesäkuussa 2009.

Romanien oman osallistumisen sekä yhteistyön kehittämiseksi on otettu EU:ssa uusia askelia. Komissio järjesti Ranskan puheenjohtajuuskaudella syksyllä 2008 ensimmäisen romaneja koskevan huippukokouksen (Roma Summit). Huhtikuussa 2009 käynnistettiin Tšekin puheenjohtajuuskaudella romanien osallisuutta koskeva aloite ”European Platform for Roma Inclusion”. Komissio sekä jäsenmaat ovat sitoutuneet vahvistamaan Roma Platformin rakennetta ja muotoa komissiossa. Roma Platformin tarkoituksena on luoda keskustelu- ja yhteistyömekanismi, joka mahdollistaa myös romanien osallistumisen Euroopan unionin romanipolitiikan toteuttamiseen ja kehittämään jäsenmaiden, komission, kansalaisjärjestöjen ja asiantuntijoiden välistä vuoropuhelua romanasioissa.

ETYJ:n piirissä Suomen puheenjohtajuuskautena 2008 vahvistettiin aktiivisesti romani- ja sintiväestön aseman parantamisen toimintasuunnitelman toimeenpanoa (Action Plan on Im-

proving the Situation of Roma and Sinti within the OSCE Area). Toimintasuunnitelman toimeenpanosta laadittiin väliraportti ja järjestettiin konferenssi erityisesti toimintasuunnitelmasa esitettyjen tavoitteiden paikallisen tason toimeenpanon vahvistamiseksi. ETYJ:n ministerikomitean päätöslauselma joulukuussa 2008 vahvisti uudelleen Romanitoimintasuunnitelman toimeenpanoa ja suuntasi ETYJ:n romaniasioiden painopisteeksi romanilasten varhaiskasvatukseen osallistumisen edistämisen.

Kansainvälisten järjestöjen, Maailmanpankin, yksityisten säätiöiden ja yksittäisten valtioiden toteuttama Romanien osallisuuden vuosikymmen 2005-2015 (The Decade of Roma Inclusion 2005–2015) on pyrkinyt kohentamaan romanien asemaa erityisesti koulutuksen, terveyden, työllisyyden ja asumisen alueella lähinnä Itä-Euroopassa. Roma Decade -hankkeen päämääränä on myös kansallisten romanistrategioiden tehokkaampi toimeenpano. Suomi on rahoittanut hanketta, mutta ei ole ollut sen jäsen. Hanketta on ryhdytty laajentamaan myös muihin Euroopan maihin ja myös Suomelle voi tulla ajankohtaiseksi harkita liittymistä Romanien vuosikymmen -hankkeen osallistujamaaksi.

Eurooppalaiset instituutiot ja yhteistyörakenteet romaniasioissa

Valtioiden yhteistyörakenteet		
Euroopan Neuvosto (CoE) <ul style="list-style-type: none"> • 46 jäsenvaltiota • Sosiaalisen koheesion osasto; Romanien ja kiertävien yksikkö • ECRI • Ihmisoikeuskomissaari • MG-S-ROM, romaniasiantuntijoiden komitea • <i>Suositus romanistrategioiden kehittämisiksi</i> 	Euroopan unioni <ul style="list-style-type: none"> • Eurooppa-neuvosto • Sosiaali- ja työllisyysasiain osasto • Epävirallinen romani- ja sintiasiantuntijoiden yhteysverkosto • Roma Platform • Romanien osallisuuden vahvistaminen; syrjimättömyyden valtavirtaistaminen 	ETYJ <ul style="list-style-type: none"> • Demokraattisten instituutioiden ja inhimillisen ulottuvuuden toimisto (ODIHR) • Romani- ja sintikysymysten yhteyspiste (CPRSI) • Vähemmistövaltuutettu • <i>Toimintasuunnitelma, 2003</i>
Romanien kansalaisjärjestöt ja yhteistyöfoorumit		
<ul style="list-style-type: none"> • ERTF – Euroopan romanien ja kiertävien foorumi • Jäsenet <ul style="list-style-type: none"> - Roma National Congress (RNC) - International Romani Union (IRU) - International Roma Women Network (IRWN) - Forum for European Roma Youth (FERYP) - Free Evangelical Roma Churches (CIMERI) - Gypsies and Travellers Int. Evang. Fellowship –Life and Light (GATIEF) - Kansalliset edustajat - Suomen Romani Foorumi • Kumppanuussopimus Euroopan neuvoston kanssa 	<ul style="list-style-type: none"> • European Roma Rights Center (ERRC) • European Roma Information Office (ERIO) • Roma Education Fund • Open Society – Roma Decade (OSI) • Minority Rights Group (MRG) 	

Romanijärjestöjen kansainvälinen yhteistyö

Euroopan tasolla toimii useita romanijärjestöjä ja romanien yhteistyöfoorumeita. Romaniväestön eurooppalainen yhteistyö lähti liikkeelle romanien ensimmäisen maailmankonferenssin kokoonnuttua Lontoossa 1971. Euroopan romanien yhteinen edustus nousi tavoitteeksi Euroopan romaniliikkeen parissa 1990-luvulla kansainvälisten organisaatioiden alkaessa yhä enemmän kiinnittää huomiota romaniväestön heikkoon sosiaaliseen asemaan ja ihmisoikeuskysymyksiin.

Suomen tasavallan presidentti Tarja Halonen teki aloitteen romaneja yhdistävän foorumin luomiseksi Euroopan neuvoston parlamentaarisessa yleiskokouksessa vuonna 2001. Suomi myös tuki ratkaisevasti aloitteen pohjalta Euroopan romanien ja kiertävien foorumi –kattojärjestön perustamista Euroopan neuvoston yhteyteen vuonna 2004. Euroopan romanien ja kiertävien kattojärjestö (European Roma and Travellers Forum, ERTF) on Euroopan neuvoston jäsenmaiden kansallisia romanijärjestöjä ja kansainvälisiä romanijärjestöjä edustava kansainvälinen kattojärjestö, joka toimii Strasbourgissa Euroopan neuvoston yhteydessä. Suomi on tukenut vuosittaisella toiminta-avustuksella Euroopan romanien ja kiertävien foorumin (European Roma and Travellers Forum ERTF) toimintaa.

Euroopan romanien ja kiertävien foorumin maajäsenet muodostuvat kansallisista romanien kattojärjestöistä sekä kansainvälisistä romanijärjestöistä ja niiden valitsemista edustajista. Tämän yhteistyörakenteen on tarkoitus vahvistaa romaniväestön organisoitumista paikallistasolta aina kansainväliselle tasolle saakka ja siten yhtenäistää romaniväestön edustautumista omien maidensa vähemmistöinä ja myös yhteiseurooppalaisena vähemmistönä.

Euroopan neuvoston aktiivisen toiminnan lisäksi Euroopan turvallisuus ja yhteistyöjärjestö ETYJ alkoi järjestää vuosittaisissa Inhimillisen ulottuvuuden seuranta- ja täytäntöönpanokoustensa yhteydessä romanikysymysten virallisen sivukokouksen. Myös Euroopan unioni on pyrkinyt vahvistamaan yhteistyötä kansalaisyhteiskunnan kanssa sekä luomaan foorumia keskustella romaniasioista myös jäsenmaiden välillä. Unioni on sitoutunut edistämään ja seuraamaan romaniväestön integraation tehostamiseen tähtääviä toimenpiteitä muun muassa järjestämällä kahden vuoden väliajoin romanikysymysten huippukokouksen EU:n puheenjohtajamaan johdolla, sekä asettamalla European Roma Inclusion Platform -työryhmän, jonka tehtävänä on seurata tätä kehitystä ja pyrkiä löytämään keinoja yhtenäistää jäsenmaiden toimintamalleja.

Romaniliikkeen yhteistyö on vielä aluillaan ja sen tärkeimmäksi viestiksi on noussut romanien oman osallisuuden, kuulemisen ja sitoutumisen vahvistaminen heitä itseään koskevien integraatio- ja muiden poliittisten kehittämistavoitteiden suunnittelussa, toimeenpanossa ja seurannassa.

Vapaa liikkuvuus ja kerjääminen

Erityisesti EU:n edellinen laajentumiskierros vuonna 2004 on osoittanut, että tarvitaan EU:n linjausten aikaansaamista varattomien EU-kansalaisten liikkuvuuden myötä syntyneeseen tilanteeseen. Euroopan eri maiden elintasossa ja sosiaalisessa perusturvassa sekä syrjimättömyydessä olevat erot ovat niin suuria, että ihmiset ovat pakotettuja lähtemään liikkeelle paremman elintason toivossa. Vapaa liikkuvuus ei sinällään ole ongelma, mutta siitä koituu paljon toistaiseksi ratkaisemattomia lieveilmiöitä, kuten kerjäävien ja kaupustelevien henkilöiden ja heidän mukanaan olevien lasten asema sekä lähtö- että tulomaassa, mahdollinen kerjäämi-

seen pakottaminen ulkopuolisten tai perheenjäsenen toimesta, lasten, vammaisten ja iäkkäiden henkilöiden tilanteen huomioon ottaminen ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisen kysymykset henkilöille ilman Euroopan sosiaaliturvakorttia.

Euroopan unionissa ja sen jäsenmaissa tulee hakea aktiivisesti ratkaisua kerjäävien henkilöiden asemaan Euroopan köyhänä ja syrjintää muita helpommin kohtaavana kansanosana. Ilmiöön on kietoutunut etnisestä taustasta johtuvan syrjinnän uhan lisäksi syvä köyhyys, koulutamattomuus, toimeentulon hankkimiseen liittyvät ongelmat, riittämätön sosiaaliturva ja näköalaton tulevaisuus.

LIITE 3. Ohjelman toimeenpano- ja seurantasuunnitelma

Romanipoliittisen ohjelman toimeenpanon toteutuksesta raportoidaan ohjelman seurantaryhmälle vuosittain. Sen lisäksi ohjelman toimeenpanon ja tavoitteiden toteutumisen kehitystä seurataan erikseen alla olevassa taulukossa lueteltujen toimenpiteiden osalta.

Toimintalinjaus 1.			
Lisätään romanilasten osallistumista ja yhdenvertaisuutta varhaiskasvatuksessa			
Tavoitealue	Toimenpide	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
Varhaiskasvatukseen osallistumisen lisääminen	Otetaan romanilasten varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen osallistumisen edistäminen erityiseksi painopisteeksi asianomaisten hallinnonalojen toimintasuunnitelmissa.	STM, OPM	Kunnat
	Lisätään erityisesti romanilasten esiopetukseen osallistumista parantamalla tiedotustoimintaa romani-vanhemmille esiopetuksen tärkeydestä muun muassa neuvoloissa tapahtuvien lasten 3 ja 5 -vuotistarkastusten yhteydessä.	STM, OPM	THL, OPH Aluehallinto AlueRONKit Kunnat
Romanilasten oppimis- ja koulunkäyntivalmiuksien vahvistaminen	Otetaan romanilasten erityistarpeet huomioon uudistettaessa varhaiskasvatuksen perusteet.	STM	OPM
Romanilasten kulttuuristen oikeuksien vahvistaminen	Parannetaan romanikielen opetuksen edellytyksiä tuottamalla romanikulttuuria esittelevää ja romanikielistä virike- ja opetusmateriaalia päivähoidon ja esiopetukseen ikäryhmälle 0-6 -vuotiaat.	STM, OPM	THL, OPH
Yhteistyötä ja vanhemmuutta tukevien toimintamuotojen vahvistaminen	Kohdennetaan tukipalveluita romaniperheille neuvolatoiminnassa ja kuntien perhetyössä.	STM	Aluehallinto AlueRONKit Kuntaliitto Kunnat Paikalliset romanityöryhmät
	Kannustetaan kuntia hyödyntämään mahdollista valtionavustusta romaniväestöön suuntautuvaan perhetyöhön ja ammatillisesti pätevien, romanitauastaisten perhetyöntekijöiden palkkaamiseen.	STM	Kuntaliitto Aluehallinto AlueRONKit Kunnat Paikalliset romanityöryhmät
Toimintalinjaus 2.			
Lisätään romanilasten ja -nuorten osallisuutta ja yhdenvertaisuutta perusopetuksessa ja toisen asteen koulutuksessa			
Tavoitealue	Toimenpide	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
Kehitetään toimia ja yhteistyömuotoja koulunkäynnin tukemiseksi ja peruskoulun suorittamiseksi	Parannetaan täydennyskoulutuksella opettajien valmiuksia tukea romanioppilaita, lisätään kodin ja koulun yhteistyötä ja tiedotusta vanhemmille.	OPM	OPH Aluehallinto Kunnat Paikalliset romanityöryhmät Romanijärjestöt

	Kannustetaan kuntia palkkaamaan romanitaustaisia koulunkäyntiavustajia.	OPM	OPH, Kuntaliitto AlueRONKit Kunnat Paikalliset romanityöryhmät Romanijärjestöt
Kehitetään koulujen käytäntöjä ja toimintatapoja romanioppiin oppimisen tukemiseksi	Tuetaan romanilasten perusopetuksen kehittämishankkeissa syntyneiden hyvien toimintamallien levittämistä ja vakiinnuttamista valtakunnallisesti opetustoimen käytäntöihin.	OPM, OPH	Kuntaliitto
	Kehitetään romanioppilaiden opiskelua yleisopetuksessa. Opiskelua tuetaan kehittämällä tukiovetusta, opinto-ohjausta ja oppilashuollon palveluja.	OPM, OPH	Kunnat THL
Kehitetään toimia ja toimintatapoja koulutuksen nivelvaiheiden ja kouluasteelta toiselle siirtymisen tueksi sekä tuetaan romaninuorten sijoittumista toisen asteen koulutukseen	Kannustetaan oppilaanohjauksessa romaninuorten osallistumista toisen asteen opintojen suunnitteluun ja tuetaan romanioppilaita toisen asteen koulutukseen hakemisessa tehostamalla myös perusopetuksen sekä lukioiden ja ammatillisen koulutuksen yhteistyötä.	OPM	STM Aluehallinto Kunnat Oppilaitokset
Lisätään tietoa romanikulttuurista ja romaniväestön olosuhteista opettajankoulutuksessa ja oppimateriaaleissa	Kannustetaan korkeakouluja sisällyttämään luokanopettajien ja ammatillisen koulutuksen opettajien koulutukseen selkeästi romanikulttuuriin ja romanilasten ja -nuorten maailmaan kohdentuvia opintoja.	Yliopistot ja korkeakoulu	Romanijärjestöt
Lisätään romanilasten ja -nuorten osallistumis- ja harrastusmahdollisuuksia	Otetaan romanilapset ja -nuoret huomioon kunnallisia lastensuojelulain mukaisia lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmia laadittaessa ja toimenpiteitä suunniteltaessa.	STM	OPM Lapsiasiainvaltuutettu Kuntaliitto AlueRONKit Kunnat Paikalliset romanityöryhmät Romanijärjestöt

Toimintalinjaus 3.**Tehostetaan aikuisen romaniväestön osallistumista ammatilliseen koulutukseen**

Tavoitealue	Toimenpide	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
Selvitetään aikuisen romaniväestön koulutustarpeita ja suunnataan ammatillista koulutusta romaniväestölle siten, että koulutus vastaa sekä romanien että työelämän tarpeita	Toteutetaan selvitys aikuisen romaniväestön koulutustarpeesta ja laaditaan sen pohjalta kehittämishankkeet ammatillisen koulutuksen suuntaamiseksi ja kehittämiseksi.	OPM	OPH TEM
Tuetaan ja lisätään aikuisen romaniväestön hakeutumista tutkintotavoitteiseen ammatilliseen koulutukseen	Suunnataan nuorille romaneille opintoihin ohjaavaa ja valmentavaa koulutusta siten, että heidän valmiutensa integroitua yleisen koulujärjestelmän tarjoamiin opiskelumahdollisuuksiin ja monimuotoisiin opiskelijaryhmiin vahvistuu.	OPM	TEM Kunnat ja kuntayhtymät Koulutuksen järjestäjät

	Luodaan menettelytapoja aikuisen romaniväestön koulutukseen osallistumisen käytännön esteiden poistamiseksi ja hyödynnetään aikuisten romanien ammatillisessa peruskoulutuksessa valmentavan koulutuksen malleja sekä opiskelun henkilökohtaistamista.	OPM	TEM Kuntayhtymät Koulutuksen järjestäjät
	Selvitetään opintoihin kannustavien rahoitusjärjestelmien kehittämismahdollisuuksia aliedustettujen ryhmien koulutukseen osallistumisen vahvistamiseksi ja kannustetaan kuntia hyödyntämään tähän myös ennalta ehkäisevää ja täydentävää toimeentulotukea.	OPM	STM, TEM Aluehallinto Kunnat
Laajennetaan romaniväestön ammatillisen koulutuksen vaihtoehtoja ja ammatillisia valintoja	Tuetaan oppisopimuskoulutuksen kehittämistä ja lisätään romaniväestön oppisopimuskoulutusta eri työtehtäviin ja ammattialoille yksityisellä ja julkisella sektorilla hyödyntämällä myös tuettua oppisopimusmahdollisuutta.	OPM	TEM Koulutuksen järjestäjät
Toimintalinjaus 4.			
Tuetaan ja edistetään romaniväestön sijoittumista työmarkkinoille			
Tavoitealue	Toimenpide	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
Vahvistetaan romanien integroitumista työmarkkinoille tehostamalla työhallinnon palveluja ja moniammatillista yhteistyötä	Edistetään työnhakijana olevien romanien mahdollisuuksia osallistua työvoimapoliittiseen ja ammatilliseen koulutukseen vahvistamalla koulutus-motivaatiota ja koulutus-tarpeiden tunnistamista TE -toimiston sisäisen yhteistyön avulla (koulutus, neuvonta, ammatinvalinnanohjaus, muut ohjaavat palvelut) ja huomioimalla mahdollisuuksien mukaan yksilökohtaiset tilanteet koulutukseen pääsyn tukemisessa.	TEM	TE –keskukset ja -toimistot
	Edistetään työnhakijana olevien romanien työllistymistä avoimille työmarkkinoille hyödyntämällä TE -toimiston tukitoimia, kuten työnhauksen tukea, työelämävalmennusta ja palkkatukea sekä suuntaamalla tiedotusta työnantajille mahdollisuudesta solmia oppisopimus palkkatuella ja käyttää ns. TOPPIS –mallia.	TEM	TE –keskukset ja -toimistot
	Laajennetaan TE -toimistojen romaniasiainyhdyshenkilö -toimintaa ja lisätään koulutusta sekä kehitetään toiminnan sisältöä siten, että se tukee romaniasiakkaiden palvelujen ja työllistymisen tukimuotojen kehittämistä.	TEM	TE -keskukset ja -toimistot AlueRONKit Paikalliset romani-työryhmät Romanijärjestöt

	Toteutetaan yhteistyössä TE - keskusten kanssa ESR -rahoitteinen pilottihanke, jossa kehitetään romaneille suunnattuja ohjaus- ja tukipalveluja kouluttamalla romanitautaisia tukihenkilöitä työllistymisen ohjausprosesseihin.	TEM	TE-keskukset AlueRONKit
Kehitetään romani-väestölle uusia työllistymisen muotoja ja vahvistetaan edellytyksiä romanien yrittäjyydelle	Luodaan edellytyksiä romanijärjestöille toimia palvelujen tuottajana ja romanitukihenkilöiden työllistäjänä hyödyntämällä myös työllisyyspoliittista avustusta järjestöille.	TEM	TE -keskukset AlueRONKit Romanijärjestöt
	Otetaan TE -keskusten ja TE -toimistojen yrityspalveluissa huomioon romanit potentiaalisina yrittäjinä ja kehitetään heille suunnattua yrittäjyysneuvontaa, -koulutusta ja tukipalveluita.	TEM	TE-keskukset Uusyritys -keskukset Romanijärjestöt
Lisätään romaniväestölle tietoa työelämän käytännöistä sekä tiedotusta työnantajille romanien syrjinnän ehkäisemiseksi ja ennakkoaluojen purkamiseksi	Laaditaan monipuolisesti työsuhteista sekä työpaikka- että työelämäkäytännöistä kertova opas tai verkkosivusto työikäiselle romaniväestölle.	TEM	RONK Romanijärjestöt Vähemmistövaltuutettu Työelämän osapuolet
	Selvitetään keinoja toteuttaa asennekampanja yhteistyössä työnantaja- ja yrittäjäjärjestöjen kanssa, jonka tavoitteena on lisätä työpaikkojen tarjontaa romaneille.	TEM, SM	RONK Romanijärjestöt Työelämän osapuolet
Toimintalinjaus 5.			
Edistetään romaniväestön hyvinvointia ja tehostetaan sosiaali- ja terveyspalvelujen kohdentumista			
Tavoitealue	Toimenpide	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
Kartoitetaan romaniväestön elinoloja sekä terveys- ja hyvinvointipalvelujen tarvetta ja käyttöä eri ikäryhmissä ja tehdään selvityksen pohjalta kehittämisehdotuksia	Terveys- ja hyvinvoinnin laitos (THL) toteuttaa laajan tutkimuksen, jossa selvitetään romaniväestön elinolosuhteisiin, terveyteen, hyvinvointiin ja asumiseen liittyvää tilannetta sekä romaniväestön palvelutarpeita. Selvityksessä otetaan huomioon eri ikäryhmät ja tilanne eri sukupuolten kannalta.	STM	THL, YM
Tehostetaan syrjäytymisen ehkäisyä ja vahvistetaan sosiaali- ja terveyspalveluja	Suunnataan resursseja kuntien romaniväestöön kohdistuvaan perhetyöhön ja aikuissosiaalityöhön.	STM	Kuntaliitto Kunnat Paikalliset romanityöryhmät
	Selvitetään, minkä alueellisen sosiaalialan osaamiskeskuksen tehtäväksi voitaisiin antaa erityisosaamisalueena romaniväestön sosiaali- ja terveyspalvelujen sekä sitä koskevan tiedotuksen ja koulutuksen kehittäminen.	STM	Sosiaalialan osaamiskeskustoiminnan neuvottelukunta Sosiaalialan osaamiskeskukset RONK
Lisätään tiedotusta romaniväestölle osana sosiaali- ja terveydenhoidon ennalta ehkäisevää toimintaa	Lisätään romaniväestön ja järjestöjen tietoutta sosiaali- ja terveyspalveluista sekä sosiaali- ja terveysalan järjestöistä esimerkiksi kehittämällä verkkosivupalveluja romaniväestölle.	STM	THL RONK Romanijärjestöt

Toimintalinjaus 6.			
Turvataan yhdenvertainen kohtelu asumisessa ja vähennetään turvattomuutta			
Tavoitealue	Toimenpide	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
Kehitetään asumispalveluiden yhdenvertaisuutta ja edistetään romaniväestön asumiseen ja asuinoloihin liittyvien ongelmien ratkaisemista	Lisätään kuntatasolla poikkihallinnollista, sosiaalitoimen, asuntotoimen, velkaneuvonnan ja kiinteistöyhtiöiden yhteistyötä ja edistetään hyvien hallintotapojen noudattamista yksittäisten romaniperheiden asumiseen liittyvien ongelmien selvittämisessä.	YM, ARA	Kuntaliitto Kunnat AlueRONKit Paikalliset romanityöryhmät
	Selvitetään mahdollisuuksia käynnistää erillinen, romanien asumisongelmien ratkaisemiseen ja hyvien toimintamallien kehittämiseen ja levittämiseen tähtäävä valtakunnallinen hanke.	YM	SM, STM ARA RONK Vähemmistövaltuutettu Kuntaliitto Romanijärjestöt
	Tuetaan toimia, joilla edistetään romaniväestön sisäistä syrjimättömyyttä ja yhdenvertaisuutta asuinpaikan valinnassa. Tiedotetaan lainsäädännön ja hyvän hallintotavan mukaisista sekä kulttuuriset piirteet huomioivista menettelytavoista asukasvalinnoissa.	Vähemmistövaltuutettu	YM, ARA RONK AlueRONKit Kunnat Asuntoviranomaiset Paikalliset romanityöryhmät Romanijärjestöt
Edistetään romaniväestön yhdenvertaista kohtelua viranomaiskäytännöissä turvattomuuden vähentämiseksi	Kiinnitetään huomiota paikallisissa turvallisuussuunnitelmissa etnisen syrjinnän ja arjen rasismien ehkäisyyn yhteistyössä paikallisten romanien kanssa ja kehitetään toimenpiteitä ja niiden seuranta romaniväestön kokeman turvattomuuden poistamiseksi.	SM	AlueRONKit Kunnat Paikalliset romanityöryhmät ja -järjestöt
	Tehostetaan kriminaalihuollon ja vankeinhoidon alueella romanivankien asemaa selvittäneen työryhmän esittämien toimenpiteiden toimeenpanoa.	OM	Rikosseuraamusvirasto (RISE)
Toimintalinjaus 7.			
Edistetään romanikielen ja -kulttuurin kehittämistä			
Tavoitealue	Toimenpide	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
Kehitetään romanikielen opetusta ja romanikielen opettajien koulutusta	Selvitetään edellytyksiä romanikielen yliopistotasoisesta opetuksen järjestämiseksi tarkoituksenmukaisella tavalla.	OPM	KOTUS Romanikielen lautakunta
	Kehitetään romanikielen opettajien täydennyskoulutusta.	OPM, OPH	KOTUS
Laajennetaan ja vahvistetaan romanikielen opetusta perus- ja aikuiskoulutuksessa	Vahvistetaan romanioppilaiden mahdollisuutta osallistua romanikielen opetukseen joustavoittamalla säädöksiä.	OPM, OPH	Kunnat Kuntaliitto

	Lisätään romanikielisen opetusmateriaalin tuottamista kansallisten opetussuunnitelmien perusteiden mukaisesti ja pitkän tähtäimen tavoitteena tuotetaan esi- ja perusopetuksen, lukion, ammatillisen peruskoulutuksen ja aikuiskoulutuksen kattavaa oppimateriaalia romani-kieltä opiskeleville romanilapsille ja -nuorille.	OPM, OPH	KOTUS
Vahvistetaan romanien kielellisten oikeuksien toteutumista	Selvitetään miten perustuslaissa turvattu romanien oikeus oman kielen ylläpitämiseen ja kehittämiseen toteutuu alemmanasteissa lainsäädännössä ja sen toimeenpanossa.	OM	KOTUS YLE RONK OPH OPM
	Turvataan yliopistotasaisen romanikielen tutkimuksen ja kielenhuollon resurssit.	OPM	KOTUS
Tuetaan romanikulttuurin kehittymistä ja sen esilletuomista	Varataan valtion talousarvioon lisärahoitusta romanien taiteellisen toiminnan edistämiseen ja esittämiseen.	OPM	RONK
	Selvitetään mahdollisuudet romanien kulttuurikeskuksen perustamiseksi.	OPM	RONK Romanijärjestöt
	Selvitetään, millä edellytyksillä romanien historian ja perinnekulttuurin esittely voitaisiin liittää osaksi jonkin nykyisen museon pysyvää toimintaa.	OPM	RONK
Vahvistetaan romani-vähemmistön osallisuutta ja romanikielen ja -kulttuurin näkyvyyttä YLE:n ohjelmatoinnissa	Vahvistetaan YLE:n ohjelmatoiminnassa romanivähemmistön näkyvyyttä osana suomalaista yhteiskuntaa ja kehitetään romaniväestölle suunnattua, myös romanikielistä, tiedotusta ja ajankohtaisohjelmien tuotantoa sekä luodaan menettelytavat romanivähemmistön kuulemiseksi YLE:n ohjelmatuotannon suunnittelussa.	YLE	RONK AlueRONKit
Toimintalinjaus 8.			
Vahvistetaan romaniväestön yhdenvertaisuutta ja syrjimättömyyttä			
Tavoitealue	Toimenpide	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
Edistetään romaniväestön yhdenvertaisia mahdollisuuksia ja tasavertaista kohtelua sekä torjutaan heihin kohdistuvaa syrjintää	Kehitetään viranomaisten yhdenvertaisuussuunnittelua yhteistyössä romanien kanssa ja varmistetaan, että laaditut yhdenvertaisuussuunnitelmat sisältävät konkreettisia toimenpiteitä romaniväestön yhdenvertaisten mahdollisuuksien ja syrjimättömyyden turvaamiseksi.	SM	Vähemmistövaltuutettu AlueRONKit Kunnat Paikalliset romanityöryhmät
	Kannustetaan viranomaisia sisällyttämään yhdenvertaisuuslain mukaisesti yhdenvertaisuussuunnitelmiin positiivisen erityiskohtelun mahdollistamia toimenpiteitä tilanteissa, joissa romanit ovat lähtökohtaisesti muuta väestöä huonommassa asemassa tai aliedustettuina.	SM	Ministeriöt Vähemmistövaltuutettu RONK/AlueRONKit Kuntaliitto Kunnat

Puretaan romaniväestöön kohdistuvia ennakoasenteita ja herätetään tietoisuutta romaniväestön tilanteesta ja romanikulttuurista	Toteutetaan valtakunnallinen, romaneihin kohdistuvien ennakkoluulojen purkamiseen tähtäävä tiedotuskampanja romanivähemmistön näkyvyyden lisäämiseksi ja romanipoliittisen ohjelman toimeenpanon tueksi.	SM, Progress	YLE Kuntaliitto AlueRONKit Romanijärjestöt
Puututaan romaniväestön kokemaan moniperusteiseen syrjintään sekä ryhmän sisäiseen syrjintään	Kehitetään toimenpiteitä moniperusteisen syrjinnän torjumiseksi ja ehkäisemiseksi ja lisätään romaniväestön tietoutta moniperusteisesta syrjinnästä ja siihen liittyvästä lainsäädännöstä.	SM, Syrjinnän seurantaryhmä	RONK, AlueRONKit Romanijärjestöt Vähemmistövaltuutettu Tasa-arvovaltuutettu
	Kehitetään romaniorganisaatioiden valmiuksia, osaamista ja asennetyötä monimuotoisuuden hyväksymiseksi romaniväestön keskuudessa.	SM, RONK	AlueRONKit Paikalliset romanityöryhmät Romanijärjestöt
Toimintalinjaus 9. Kehitetään romaniasiain hallinnollisia rakenteita ja vahvistetaan romanipoliitikkaa ja sen toimeenpanoa			
Tavoitealue	Toimenpide	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
Vahvistetaan romaniasioiden hoidon institutionaalisia rakenteita sekä kansallisella että alueellis-paikallisella tasolla	Vahvistetaan paikallisia viranomaisten ja romaniväestön yhteistyörakenteita romaniväestön osallisuuden lisäämiseksi edistämällä paikallisten romanityöryhmien perustamista niihin kuntiin tai yhteistoiminta-alueille, joissa asuu romaniväestöä.	STM, RONK	Aluehallinto AlueRONKit Kuntaliitto Kunnat
	Huolehditaan siitä, että ministeriöissä keskeisillä hallinnonaloilla nimetään romaniasioista vastaavat yhteyshenkilöt romanipoliittikan toimeenpanon ja koordinoinnin vahvistamiseksi.	OPM, OM, TEM, STM, SM, UM, YM	Ministeriöt RONK
Vahvistetaan romanivähemmistön oikeuksien toteutumista ja yhteiskunnallisia vaikuttamismahdollisuuksia	Kehitetään romanijärjestöjen osaamista ja toimintamahdollisuuksia toteuttamalla voimavaraistamisen pilottihanke romaniväestön vaikuttamismahdollisuuksien lisäämiseksi.	STM	OM, OPM Kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunta Romanijärjestöt
Vahvistetaan edellytykset pitkäjänteisen romanipoliittikan kehittämiseksi, toimeenpanolle ja seurannalle	Sisällytetään romanien yhdenvertaisuuden edistämiseksi valtion talousarvioon kiinteä määräraha (3 miljoonaa euroa) valtionavustukseksi kunnille romaniväestölle suunnattujen peruspalveluja täydentävien palvelujen, tukitoimien ja yhteistyörakenteiden kehittämiseksi.	STM	VM, Aluehallinto, kunnat
	Sisällytetään valtioneuvoston periaatepäätös romanipoliittisen ohjelman toimeenpanosta osaksi seuraavan hallituksen ohjelmaa.	Ministeriöt VNK	Puolueet RONK
	Luodaan toimintakäytäntö säännöllisten ministeripoliittisten keskustelujen toteuttamisesta kansallisen ja kansainvälisten romanipoliittisten tavoitteiden poliittiseksi linjaukseksi.	STM, UM, SM, OPM	RONK

Toimintalinjaus 10.			
Edistetään osallistumista kansainväliseen yhteistyöhön romanikysymyksissä			
Tavoitealue	Toimenpide	Vastuutaho(t)	Osallistuvat tahot
Osallistutaan aktiivisesti eurooppalaisen romanistrategian muotoutumiseen ja vahvistetaan asiantuntemusta kansainvälisessä yhteistyössä	Laaditaan Suomelle kansallinen ja kansainvälinen romanistrategia, jossa määritellään monenkeskisen kansainvälisen yhteistyön tavoitteet romanasioissa.	UM, RONK	Ministeriöt

LIITE 4: Lyhenneluettelo

AKKU	Ammatillisesti suuntautuneen aikuiskoulutuksen kokonaisuudistus
AlueRONK	alueellinen romaniasiain neuvottelukunta
ARA	Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus
CEDAW -komitea	Committee on the Elimination of Discrimination against Women YK:n Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus
ECRI	The European Commission against Racism and Intolerance (Euroopan rasmin ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio)
EN	Euroopan neuvosto
EQUAL	Equal-yhteisöaloiteohjelman tavoitteena oli kehittää kansainvälisen yhteistyön avulla uusia keinoja, joilla torjutaan syrjäytymistä, syrjintää sekä epätasa-arvoa työmarkkinoilla. (2000-2006)
ESR	Euroopan sosiaalirahasto
ETYJ	Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö (engl. OSCE – Organization for Security and Cooperation in Europe)
EU	Euroopan unioni
EUROSTAT	The Statistical Office of the European Communities Tuottaa tilastotietoa Euroopan unionin käyttöön
FRA	The European Union Agency for Fundamental Rights (Euroopan unionin perusoikeusvirasto)
KANE	Kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunta
KASTE -ohjelma	Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma Kaste-ohjelmassa määritellään sosiaali- ja terveyshuollon yleiset kehittämistavoitteet ja toimenpiteet vuosille 2008-2011.
KiVa koulu -ohjelma	Kiusaamisen vastainen toimenpideohjelma
KOTUS	Kotimaisten kielten tutkimuskeskus
LVM	liikenne- ja viestintäministeriö
MG-S-ROM	Committee of Experts on Roma and Travellers (Euroopan neuvoston romaniasantuntijatyöryhmä)
NOSTE -ohjelma	Noste on pääosin työssä käyvien aikuisten osaamisen kohottamiseksi tarkoitettu ohjelma. Se kohdistuu vähiten koulutusta saaneeseen aikuisväestöön.
OM	oikeusministeriö
OPH	Opetushallitus
OPM	opetusministeriö
Progress	EU:n työllisyyttä ja sosiaalista yhteisvastuuta koskeva ohjelma
RISE	Rikosseuraamusvirasto
ROMAKO -hanke	Romaniväestön työ- ja koulutusprojekti (1996-1998, 1999-2000, 2001-2002)
RomEqual	RomEqual kehitti uusia tukimalleja romaniaikuisten koulutukseen. Projektin aikana romaniaikuisista koulutettiin koulunkäyntiavustajia, jotka voivat tukea romanilapsia ja -nuoria peruskouluissa. (2004-2007)
RONK	valtakunnallinen romaniasiain neuvottelukunta
ROTI -hanke	Romaninuoren tie työelämään -hanke
SATA -komitea	Sosiaaliturvan kokonaisuudistusta valmisteleva komitea Sosiaaliturvauudistuksen tavoitteena on tehdä työn vastaanottaminen aina kannattavaksi, vähentää köyhyyttä ja turvata riittävä perustoimeentulo kaikissa elämäntilanteissa.
SKS	Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
SM	sisäasiainministeriö

SOKRATES	EU:n koulutusohjelma (1995-1999, 2000-2006)
STM	sosiaali- ja terveysministeriö
TE –keskus	työ- ja elinkeinokeskus
TEM	työ- ja elinkeinoministeriö
TEROKA –hanke	Sosioekonomisten terveyserojen kaventamishanke
THL	Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos
TOPPIS	Ammatillinen lisäkoulutus, työvoimapolitiittisen koulutuksen yhdistäminen palkkatuetuun työhön. Tarkoituksena on parantaa pitkäaikaistyöttömien ja muiden vaikeasti työllistyvien ammatillista osaamista ja osaamista kehitetään työelämän tarpeita vastaavaksi.
TuRom	Tuki Romanille –koulutus (2003-2007)
UM	ulkoasiainministeriö
UNDP	United Nations Development Programme (Yhdistyneiden kansakuntien kehitysohjelma)
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization Yhdistyneiden kansakuntien kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö
VM	valtiovarainministeriö
VNK	valtioneuvoston kanslia
YES –hanke	Yhdenvertaisuus etusijalle -hanke
YK	Yhdistyneet kansakunnat
YLE	Yleisradio
YPM	ympäristöministeriö

- 2009:
- 1 Sikiön poikkeavuuksien seulonta. Seulonta-asetuksen täytäntöönpanoa tukevan asiantuntijaryhmän muistio. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2754-4 (nid.)
ISBN 978-952-00-2755-1 (PDF)
 - 2 Selvitys EVO-pisteitä tuottaneista terveystieteellisistä julkaisuista vuosilta 2003-2005. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2756-8 (PDF)
 - 3 Mielen terveys- ja päihdesuunnitelma. Mieli 2009 -työryhmän ehdotukset mielen terveys- ja päihdetyön kehittämiseksi.
ISBN 978-952-00-2767-4 (nid.)
ISBN 978-952-00-2768-1 (PDF)
 - 4 Raskaan olevien päihdeongelmaisten naisten hoidon varmistaminen -työryhmän raportti. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2769-8 (PDF)
 - 5 Yhtenäiset kiireettömän hoidon perusteet 2009.
ISBN 978-952-00-2770-4 (nid.)
ISBN 978-952-00-2771-1 (PDF)
 - 6 Enhetliga grunder för icke-brådskande vård 2009. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2773-5 (PDF)
 - 7 Skenaarioita sosiaalimenoista. Terveystieteellisen edistämisen vaikutukset ja analyysimallin esittely.
ISBN 978-952-00-2774-2 (nid.)
ISBN 978-952-00-2775-9 (PDF)
 - 8 Sosiaali- ja terveysministeriön toimintasuunnitelma vuodelle 2009. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2776-6 (PDF)
 - 9 Salme Kallinen-Kräkin . Kaste-ohjelman valtakunnallinen toimeenpanosuunnitelma vuosille 2008-2011. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2777-3 (nid.)
ISBN 978-952-00-2778-0 (PDF)
 - 10 Sosiaaliturvan uudistamiskomitean (SATA) ehdotus sosiaaliturvan kokonaisuudistuksen keskeisistä linjauksista. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2779-7 (nid.)
ISBN 978-952-00-2780-3 (PDF)
 - 11 Katja Uosukainen, Hanna-Leena Autio, Minna Leinonen. Tasa-arvosuunnitelmat ja palkkakartoitukset Suomessa 2008. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2781-0 (nid.)
ISBN 978-952-00-2782-7 (PDF)
 - 12 Mikko Wennberg, Olli Oosi, Kaisa Alavuotunki, Sirpa Juutinen, Henrik Pekkala. Sosiaalialan kehittämishankkeen arviointi. Loppuraportti: Tulosten ja vaikutusten arviointi.
ISBN 978-952-00-2793-3 (nid.)
ISBN 978-952-00-2794-0 (PDF)
 - 13 Selvitys ensihoidon ja sairaankuljetuksen kehittämisestä. Sairaankuljetuksen ja ensihoidon kehittämisen ohjausryhmän loppuraportti. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2795-7 (PDF)

- 14 Tuottava, tuloksellinen ja laadukas työsuojeluvalvonta 2015. Työsuojeluhallinnon resurssityöryhmän raportti. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2796-4 (nid.)
ISBN 978-952-00-2797-1 (PDF)
- 15 Tupakkapoliittisia lakimuutoksia ja toimia valmistelevan työryhmän loppu- ja väliraportit. Ehdotukset tupakkalain ja tupakkaverolain muutoksiksi.
ISBN 978-952-00-2806-0 (nid.)
ISBN 978-952-00-2807-7 (PDF)
- 16 Sanna Parrila. Perhepäivähoitohenkilöstön osaamisen kehittäminen. PERHOKE-hankkeen loppuraportti. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2808-4 (nid.)
ISBN 978-952-00-2809-1 (PDF)
- 17 Vaihtoehtohoitojen sääntelytarve. Vaihtoehtohoitoja koskevan lainsäädännön tarpeita selvittäneen työryhmän raportti. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2810-7 (PDF)
- 18 Kosteusvauriot työpaikoilla. Kosteusvauriotyöryhmän muistio. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2811-4 (nid.)
ISBN 978-952-00-2812-1 (PDF)
- 19 Hannu Jokiluoma, Hannele Jurvelius. Työsuojelupiirien tuottavuusryhmän loppuraportti. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2813-8 (nid.)
ISBN 978-952-00-2814-5 (PDF)
- 20 Plan för mentalvårds- och missbruksarbete. Förslag av arbetsgruppen Mieli 2009 för att utveckla mentalvårds- och missbruksarbete fram till år 2015. (Endast på webben)
ISBN 978-952-00-2819-0 (PDF)
- 21 Huumausainepolitiikan kertomus v. 2008 valtioneuvostolle. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2820-6 (PDF)
- 22 Toivo Niskanen, Hannu Kallio, Paula Naumanen, Jouni Lehtelä, Mika Lauhamo, Jorma Lappalainen, Jarmo Sillanpää, Erkki Nykyri, Antti Zitting, Matti Hakkola. Riskinarviointia koskevien työturvallisuus- ja työterveys säännösten vaikuttavuus.
ISBN 978-952-00-2821-3 (nid.)
ISBN 978-952-00-2822-0 (PDF)
- 23 Salme Kallinen-Kräkin. Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma Kaste 2008-2011. Hankeavustusopas. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2823-7 (PDF)
- 24 Neuvonta- ja palveluverkosto ikääntyneiden hyvinvoinnin ja terveyden edistäjänä. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2833-6 (PDF)
- 25 Simone Ghislandi, Joni Hokkanen, Aki Kangasharju, Ismo Linnosmaa, Matteo Galizzi, Marisa Miraldo, Hannu Valtonen. Reference pricing in Finnish pharmaceutical markets. Pre-policy evaluation. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2835-0 (PDF)
- 26 Nationella utvecklingsprogrammet för social- och hälsovården (KASTE) 2008-2011. Handbok om projektunderstöd. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2836-7 (PDF)

- 27 Göran Bondjers, Paulien Bongers, Marilyn Fingerhut, Timo Kauppinen, Stavroula Leka, Paul Schulte, Vappu Taipale, Hannu Uusitalo. Meeting future needs of Finnish working life through a healthy workforce. 2009 international evaluation of the Finnish Institute of Occupational Health.
ISBN 978-952-00-2837-4 (pb)
ISBN 978-952-00-2838-1 (PDF)
- 28 Varhaiskasvatuksen uudistamisen linjauksia. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2847-3 (nid.)
ISBN 978-952-00-2848-0 (PDF)
- 29 Esitys varhaiskasvatusalan koulutuksen valtakunnalliseksi arvioimiseksi. Varhaiskasvatuksen koulutusten arvioinnin valmisteluryhmän raportti. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2851-0 (PDF)
- 30 Lasten seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen. Työryhmän muistio. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2852-7 (PDF)
- 31 Oikeuslääkinnän organisointia Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksessa selvittävän työryhmän väliraportti. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2853-4 (PDF)
- 32 Arvo Myllymäki. Eläketurvakeskusta koskevan sääntelyn uudistamistarpeiden selvittäminen. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2859-6 (nid.)
ISBN 978-952-00-2860-2 (PDF)
- 33 Evankelis-luterilaisen kirkon eläkejärjestelmän uudistamistyöryhmän mietintö. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2861-9 (PDF)
- 34 Oppilas- ja opiskelijahuoltotyöryhmän toimenpide-ehdotukset. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2868-8 (PDF)
- 35 Poronhoitajien sijaisapukokeilu. Poronhoitajien sijaisapukokeilua valmistelleen työryhmän muistio. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2869-5 (PDF)
- 36 Rådgivnings- och servicenätverk för att främja äldre personers välfärd och hälsa. En förkortad version av rapporten. (Endast på webben)
ISBN 978-952-00-2875-6 (PDF)
- 37 Tavoitteena tasa-arvo. Keskustelua rajat ylittävästä prostituutiosta. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2882-4 (nid.)
ISBN 978-952-00-2883-1 (PDF)
- 38 Potilasturvallisuuden edistämisen ohjausryhmä ja työvaliokunnat edistävät potilasturvallisuutta. Ohjausryhmän raportti. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2884-8 (PDF)
- 39 Yrittäjien sosiaaliturvan kehittäminen. Yrittäjät 2009 -työryhmän muistio. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2885-5 (PDF)
- 40 Sosiaali- ja terveydenhuollon hallinnonalan laboratoriotoimintaa selvittävän työryhmän raportti. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2886-2 (PDF)
- 41 Traumaattisten tilanteiden psykososiaalinen tuki ja palvelut. Työryhmän muistio. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2889-3 (PDF)

- 42 Suomen kansainvälisten lapseksiottamisasioiden lautakunta. Toimintakertomus 2008. Nämnden för internationella adoptionsärenden i Finland. Verksamhetsberättelse 2008. The National Board of Inter-Country Adoption Affairs. Annual Report 2008. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2890-9 (nid.)
ISBN 978-952-00-2891-6 (PDF) (fin)
ISBN 978-952-00-2892-3 (PDF) (swe)
ISBN 978-952-00-2893-0 (PDF) (eng)
- 43 Sukupuolisilmäläsit käyttöön! Loppuraportti.
ISBN 978-952-00-2870-1 (nid.)
ISBN 978-952-00-2871-8 (PDF)
- 44 Joukkoruokailun kehittäminen Suomessa. Joukkoruokailun seuranta- ja kehittämistyöryhmän toimenpidesuositus. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2894-7 (PDF)
- 45 Kaisa Jaakkola, Pekka Huuhtanen, Irja Kandolin. Psykososiaalisten työolojen kehitys vuosina 1997-2008.
ISBN 978-952-00-2895-4 (nid.)
ISBN 978-952-00-2896-1 (PDF)
- 46 Toimiva terveyskeskus. Toimeenpanosuunnitelma. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2899-2 (PDF)
- 47 Nuorten terveystapatutkimus 2009. Nuorten tupakkatuotteiden ja päihteiden käyttö 1977-2009. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2902-9 (PDF)
- 48 Suomen romanipoliittinen ohjelma. Työryhmän esitys. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2911-1 (nid.)
ISBN 978-952-00-2912-8 (PDF)